

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

5746
5747
5748
5749
5750
5751

Udole Eyma

Uyppahz

Uchadagz

891.994
U-50

U. 7/11/1871

667
575 *Henry*

1 of unknowns. w. M. H. Stone G. M. H. Stone
1871

1871

2. Ubbi Spicchi: a Duphon le 20 novembre 1871
4. Duphon 1871

3. Կողարարուն Դ. Ա. Ասիական զոր-
քուն և ասիական պատերազմ
Կ. Պոլսի 1863

4. Կրկնաբեր իւ. «Հարգաւորութեան»
Թիֆլիս 1912.

5. Որքերյաւ Դ. Հիւանդանոց Եւրոպայ
Կ. Պոլս 1893.

6. *Utricularia* 2. *Utricularia* *repens* L. 6th
4. *Utricularia* 1910.

ԺՊԻՏՔ

ԵՒ

ԱՐՏԱՍՍՈՒՔ

ՔԵՐԹՈՒԱԾ Մ. ԱՃԷՄԵԱՆԻ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

1871

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ

ԵՐ

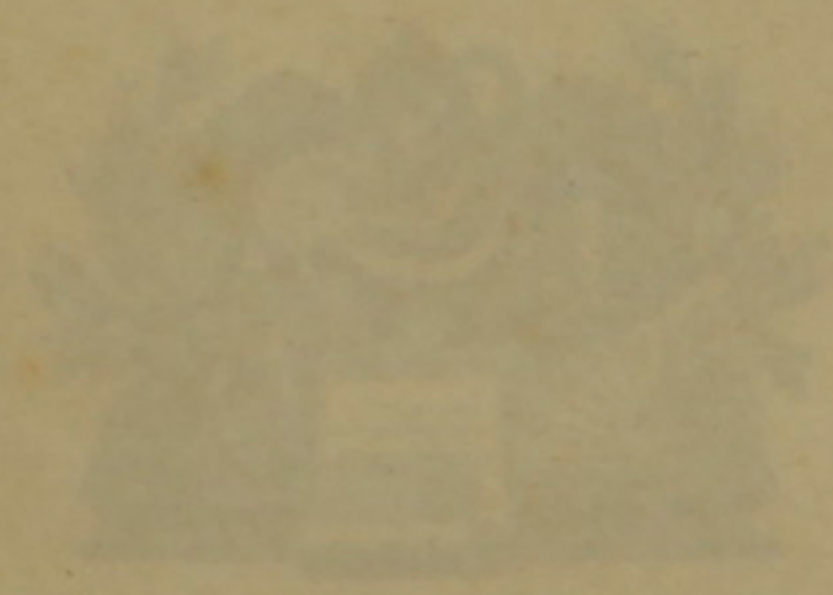
ԱՐՏԱՍՈՒՐ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԱՐՏԱՍՈՒՐ

ԺՊԻՏՔ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՐՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ
ԵՐ
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՐՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ԱՐՏԱՍՈՒՐ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ

ՀԱՐՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ

ՔՅԴԹԿ

Կ. ՊՕԼԻՍ, ՏՊԱԳՐԱԽԹԻԻՆ ԱՐԱՄԵԱՆ
Զագմագնրլար, Ակորեան Խան, 12.

ՔԴՈՍՄՅԹՄ

91.99

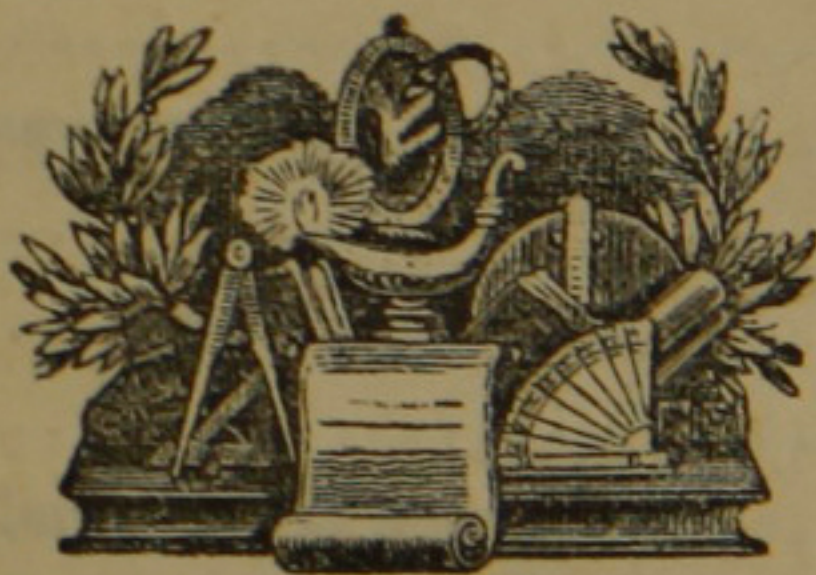
Այս

ԺՊԻՏՔ

ԵՒ

ԱՐՏԱՍՈՒՔ

ՔԵՐԹՈՒԱԾ Մ. ԱՃԷՄԵԱՆԻ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

—
1871

1685

ՀԶԴԹԵ

ԿԵ

ԳԻՈՍԱՍՏԳԱ

ԿՅԱՅՄԷԱՅԱՆ Ս. ՄԱԿԱԳԳԵԳ

ՍԿՐԻՍ

ՏԱՐԻԿԱՆԻՔԻ ՄԱՍԻՆԻՔԻ

1881

75-45-172

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՑ

ԲԻՂԵՐԶ	52
Յիշատակ	5
Նոր Տարի	9
Զուարթ Մուսայն	42
Աշուղն	44
Մայիս	16
Պանդուխտն	17
Զմեռն	19
Ի վաղամեռիկն	21
Ողբ Մօր սգաւոր	23
Երազ, ի Յիշատակ մահու Ազնուաւոր Տիկնոջ Երանիկ	25
Երամեան	28
Առ Հիւզ	31
Առ Օրիորդ Ե. Գարագաւեան	32
Յորդոր	33
Գանգաւ	34
Կախէքու Գինին	37
Սահմանադրութիւն Հայոց 1865 Տարւոյ	39
Ընտրութիւն Պատրիարքի	43
Հայ ապրիլն	46
Կարօս	49
Այս սերը փուռ է	51
Մերուէք	54
Սուգճառ Թ. Թերզեան	56
ՅԱմանոր. Առ վսեմափայլ * * * * *	59
Հրաժեշտ	61
Մանուկ Յորդրանի	64

Օրհասական	66
Ի Մահ Պատանեկի	68
Առ Ասդ	71
Կարի է բեռն իմ	75
Մանուկ առ Հրեշտակ	75
Յնորժ Երիտասարդի	77
Գարուն	80
Ծաղիկն Երդման	82
Սմբուլ	84
Վարդուհի	85
Առ Մամ	87
Ժամանակ	88
Ի մահ Պալեան Կարապետ Ամիրայի	90
Վանուհիք	94
Դամբանք	96
Նահապետն	98
Մահ Տիրանայ	100
Հրեշտակն Աւետեաց	104
Ի Մարտ Հայկայ	109
Պար	116
Պատերազմ Նպաս Լերին	117
	
Վ Ա Հ Ա Գ Ն	
Դուռ	129
Յաւոյ	145
Վիճակ	157
Գոյժ	169
Վրէժ	185
Երկն	201

ՎՍԵՄԱՇՈՒՔ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱՏՈՂՄ

ՅԱԿՈԲ ՊԷՅ ՊԱԼԵԱՆ

ՈՒՂԵՐ Զ

Որորոցէն սկսեալ

Վարժի մանուկ ժպտիլ՝ լալ .

Եւ ճի գուցէ սեւ օժիտ

Շատերուն՝ ողբն է եւ սուգ .

Վարդ վաղանցիկ է ժպիտ

Ում յաջորդեն արժանութ :

Սակայն ոգւով վեհ անձինք

Յարուցանեն մերք երկինք ,

Որոց վառեալ սիրտ եւ միտ

Առաքինի նախանձութ՝

Սեւա փոխեն ի ժպիտ

Տառապելոց արժանութ :

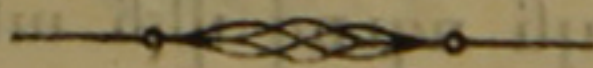
Այսպէս անշուշտ Պալեան տուն
Նախախնամողն է Հայուն
Եւ բարերար համարիս .
Յոհնէն ըզնա բիւր լեզուք
Որ տայ Հայոց հաւս ժպիս
Եւ սրբէ դառն արտասուք :

Արցունքներով ժպիսներ
Եւ ես բերեմ Քեզ նուէր ,
Թէեւ շարել մարգարիս
Վայլէր յազնիւ Գլխոյդ տուք .
Բայց Դու քաղէ լոկ ժպիս
Եւ թող ինձի արտասուք :

Մ. ԱՃԷՄԵԱՆ

18 Կրօն ,

25 Սեպտեմբեր, 1871.

ԺՊԻՏՔ ԵՒ ԱՐՏԱՍՈՒՔ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ

Յիշէս Արտեմ որ դեռ մատաղ
Զիս խնդրէիր շուրթն ի ծիծաղ.
Յիշէս զուարթ երգելով միշտ,
Ոչ գիտէիր թէ ինչ է վիշտ:
Աչկունքդ անոյշ զինչ առաւօտ,
Սէր քո առաւ էր իբրեւ ծով
Երբ աղքատիկ եւ անծանօթ
Բայց երջանիկ էինք սիրով:

Յիշէս որ թարմ էիր զինչ վարդ
Եւ ես աշխոյժ երիտասարդ
Ի ձոր հովիտ, թռչունք թեթեւ,
Թափառէինք մերթ թեւ ի թեւ,
Եւ կամ վճիտ վտակի մօտ
Մերթ նստէինք մենք քովէ քով
Երբ աղքատիկ եւ անծանօթ
Բայց երջանիկ էինք սիրով:

Յիշէս յիշէս որ բարձր ի ծառ
Փորագրէի անուան քո տառ ,
Յիշէս համեստ մեր տուն մեր գեղ
Մեր պարտիզին թռչնոց գեղգեղ ,
Ծաղկունքն յիշէս եւ կանաչ խոտ
Զորս օրօրէր անուշիկ հով
Երբ աղքատիկ եւ անծանօթ
Բայց երջանիկ էինք սիրով :

Յիշէս վստահ դու յապագայն
Երդնուիր զիս սիրել միայն ,
Եւ ձօնէիր ինձ յիշատակ
Գանգուր հերացդ , անմեղ հրեշտակ .
Ես հիւճէի քեզ վարդ նարոտ ,
Սիրտ մեր խայտայր յանկեղծ դուրով
Երբ աղքատիկ եւ անծանօթ
Բայց երջանիկ էինք սիրով :

Յիշէս երբեմն ի ջերմ համբոյր
Գգուէիր զիս սիրուն իմ քոյր .
Ո՛հ այն ժամեր յիշէս արդեօք
Որ ննջէիր գիրկս իմ անհող
Եւ վարդենիք անուշահոտ
Ճակատուդ շուք սփռէին զով
Երբ աղքատիկ եւ անծանօթ
Բայց երջանիկ էինք սիրով :

Հիմա ծփաւ յոսկի բեհեղ,
Իշխանուհի կոչեն զքեզ.
Հիմա եւ ես գիշեր եւ տիւ
Տքնիմ գիղել փառք եւ պատիւ,
Այլ ոչ յիշես անձկակարօտ
Մեր մանկութեան կեանք անխուով
Երբ աղքատիկ եւ անծանօթ
Բայց երջանիկ էինք սիրով:

Միգաւ դո՛ւ գմբ՛ր տալիս
Նախ յաղար յմեզնա՛մ
Միգաւս յմեզնա՛մ
— — — — —
Նախ յաղար յմեզնա՛մ

Եւ յաղար յմեզնա՛մ
Նախ յաղար յմեզնա՛մ
Նախ յաղար յմեզնա՛մ
Նախ յաղար յմեզնա՛մ

Նախ յաղար յմեզնա՛մ
Նախ յաղար յմեզնա՛մ
Նախ յաղար յմեզնա՛մ
Նախ յաղար յմեզնա՛մ

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Այս օր է նոր տարի ,
Նոր ծագէ լոյս եւ օր ,
Մեր սէրն ալ ընի նոր
Եւ մեր բաղդն ալ բարի :

Ուխտ դնենք նոր տարին
Չանցընել պարասլ ժամ ,
Ոչ ընտրել օտարին
Չեռք՝ Հայուն բարեկամ :

Ի սիրել՝ ի խնդալ
Որք ծոյլ են եւ տգէտ ,
Նոր տարին անոնց ալ
Թող ըլլայ վարժապետ :

Թող դաշտաց յորդ անձրեւ
Եւ հովտաց տայ շուք զով ,
Ծառերուն թարմ տերեւ ,
Նաւաստեաց խաղաղ ծով :

Հալածին սով եւ մարտ ,
Եւ գինւով մեք ուրախ
Միշտ վարենք կեանք հանդարտ
Եւ չըսենք բընաւ՝ ան :

Շատ ցորեն եւ խառղ
Հասցընէ տարին նոր ,
Հայ աղջիկ ծնանող՝
Ծնանի թող աղւոր :

ԶՈՒԱՐԹ ՄՈՒՍԱՅՆ

Հերիք երգես , աշուղ , հերիք ,
Հովեր լիւզեն անուշիկ հոտ
Շուք կը սփռեն թանճըր մայրիք ,
Ննջէ՛ , ահա մարգ , ահա խոտ .
Աշուղին քուն ընի հալալ
Թէ լաւ գիտէ երգել խնդալ :

Ես քո Մուսայն եմ սիրահար ,
Եւ զքեզ եմ միայն սիրում .
Պարեմ երգեմ զուարթ ի լար ,
Որ չըլինիս թուխ եւ տրտում .
Աշուղ , քո կեանքն ընի հալալ
Թէ լաւ գիտես սիրել խնդալ :

Բայց մի՛ , աշուղ , մտիկ անես
Էն միւս լալկան մաղձոտ Մուսաղ
Որ ոչ ուրախ է ինձի ուէս ,
Եւ միշտ տալով քեզ չար խրատ ,
Աշուղին կեանքն ասէ հալալ
Թէ լաւ գիտէ երգել ու լալ :

Ոչ վարդարուիլ ուզէ ծաղկօք ,
Եւ ոչ աշխոյժ պարել ինձ հետ ,
Այլ հեծ ելով՝ սիրտ 'ի մորմոք
Խնդրէ Հայեր հէք եւ լողէտ ,
Աշուղին կեանք ասէ հալալ
Թէ քաջ գիտէ ողբալ ու լալ :

Նա միշտ մեռած գիւր Հայաստան
Գիշեր կուլայ , կուլայ այգուն ,
Նստած յաւերս եւ գերեզման՝
Խռովէ քաջաց դարեւոր քուն .
Աշուղին կեանքն ասէ հալալ
Թէ զՀայրենիս գիտէ ողբալ :

Վարդեր շարեմ ես քո գլխուդ ,
Մեղք շեփ ուր լաս , քո կեանքն է սուգ .
Ա՛ռ իմ ձեռքէս էս գինին զուտ ,
Սիրոյս համար խմէ՛ , Աշուղ ,
Քո կեանք քո սէր ընի հալալ ,
Թէ լաւ գիտես խմել խնդալ :

Ա՛ռ բարեկամ ա՛ռ էս գաւաթ ,
Խմէ՛ անոյշ , մ'ընիւր մաղձոտ ,
Խմէ՛ աշխոյժ մինչ վերջին կաթ .
Հովեր փշեն անուշիկ հոտ ,
Հապա ննջէ՛ , քունիկդ հալալ ,
Որ լաւ գիտես սիրել խնդալ :

ԱՇՈՒՂՆ

Ես քեզ սիրեմ ի՛նչ տարակոյս ,
Բայց սդաւոր Մուսայիս էլ
Սառնած արցունքն էս զով դինւոյս՝
Այնպէս կամիմ կկկտցընել ,
Զուարթ Մուսայ , սէրդ ինձ հալալ ,
Դիտեմ սիրել , խնդալ ու լալ :

Մ Ա Յ Ի Ս

Մայիսն է եկել Հայոց աղջիկներ ,
Եւ Հետն էլ թռել հասել է գարուն
Բերելով ձեզի նաշխուն ծաղիկներ ,
Ելէք տօնեցէք իւր անմահ անուն :

Հայոց կուսանքներ ջրերու ծոցէն
Հազիւ դուրս հանեց սէգ գլուխն արեւ ,
Խնտում ձէներով մէջ ծաղկընոցէն
Պըլպուլըն վարդին տըւեց իւր բարեւ ,

Ես խեղճուկ աշուղ չուքի տակ նստած
Ձեզի սպասում եմ սրտով անհամբեր ,
Ե՞րբ ելնէք միջում ծաղկանց ու դաշտաց
Ման առնուլ խաղով Հայոց աղջիկներ :

Ծով ջրիկ հովիկ արեւն ու դաշտն հոս ,
Թէպէտ գեղեցիկ բայց չեն ինձ համար
Ձի ամենքն էլ ինձ օտար են ամառ ,
Բայց դուք Հայ կուսանք դուք ինձ չէք օտար :

Երբ տեսնումս զձեզ պարկեշտ գեղեցիկ
Սիրտս մերթ խնտում եւ մերթ է տրտում,
Ա՛խի՛նչ դուք մոռցել մեր սուրբ Հայրենիք
Ձեզ հողն օտարի անոյշ է թըւում:

Ձէ՞ք տեսել դուք լեռն հսկայ Արարատ,
Որոյ բարձր ի սար՝ երկընքումըն մօտ,
Բոյն եղեալ արծուին՝ օդ ծըծ է ազատ,
Իսկ ի ստորոտին բուսնի միշտ թարմ խոտ:

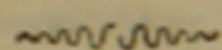
Ձէ՞ք տեսել Հայոց բըլուրներն հազար
Ձոր նոր հարսի պէս զարդարէ գարուն,
Արծաթ վտակներ կողերնէն ի վար
Կըլկըլով իջնուն միջում դաշտերուն:

Կըլկըլով իջնուն ու ափանց վերայ,
Ձեզի պըտրում են Հայոց աղջիկներ,
Բայց ցաւով տեսնուն թէ մէկիկ չըգայ,
Թըփոց մէջ փախչին՝ թողլով զափունքներ:

Հայոց աղջիկներ ի՞նչ է ձեր յանցանք
Որ թափառական չըջիք դէս ու դէն,
Ա՛հ լըսեն երկինք իմ սըրտին ըղձաք
Ու զձեզ Հայաստան դարձընեն նորէն:

Պ Ա Ն Դ Ո Ւ Խ Տ Ն

Նոր ծըլած ծաղկունք, նոր ծընած թռչունք,
Աւասիկ այսօր Մայիսին է մէկ,
Խընտաք ու սահիք յընտակք կրկըջունք,
Բայց արդեօք մոռցուած պանդուխտըն յիշէ՞ք:

Պանդուխտ որ նըստէր ծառոց շուքին տակ,
Մէկ տարին անցաւ, բայց թըւի երեկ,
Տըխուր եւ զըւարթ երգէր յեղանակ,
Ա՛հ արդեօք մոռցուած պանդուխտըն յիշէ՞ք:

Հառաչէր մաղձոտ պըլտուլիկին հետ,
Բայց չէր էսպէս խեղճ գիշեր ու ցորեկ,
Հայ աղջկունք նըմա ժըմիտ տային գէթ,
Հայոց աղջիկներ պանդուխտըն յիշէ՞ք:

Դուք չարուած էիք նըրա չորս բոլոր,
Մինչ արեւ ծովէն հանէր գլուխըն սէգ,
Խեղճ աշուղ տալիս էր ձեզ շատ յորդոր,
Հայոց աղջիկներ, խեղճ աշուղն յիշէ՞ք:

Ձի՞նչ ծաղկու՞նք մարդաց էիք դուք նաչխուն,
էր վարդ, էր շուշան, սըմբուլ եւ մեխեկ,
Անշու՞նչ դարնան հետ շնչաւոր դարուն
Իրար խառնուէր, զայս ամէնքն յիշէ՞ք :

Հոս ծով դաշտ երկինք, բայց վա՛հ, ինձ օտար,
Զով ջըրիկ հովիկ, ամէնքն էլ աղէկ .

Միթէ օտա՞ր էք դուք էլ ինձ համար,
Հայոց աղջիկներ, դեռ սլանդուխտն յիշէ՞ք :

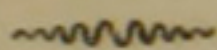
Հայոց աղջիկներ ես ձեզ չի մոռցայ,
Բայց քընարս դարձել է փըշրած եղէգ,
Զէնս էլ սառել է չըրթանցըս վերայ,
Գոնէ իմ ասած խըրատներս յիշէ՞ք .

Յիշեց հա՛ յիշեց պըլպուլըն լալով,
Իւր հին բարեկամն՝ այժմ սլանդուխտ հէք,
Ջուրք էլ յիշեցին, անցան կըլկըլով,
Հայոց աղջիկներ դուք երբ տի յիշէք :

Մայիսն ինձ, աղջկու՞նք, թո՛ղ ըլնի հառամ,
Ա՛հ զիս մոռացել չըյիշէք երբէք,
Բայց երբ սիրտ սըգով գերեզման իջնամ,
Մեռելոցի օր գէթ զիս յիշեցէք :

Զ Մ Ե Ռ Ն

Փրչեն հողմունք դառնակոռոչք
Իբր ահաւոր նըւագածուք ,
Արձագանք տան խորք եւ խոռոչք ,
Զերկին 'ւ երկիր պատել է սուգ :

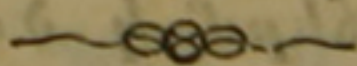
Դաշտաց մարգաց կեանքն ազազուն
Եւ ցամքած է , լերկ ոստք ծառոց
Վարս ալեւոր ահա զգեսուն
Եւ բնութիւն ճերմակ ծածկոց :

Ամպոց մէջէն վերջին անգամ
Արեւը տայ ժպիտ տխուր ,
Եւ յարեւելս երամ երամ
Փախչին թռչունք սրափետուր :

Մեծատունք ալ կուտան հրաժեշտ
Եւ սիրտ ուրախ փախչին երագ ,
Զ' իրենց համար ձմեռն է հեշտ ,
Կեցցեն թատրոն, պար եւ նուագ :

Բայց ո՞ր փախչի մշակն ափսոս ,
Ո՞վ իւր ոչխարն ու եղն հոգայ .
Զիւնն է դիպուած յայգւոյն ակօս
Ուր բողբոջէ յոյսն ապագայ :

Նստէ մշակ մութ քո յանկիւն ,
Եւ երանի թէ այդ դաշտեր
Զմեռն առատ միշտ ծածկէր ձիւն ,
Բայց ոչ ամառն արիւն սրտէր :

Ի Վ Ա Ղ Ս Մ Ե Ռ Ի Կ Ն

Թէ մի ծաղկումս պակսի խընամք ու սընունդ,
կամաց կամաց ծըռէ գլուխն ու թափի,
Դանդաղ ոտիւք ետ քաշուելով եւս արփի
Պատէ ի մութ ծովեր դաշտեր եւ անդունդ :

Բայց ո՞նց շուտով ծաղկէն փափուկ եւ զընարթ՝
Յամաքեցան Նեքրոսինեայ այտից վարդ,
Ուստի՞ հասաւ տեսաւ զնա մահն անդութ,
Ու լուսերով լեցուն աչքին իջուց մութ :

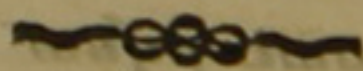
Այն ո՞նց շուտով դեղնին փափուկ իւր թունչեր,
Եւ ո՞նց շուտով կ'ըտրի շըրթանցըն ծիծաղ,
Ուստի՞ հասաւ տեսաւ ըզնա մահն աւանդ,
Սեւ քուներով պատեւ պայծառ այս աչեր :

Դեռ արեւիկը չըմարած՝ շունչն հատաւ
Որ մեռնելուն չը կարենայ դանգատիլ,
Զայն չըհանած, եւ չարտասուած մէկ կաթիլ,
Մինչդեռ խընտար՝ ասեն... «Նեքրոսն ի՞նչ եղաւ» :

Մարիկն իւր կաթն հալալ քամէ շըրթներուն
Ու մազերով սըրբէ արցունք աչքերուն ,
Մօրը գիրկը ան փոխեցաւ վարդն ի փուշ ,
Նա քուն կարծէ , ասէ ընի քունն անուշ :

Հրեշտակն եկաւ ձէնեց հոգւոյն նեքուառին
Բացաւ երկինք ու ընկերներն հոն ցըցուց ,
Լուսափետուր թեւեր կասկեց երկու դին ,
Մօրմէն դադտուկ գողցաւ երկինք շէշտ թըռուց :

Երբոր տեսաւ մարիկն իւր վարդ թառամած ,
Տեսաւ կապոյտ շրթունքները , դէմքը պաղ ,
Սրտին խորէն մեծ հառաչեց « Ա՛հ Աստուած ,
Ա՛ն իմ հոգիս էլ այս հոգւոյս հետ մատաղ :

ՈՂԲ ՄՕՐ ՍԳԱԽՈՐ

Թէ փոխած հրեշտակ
Թըռար իմ քնքուշ՝
Մօրըդ կաթն անուշ
Ո՛վ ծըծէ Սիսակ :

Թէ մեղրի ծորան
Վարդ նորաիւրթիթ
Գոց է քո բերան՝
Ո՛վ տայ ինձ ժպիտ :

Թէ հողուն հաւսար՝
Ծածկէ քեզ ցուրտ վէմ,
Թէ մօրմէդ փախար ,
Ես զո՛վ համբուրեմ :

Ի՛նչ ակտք մարգարիտ՝
Արցունքներ առատ
Վազցընեն վճիտ
Քո զոյգ հարազատ :

Գարեգին , Միհրան
Ելեն ժողովեն վարդ ,
Յասմիկ ու շուշան
Ազնիւ գլխոյդ զարդ :

Հարցընեն ինձ « Մայր ,
Ո՞ւր է մեր Սիսակ ,
Մեր սիրուն եղբայր
Չենք թողուր մինակ : »

Եւ ահա դարուն
Ծաղկունք ալ չքնաղ ,
Թիթեռնիկ փայլուն ,
Քեզ կանչեն ի խաղ :

Դու ո՞նց շուտ չորցնիր
Ձը ծաղկած տերեւ ,
Ա՛խ քեզի հետ տար
Էրած սիրտըս սեւ :

Ննջէ՛ իմ սիրուն
Քունդ անուշիկ է ,
Չեմ տար քեզ հողուն ,
Գրկիս մէջ պառկէ :

ՆՆՃԷ իմ տատրակ ,

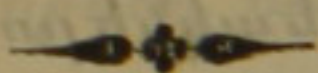
Քեզի գերեզման

Իմ կուրծքըս ճերմակ

Սեւ հողեր դառնան :

Ք Ո Տ Տ Տ Տ - Ք Ք Ո Տ Տ Տ Ք Ո Տ Ք Ք

Յ Ս Յ Ս Ս Յ Յ Ս Յ Ս Յ Յ

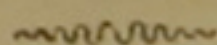

Ե Ր Ա Ձ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ՄԱՀՈՒ

Ա Ձ Ն Ո Ւ Ա Շ Ո Ւ Ք Տ Ի Կ Ն Ո Ձ

Ե Ր Ա Ն Ի Կ Ե Ր Ա Մ Ե Ա Ն

Այն դաշտաց մէջ մշտադալար , լուսազարդ
Ուր արշալոյս սփռէ առատ նշոյլս վարդ ,
Ուր սարք լերանց ցոլան ճերմակ ամպերով ,
Արծաթածամ մանեակներով ծրփայ ծով .
Ուր ձորերու մէջ վրտակներ կարկաջեն
Բարդ բարդ ծաղկունք փռուած ձախէն եւ աջէն
Անոյշ հոտով , վառվառ դոյնով ծիրանի ,
Եւ բարձր ծառք տարածեն զով հովանի ,
Ուր բիր թռչունք՝ հառաչելով ներդաշնակ
Կուռ գիշերոյն կարծես հոգիք են խօսնակ .
Եւ ուր Գարուն եւ Սէր զիրար սերտ գրկած ,
Անմահք՝ տիրեն երկնից , լերանց եւ մարգաց ,
Կուսագգեցիկ հոն կուսանքներ մանտրութայլ
Յուշիկ ճեմել դան մէջ հովտաց ցոլափայլ ,
Կուսանք որ ոչ ծաղկած՝ խոտոյ պէս անցին ,
Կամ զէտ մարած քնարի շընչիկն վերջին

Թըռան յերկրէս՝ թողլով մեզի արտասուք :
Հոն երանիկն ալ է որուն կրեմք սուգ ,
Ճակատն անմեղ ունի պատած թաղ պայծառ ,
Ուսից վերայ ձիւնակերպ՝ թեւք լուսավառ ,
Սահուն մազերն հոտոտեն խունկ անուշակ ,
Մեղոյշ աչքեր , կարծես մէյմէկ մանուշակ : —
« Ահ երանիկ , մօտն երթալով կանչեմ ես ,
Անմեղ հրեշտակ , դու որ պանդուխտ թռչնոյ պէս
Բոյն չի դրած եւ երգելով անդադար
Ալեաց վրայէն թեւերդ անթաց սահեցար ,
Դու որ հողիկ սեւ ընտրեցիր քեզ ընկեր ,
Սեւ պատեցիր , մեր սիրտ մեր կեանք , սեւ՝ մեր սէր ,
Յիշես արդեօք մայրիկդ յերկրի որ հեծէ ,
Սիրելիներդ յիշե՞ս որոնց ցաւ մեծ է ,
Դարձուր աչկունքդ ի մեզ անմահ երկընքէդ ,
Միհրանիկին գըթա՛ , ժըմիտ մը տուր գէթ : »
— Կարմիր հառաչ մը հանելով ի սրտէ ,
Գլուխը շարժէ , հապա անոյշ մրմնչէ :
« Ես ձեր հետն եմ ու զձեզ մոռցած չեմ երբեք
Ո՛հ սիրելիք , ձեր արտասուք ե՞րբ սըրբէք ,
Ես երկնքէն Միհրանիկիս տամ համբոյր .
Մահը կեանքէն զատէ մէկ լոկ վարագոյր
Որ շարժելով , բաղդին կատակ , հողմոց խաղ
Մեր սըրտից մէջ շուք մը ձըգէ սեւ ու պաղ ,
Դուք մի՛ դողաք վեր ամբառնալ նորին ծայր ,
Ձի հոն աշխարհք մըն է պահուած դրախտավայր : »

Վարդն անցնի հստ սրտիս հովտաց մէջ մէկ ալ
Ես ալ անցի, բայց սէրս անոյշ է ու անմահ,
Ո՛հ կենդանի է միշտ ձեզի հետ սէր իմ:

Չէ սեւ հողիկ, չէ իմ ընկեր ցուրտ շիրիմ:

Իմ դերեզման ձեր սիրտն է ջերմ, սիրելիք,

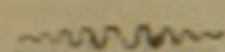
Այն ողջ է իմ սէրս, ողջ է միշտ Եւրանիկ:

— Լըռեց, զարթեալ հոգիս, արդեօք երազ էր

Մաշած քընար, ալ միշտ երգէ, « ողջ է սէր »:

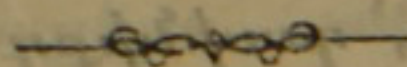
ԱՌ ՀԻԻԶ (*)

(*) Յ Մ Յ Յ Մ Ք Մ Ղ Մ Ք Յ Գ Ղ Ղ Ղ Ղ

Թէ հին դարուց մէջ էիր դու ծընած ,
Արքայք , իմաստունք եւ ազգք՝ իբր Աստուած
Ափշելով , պաշտել փութային ըզքեզ
Որ նիւթին շունչ տաս , շնչոյն՝ ասպարէզ .
Ձեռքերուդ մէջ՝ հին մետաղ նորոգի ,
Յանդուգըն մտքիդ առնէ ձեւ՝ ոգի .
Յաղթես տարերաց՝ բնութեան անգամ .
Երկինք ալ լռեն , դու հնչես պատգամ
Թէ այլք քեզ ձօժեն պսակ ոսկեհիւս ,
Մեք ի սիրտ կրեմք զանմահ անունդ՝ Հիւս :

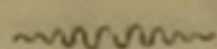
(*) Ամերիկացի է և հնարած հեռագրական տպագրիչ գործին :

(*) Այս բանը տպագրուած է Վաշինգտոն քաղաքում 1870 թ. հունիսի 1-ին .
: տպագրեց Մարկ Գրեյսոնը

Ա. Ռ.

ՕՐԻՈՐԴ Ե. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ (*)

Յաստղերէն վայր իջեցուցեր զՍանդուխտ ,
Սանդուխտ՝ սիրոյ լանմեղու թեան սուրբ նուէր
Ում հարազատ բերիւր մեզ սիրտն ու պատկեր .
Հայ աղջկունք ալ Սանդուխտ ըլլալ դրին ուխտ :

Հասկնա՛ ել եկ եւ այն ամիսներն զուարթ
Ուր որ Պօղոս սիրեց լացաւ՝ մեզ ցոյց տուր .
Պօղոսի սէրն՝ աչքերուդ մէջ ունի հուր ,
Սէր Պօղոսի՝ ժպտացդ մէջ պահէ վարդ :

Շրթունքներէդ կախուած՝ ի քեզ յառած աչք
Ահա , մէն սիրտք յափշտակին ի կարօտ .
Հասկնա՛ ել եկ քաղէ արցունք եւ հառաչք :

Ո՛հ թէ սիրոյ կեանքն է երազ համառօտ ,
Թո՛ղ փառքդ անմահ՝ դափնիքդ ըլլան միշտ կանաչ ,
Արցունք հառաչք մեր անթառամ քեզ նարօտ :

(*) Այս երգը ուղղուած է դերասանուհւոյն Պօղ և Վիրգինիէ ներկայացընելուն առթիւ յետ ներկայացընելոյ զՍանդուխտ :

Յ Ո Ր Դ Ո Ր

Թըռեւել եւ փախեւ է մեզնից ամառ ,
Ծածկեւել է լուսին ի մէջ թուխ ամպոց ,
Թուխ գիշեր սլատեւ է երկնից կամար ,
Իմ բաղդս էլ է գոց , քո սիրտդ էլ խոց :

Շըւիկըդ կոտրած , աչքերըդ լեցուն ,
Շատ կը ցաւիս դու կը մաշիս դու շատ ,
Մատաղ եղեւ եմ քո անմեղ հոգուն ,
Ես քեզ չեմ մոռցել , կըտրէ՝ քո գանգառ :

Սուր սուր հառաչանք , հառաչանք սեւ սեւ ,
Թըռած քո դողդոջ վարդի շըրթներէ
Ծակեր սլահուեր են իմ սըրտի ներքեւ ,
Մեր անոյշ սիրոյն ըլլայ համբերէ :

Իմ ցաւոց կրակ մարելու համար
Գինւոյ գաւաթներ ես կենծնում ի զուր ,
Զի չեմ արբենալ թէ կոնծնում հազար ,
Բայց արբեցընէ զիս մի քո համբոյր :

Գ Ա Ն Գ Ա Տ

Յիշեմ ըզքեզ աղջիկ սիրուն
Ում հրեշտակի տայի անուն ,
Սեւ գանգուրներդ , աչքերդ ալ մութ
Մեղմեխ լեզուդ , խօսքերդ անգութ ,
Յիշեմ արհաճ , յիշեմ կրկին
Եւ վիշտք սրտիս կը նորոգին ,
Ես տի մեռնիմ անոյշ սէր իմ ,
Միշտ յիշելով քեզ՝ տի մեռնիմ ,
Սէրն ի վաղուց ինձ չէր ծանօթ ,
Սիրել ուսայ ես քեզի մօտ ,
Հեծեմ լալով ցորեկ գիշեր ,
Դու զիս բնաւ չես հարցըներ ,
Խաբեցին զիս երգերդ անոյշ
Եւ խելքս առին աչքերդ մեղոյշ ,
Ես տի մեռնիմ գեղեցիկդ իմ
Միշտ սիրելով քեզ՝ տի մեռնիմ ,

Վերայ կրծիդ քո փափկասուն
Քաշէ ուրիշն անուշիկ քուն .
Լոկ ինձ խեղճիս չես տար յարգանք ,
Ի՞նչ է, ասա անի , իմ յանցանք ,
Սրտիս մէջ կան շատ դանգատներ
Բայց լեզուս սէրն է կաշկանդեր ,
Ես տի մեռնիմ ո՛հ հրեշտակդ իմ ,
Միշտ յարգելով քեզ՝ տի մեռնիմ :

Դաշինքըդ սուրբ մոռացար շուտ ,
Քո խօստմունքներ ո՛հ էին սուտ
Սիրաւդ փոփոխ , գլուխըդ թեթեւ ,
Եւ իմ ցաւեր սուր են ու սեւ ,
Այսպէս կըսկիծս յաւելուս ,
Թշուառ եղայ քեզ սիրելուս ,
Վարդ չըրթունքներդ անոյշ սէր իմ ,
Չը հոռոտած ես տի մեռնիմ :

Ես տի մեռնիմ բայց իմ թաղին ,
Անքար թաղին չորցած հողին ,
Կաթիլ մ'արցունք չ'ուզես տի տալ ,
Կաթիլ մ'արցունք առնել հալալ ,
Որ հոգիս ալ յիշած քո սէր
Ներում տալով քեզի՝ օրհնէր ,
Ես տի մեռնիմ , հաւատարիմ՝
Միշտ մընալով քեզ՝ տի մեռնիմ :

Կանցնիմ վարդի շրթունքներէդ,
Կանցնիմ քո սեւ սեւ աչքերէդ,
Սերէդ անցնիլ ես չեմ կարող,
Չունիմ սըրտիս մէջ բնաւ ոխ .
Վայ իմ դիտուս, վայ իմ բաղդիս,
Մընաս բարով իմ սիրելիս .
Մահուան համբոյր մը տուր ոէր իմ,
Ես օրհնելով քեզ տի մեռնիմ .

Կ Ա Խ Է Թ Ո Ի Գ Ի Ն Ի Ն

Կենացդ , ո՛վ կոյս սիրելի ,

Ահա կոնծնումս լիուլի

Կախէթու սեւ գինին :

Խմէ եւ դու ու խնայ ,

Երեսներուդ գոյն կուտայ

Կախէթու սեւ գինին :

Քաղցր է անշուշտ քո համբոյր ,

Բայց ոչ նուազ քաղցրաբոյր

Կախէթու սեւ գինին :

Օրհնեալ ըլլայ այն մշակ

Որ սլատրաստեց զանուշակ

Կախէթու սեւ գինին :

Աղջիկ , թէ քո սիրտ բոց է

Թո՛ղ չրթունքդ ոսկեղօծ է

Կախէթու սեւ գինին :

Իսկ թէ հոգիդ է տխուր

Լեցո՛ւր անգամ մ'ալ լեցո՛ւր

Կախէ՛ թուսեւ գինին

Խմենք նեկոտար մ'է անուշ,

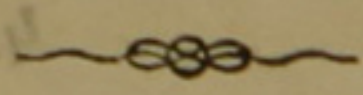
Ծերացընում է շատ ուշ

Կախէ՛ թուսեւ գինին

Կենացդ , ո՛վ կոյս փարեւի,

Զուարթ կոծնում լի ու լի

Կախէ՛ թուսեւ գինին

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

1865 ՏԱՐԻՈՅ

Կորուսած չքնաղ իր հարսն հարազատ,
Հինգ դարուց ի վեր այրի եւ աղքատ
Հայոց աշխարհիկ, հին փառաց ներքեւ
Նըստած որոճէր վըշտերն սեւ սեւ.
Որք որդիք նորա պատած չորս բոլոր՝
Ի զուր կարդային խրախոյս եւ յորդոր
Ծերունի Ազգին՝ որ անմխիթար
Կոծէր եւ հեծէր, մտածեն հնար
Գտնելու մէկ նոր համեստ ամուսին:
Ելան աղջիկտես աղւոր մէկ կուսին
Որ առջի հարսին կարծես զաւակ խորթ,
Նազելով կուգայր, ունէր փափուկ մորթ,
Դէմքըն լուսնի պէս, աչքերըն մեղոյշ,
Այսքըն կարմըրիկ, ճայնն ալ շատ անոյշ.
Աջն արդարութեան բռնած էր կըշիռ,
Զախն ալ մէկ մեծ գիրք ուր հազար կնճիռ
Դրութեան լ'օրինաց գրած էր բարդ բարդ:
Ետեւէն գային շատ երիտասարդ

Նորա սիրահարք ազգեր տաքարիւն ,
« Կեցցէ՛ , կանչելով , Սահմանադրութիւն » :
Երբ տեսաւ Հայ Ազգն այս հրապուրիչ կոյս ,
Մարած աչքերուն մէջ պըլպըլաց լոյս ,
Տազնապով շարժեց թեւք եւ ոտքըն թոյլ ,
Կունտ դլուխըն պըճնեց զարդով ոսկեծոյլ ,
Անբոյժ վէրքերուն վերայ ծածկեց քօղ ,
Եւ աւերակաց վերայ ալ քիչ հող ,
Իսկ հին փառքն ու դանձ , մատեանք թանկագին
Սիրուհւոյն առաջին թաւալեց գետին ,
Եւ ծունկ իյնալով , կանչեց եռանդուն .
« Ես քու գերիդ եմ , Սահմանադրութիւն ,
Եւ քեզ պաշտելու միշտ երդում մեծ տւամ » :
Կոյսըն շփոթած կայր լըռիկ տարտամ .
Բայց թախանձ , խօստմունք եւ սպառնալիք
Յաղթելով բերին յաջող հարսանիք .
Սահմանադրութիւն Հայոց Ազգին հետ
Անջինջ շղթայով կապուեցաւ յաւէտ :
Սակայն քիչ տեւեց այս կեանք երջանիկ .
Սահմանադրութիւն , նոր հարս գեղեցիկ՝
Թեր Հայաստանին էր շատ անյարմար ,
Շատ մատաղ , հիւանդ Հայ ազգին համար .
Երազ ընթացքով երթայր հարսն յառաջ ,
Շատ հեռու մընայր իր փեսայն դանդաջ .

Նա հիւսէր ոսկի երօզք, փառք խորհէր,
Սա շարժէր վշտօք գլուխն ալեհեր.
Ոչ նորա հուր շունչ եւ արիւն կայտառ
Ջեռուցանէին սորա՝ նշամոց սառ.
Սէր խնդրեւով հարսն հառաչէր արիսոս,
Ազգն Հայոց ի խոր քուն մընայր անխօս,
Սահմանադրութիւն զըղջացաւ բայց ուշ,
Եւ անգոսնեւով իր փեսայն ապուշ,
Գընաց դաշտի մէջ նըստաւ յուսահատ,
Ողբով եւ կոծով շատ կարդաց գանգատ.
« Ես լամ, Հայաստան, դու ննջես անհող,
Եւ իմ արցունքներ դիտես պաղ աչօք.
Միտքըդ չոր, կարծես դու գքեզ իմաստուն.
Փառք չ'ունիս, պարծիս նախնեաց քոց յանուն.
Բայց քո հարց շարեաց պատճառ չ'ես յիշեր,
Ու գքեզ պատէ միշտ կուրութիւն՝ գիշեր.
Ես ջանք, սէր վարեմ, դու ծոյլ կըփթթիս,
Վայ քո հին գըլխին, վայ իմ հէգ բաղդիս... »
Մինչ այսպէս ողբայր, կին մը դէմք խոր
Հեռուէն եկաւ, մազերն օձ ոլոր,
Գոյնզգոյն զգեստ ունէր, լեզու սուր,
Մէկ ձեռքով կըրէր փուք, միւսով ալ հուր.
« Լըսեւով ես քո ողբ սըրտաճմլիկ,
Ըսաւ, ազատել քեզ եկայ, քուրիկ,
Երկպառակութիւն՝ ես չըզգամ ամօթ
Բարեկամ Հայոց վաղուց եմ ծանօթ.

Հապա տո՛ւր ինձի քո զգեստ եւ լաչակ ,
եւ ուր ուզես դու ե՛րթ բարեաւ արձակ :

Սահմանադրու թիւն սիրուն ուրախալիլ ,
Չարանիւ թ կընոջ կատարեց խնդիլ :

Սա մըտաւ Հայոց մէջ կեղծ զգեստով ,
կըռիւ բորբոքեց եւ ցանեց խըռով :

Խեղճ Հայեր կարծեն Սահմանադրու թիւն ,
Բայց գիրենք լարէ Երկսլառակութիւն :

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԳԻ

Եպիսկոպոսք Երեսփոխանք
Ահա կազմեն այսօր ժողով
Ոմանք կուգան սրտադողով ,
Ոմանք բազմին իբրեւ իշխանք .
Յաչկունս այլոց փայլի նախանձ .
Սեւ սեւ կրքեր ժայթքեն անսանձ ,
Կըսեն ընտրենք մէկ Պատրիարք
Ապա կուգէ փլչի աշխարհք :

Վեղարաւորք դիտեն զիրար ,
Իւր ընկերին ոչ ոք հաւնի .
Իւրաքանչիւր ոք արժանի
Զինքը միայն կարծէ յարմար
Ըլլալ Հայոց ազգին հովիւ
Փառք եւ ոսկի դիզել անթիւ
Թող նախ ըլլամ ես Պատրիարք ,
Ապա , կըսէ , փլչի աշխարհք :

Սեւազդդեստ մը անցաւ յառաջ
Ըսաւ « Հայերն անմիտ փոփոխ
Զսպել միայն ես եմ կարող ,
Այո՛ հովիւ արթուն եւ քաջ
Ես ազդն ընեմ այնպէս խելօք
Որ դուք ալ քուն ըլլաք անհող .
Թո՛ղ նամ ըլլամ ես Պատրիարք
Ապա կուզէ փլչի աշխարհք : »

Մէկն ալ ելաւ փորն անհեթեթ
Կանչեց « Տեսէք իմ մեծ մօրուք
Արժանաւոր չեմ, ըսէք դուք ,
Զիս ընտրեցէք եւ ինձի հետ
Մէկ եղած զազգը թալլեցէք ,
Ես ձայնիկ չեմ հաներ երբէք .
Թո՛ղ նախ ըլլամ ես Պատրիարք
Ապա կուզէ փլչի աշխարհք : »

Գոչեց երրորդ մը անհամբեր ,
« Էջմիածին , Սիս , Աղթամար
Երեք խոց են ազգին համար .
Ազատութիւն ըլլայ մայր մեր ,
Եւ գրպանս ալ ոսկւով լեցուն ,
Խաղաղութիւն ամենեցուն ,
Թո՛ղ նախ ըլլամ ես Պատրիարք
Ապա կուզէ փլչի աշխարհք : »

Եպիսկոպոս մ'ալ սիգաճեմ

Բաժին ուզեց սուրբ աթոռէն

« Շատերն , ըսաւ , գիտ մեղադրեն ,
Բայց լաւ գիտեն Հայք ինչ կարծեմ .

Անուշ երգօք եւ ներդաշնակ

Որսամ ձգեմ զազգն յիմ ծուղակ .

Թո՛ղ նախ ըլլամ ես Պատրիարք

Ապա կուգի իլլի աշխարհք : »

Բայց հեզ հովիւ մը սիրտը բոց ,

« Ազգ իմ , աչք իմ , աւանդ հերիք

Գոչեց , կրես վիշտք եւ չարիք .

Ես ախոյեան իրաւանց քոց ,

Հուսաւորչայ հարազատ թոռ .

Ինձի վայլէ այս սուրբ աթոռ ,

Ես եմ Հայրիկ եւ Պատրիարք ,

Թո՛ղ հրճուին Հայք , խնդայ աշխարհք : »

ՀԱՅ ԱՊՐԻՆՔ

Մեր տըխուր վիճակ , մեր սրտից մորմոք
Դիտելով աչօք ցուրտ եւ անողոք ,
Ազգին սուտ սլաշտպանք՝ չահասէր անձինք
Գոչեն՝ Հայ ասլրինք :

Շատ չարիք անցին մեր դժբաղդ դիխէն ,
Դեռ չատ նետեր ալ մեր սիրտը մըղեն ,
Ի սպանդ զրկելով ըզմեզ՝ զերդ գառինք
Կըսեն՝ Հայ ասլրինք :

Ամէն օր շրթամբ երգեն ալէլու
Բայց ոչ աղքատաց կելլեն այցելու .
Ոտքի տակ առած սուրբ ուխտ եւ դաշինք
Կանչեն՝ Հայ ասլրինք :

Չըլլայ որ խաբուինք այն հեշտ երգերէն ,
Որ կարծենք բխղեն ի սըրտի խորէն ,
Երբ խորթ հընչմունքով յօտարի սըրինդ
Երգեն՝ Հայ ասլրինք :

Հայոց սիրտ պատէ ժառանգաւոր սուգ ,
Հացն ուտեն որբոց՝ խմեն արտասուք ,
Եւ մամոնայի կազմելով բազինք
Գոչեն՝ Հայ ապրինք :

Մեր սուրբ Հայրենիք փոխեցաւ յաւեր ,
Ոչ ողբ , ոչ արցունք անգամ չեն բաւեր ,
Արեամբ ներկելով դաշտ ձոր ու լերինք
Այնպէս՝ Հայ ապրինք :

Հերիք դահիճներ , մատնիչներ Յուդայ ,
Ձեռքերնուս ձուլեն գերութեան շղթայ ,
Հերիք է այսքան վիշտ ու նախատինք ,
Հապա՛ Հայ ապրինք :

Մեր հարց վեհ գործեր մեզի ի՞նչ օգուտ ,
Ե՛րբ արեւ մտնէ՝ զամէն պատէ մութ ,
Մեր նախնեաց փառքէն , ոչ , չունիմք բաժինք .
Թէ ոչ Հայ ապրինք :

Մեր Հայրն էր ազատ եւ քաջ դիւցազուն ,
Սիրենք եւ յարգենք իւր խօսած լեզուն .
Կը յարգեն ըզմեզ ալ ազգք եւ ազինք
Եթէ Հայ ապրինք :

Հայ ապրինք այո՛ եւ ոչ իբրեւ վատ ,
Ոչ իբրեւ դերի , եւ ի մեր ճակատ
Վեհ մտածմանց հետ փայլին սուրբ քրտինք ,

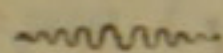
Այսպէս Հայ ապրինք

Կ Ա Ր Օ Տ

Հազիւ յերկնից գարունն իջել նորաբոյս
Հազիւ ծագել է վարդամատն արշալոյս ,
Կանաչ հովիտ , կանաչ բլուր հեռւէնց
Հրապուրելով աչքերս՝ ձրգեն սիրտս իրենց ,
Սիրտս ալ անժոյժ , սիրտս ալ եղան պէս ծարաւ
Փութայ սլանալ ծածկիլ ամպոյն տակ խոնաւ
Որ զէտ կապոյտ գօտի զբլուրըն պատէր . —
Ո՛հ ես կարծեմ խորանն է հոն կանգնել սէր .
Ահա հովտոյն հովանւոյն մէջ ամիսօրիմ ,
Ահա երգէ պըլպուլ , վըշտաց մտերիմ :
— Պըլպուլ , պըլպուլ , մեր բաղդն է մէկ , ինձի պէս
Դու ալ կարմիր վարդիդ սիրոյն հառաչես .
Ես ալ երգեմ , բայց Վարդուհիս է հեռի ,
Երգս հովիկներ տանին՝ լըսէ կարմըրի — :
Ո՛հ բըլակներ , սիրեմ ես ձեր շուք կանաչ ,
Ո՛հ վտակներ , սիրտ կազդուրէ ձեր կարկաջ ,
Զով զեփիւռներ բերէք ծաղկանց անոյշ հոտ ,
Գոնէ հոգիս արբած առնու զիւր կարօտ : —

Թող յոսկերս իմ հեղուի քաղցրիկ մէկ թմբիր ,
Զաշխարհ մոռնամ , եւ աղմուկք իւր վատնին ցիր ,
Բայց թող հոգիս , լուսափետուր ու հրաթեւ
Կարօտ սիրոյ՝ թռչի անդուլ ու թեթեւ ,

ԱՅՍ ՍԵՐԸ ՓՈԻՇ Է

Մռած շըլիկով ի՞նչ էդպէս խեղճուկ

Դիմացս ես անցել, լռիկ դիտես զիս .

Ինչո՞ւ հառաչես կտրուկ ու ծածուկ,

Միթէ կարդացի՞ր ի խոր իմ սրտիս ,

Աւանդ Մերուշէ

Թէ սէրդ ինձ փուշ է :

Տես ոնց դաշտերում ծաղկունքն են չքնաղ ,

Տես ինչպէ՞ս երկինքն էլ փայլի կապուտ ,

Ջուրերն են պայծառ , ծովն էլ է խաղաղ ,

Քո մաքուր հոգուդ ի՞նչ է պատէլ մութ ,

Ափսոս Մերուշէ

Այս սէրըն փուշ է ,

Տես անմիտ աշխարհ նախանձել է մեզ ,

Ի՞նչ անմեղ խաղեր քո դադրեցուցիր ,

Հէր ես մերկացեր ոսկին ու բեհեզ ,

Ա՛հ դու խընտա՛, ողբն է իմ ճակտիս զիր ,

Փափուկ Մերուշէ

Քո սէրն ինձ փուշ է :

Այսերուդ վարդեր դեղնեցան ահա ,
Մարեցան լուսեր աչքերուդ պայծառ ,
Մեղք ես Մերուչէ գընա՛ դու խնտա՛ ,
Ես վաղուց էսպէս եղեր եմ թշուառ .

Գողտրիկ Մերուչէ ,

Քո սէրն ինձ փուշ է :

Ինձ մի տար ծաղիկ , պահէ քեզ համար ,
Գընա՛ դու խնտա՛ եւ էլ մոռցիր զիս .
Հերիք նորեւ ես վէրքերս անհամար ,
Ի՞նչ պէտք ինձ ծաղկունք , ի՞նչ պէտք ինձ Մայիս ,

Սիրուն Մերուչէ

Թէ սէրդ ինձ փուշ է :

Ոչ դիտես , ափսոս թէ գիշեր զուարթ ,
Պըլպըլուն աստղեր , արծաթէ լուսնակ ,
Ինձ ո՞րքան տխուր թուին եւ անզարդ
Երբ յանկարծ ծագէ քո դէմք ըսպիտակ ,

Զքնաղ Մերուչէ

Քո սէրն ինձ փուշ է :

Էսպէս դալուկ էլ դարձեալ ես չքնաղ ,
Աչքերդ ալ նուաղ դարձեալ պահեն հուր ,
Ուրիշին ծախուած՝ ինձ եղար մատաղ ,
Շրթունքդ դողդոջ խնդրեն զիմ համբոյր :

Հայ լայ Մերուշէ ,

Այս սէրըն փուշ է :

Ես էլ հառաչեմ , բայց մարդ չըլըսեր ,

Իմ այրած սըրտի ցուրտ է էս արեւ ,

Տխուր է ցամքած սրտիս օտար սէր ,

Անգու թ բաղդ պահեց ինձ շատ օրերի սէւ :

Ազնիւ Մերուշէ :

Քո սէրն ինձ փուշ է :

Սէրը չէ հընար յերկուս սիրտ բաժնել ,

Յարգէ ամուսինդ՝ բաղդին հընազանդ .

Փըշրի թո՛ղ սըրտիդ էս ներդաշնակ թել ,

Եւ լոկ արծազանգը թո՛ղ մընայ անդ ,

Յայնժամ Մերուշէ

Սէրդ ինձ անուշ է :

Մ Ե Ր Ո Ւ Շ Է

Մերուշէ կարծեմ հրեշտակ Մերուշէ ,
Երկընքէն իջած զի շատ քնքուշ է :

Մերուշէ մատաղ կոյս մ'է Մերուշէ ,
Բիբն աչերուն ան որքան մեղուշ է :

Մերուշէ սլըլպուլ մընէ Մերուշէ ,
Ձայնը կոկորդին մէջ շատ անուշ է :

Մերուշէ թարմ վարդ մըն է Մերուշէ ,
Բայց բոլորտիքըն սուր պատած փուշ է :

Մերուշէ թռչուն մըն է Մերուշէ ,
Միշտ երգէ սլարէ , ու շատ աշխուժ է :

Մերուշէ անուշ հոտի Մերուշէ ,
Մէկ շուշան ճակատ , մէկ վարդ իւր թուշ է :

Մերուշէ փոփոխ ասեն Մերուշէ ,
Սակայն սուտ ասեն զի շատ ըզգուշ է :

Մերուչէ փեսայ մ'ունի Մերուչէ ,
Թէպէտ գեղեցիկ այլ չատ ապուշ է :

Մերուչէ զիս չատ սիրէ Մերուչէ ,
Բայց հարսնացած է , ափսոս չատ ուշ է :

Ս Ո Ւ Ք

Ա Ռ Թ . Թ Ե Ր Զ Ե Ա Ն

« Առաւօտ եւ աստղուն »

Զեփիւռք դողդոջունք Պօսիոր՝ ասիերէն
Բարեկամ, անոյշ երգերդ ինձ բերեն .
Ներդաշնակ ձայնէդ առնեմ զիմ կարօտ ,
Ծագէ սեւ սրբտիս մէջ քո առաւօտ ,
Վերքերուս վերայ աստղունք կը շարես .
Մատներուդ ծայրէն վարդ շուշան պէսպէս
Բարդ ու բարդ տեղան , շրթունքէդ ալ գութ ,
Բայց կայծակն ունիս պահած աչքիդ մութ .
Ծաղկունք վեր կանգնին ծըծ եւ քոյին շունչ ,
Հրեշտակք ալ ուզեն սորվիլ քո մրմունջ : —

Ես ալ երգեցի երբեմն եռանդուն ,
Զիս ալ գըգուեցին յոյս , ծաղկունք , գարուն ,
Բայց աւանդ հիմա սեւ ամպ , սեւ գիշեր
Ծածկեց զառաւօտն իմ , ծածկեց զաստղեր :
Բնութիւն ինձ համար փոխել է շիրիմ ,

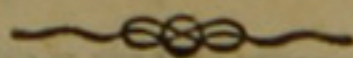
Պաշտած փառքերուս վերայ արդ չըջիմ,
Նըման պանդխտին որ ծառերու տակ
Նըստի ու զբօսնու գարնան ժամանակ,
Բայց աչնան՝ կոխէ արհամարհելով
Տերեւքն՝ որ գլխոյն առնէին շուք զով:

Երգք հրճուանք անցնին, լոկ մընան վըշտեր.
Արեւ խնդրելով՝ շօշափեմ ըստուեր,
Սէր նըշմարելով՝ սիրտ իմ առնու թունդ,
Զեռքըս կարկառեմ, բայց գտնամ անդունդ.
Օտար հողու մէջ, սիրտըս կտրած սառ
Երթամ լեռնէ լեռ, անտառէ անտառ,
Կախուած վըհերուն եզերքէն անվախ
Խորերը կուզեմ ընկղմիլ ուրախ.
Մթին մէջ միայն վառի սիրտ հիգիս,
Միայն սուգի մէջ քիչ խնդայ հոգիս: —

Բայց դու անուշակ ձայն ձգած երգես,
Հառաչես զուարթ պըլպըլուկին պէս.
Դու եկար դարձեալ թըռթըռացընել
Մաշած քընարիս եղերական թել.
Կայծ մ'ահա ցայտէ սըրտիս մոխիրէն,
Քաղէ՛ շրթներէս այս հառաչն հրեղէն: —

Մի լա՛ր, բարեկամ, այն կուսանքն անմեղ
Որ կամ ի հրեշտակ փոխին կամ յաստեղ.

Որ զինչ հունտք ծաղկանց թափին երկրիս ծոց
Եւ անտի բուսնին նոր զարդեր ծառոց ,
Անոնց տայ Աստուած գեղեցիկ պարգեւ
Որք երկրէս անցնին անվիշտ եւ թեթեւ ,
Երեկոյեան դէմ շուշաններ համեստ
Մերկանան իրենց ըսպիտակ ըզգեստ .
Իսկ կաղնիք աճին տարիներ հազար ,
Մրրիկներու հետ կռուելու համար :
Լաց զանոնք որ կեան , կըրեն վիշտ վըտանդ ,
Որոց սիրտք մեռած , փոխած ցուրտ դամբանք
Եւ շրթանց վերայ սառած է ծիծաղ ,
Ա՛հ , լաց , բարեկամ , լաց զանոնք , աւանդ :

Յ Ա Մ Ա Ն Ո Ր

Ա Ռ Վ Ս Ե Մ Ա Փ Ա Յ Լ

1871

Անցեալ ընդ դաշտ եւ ընդ ծոր ,
Թափառական տարագիր ,
Ե՛րթ ո՛վ տարիդ սգաւոր ,
Ի վաստակոց քոց հանգի՛ր .
Եւ հին դարուց ի քարտէզ
Արձանագրեա՛ զոր տեսեր
Յարի արանց յասպարէզ՝
Յազատութեան վառեալ սէր :
Այլ եկ աղէ այցելու ,
Դի՛ր զոտըս յայս սեամբ մենիկ
Ուր զարմացմամբ տեսցես դու
Զառաքինին երջանիկ :
Աստ ծանրասցի քո նարօտ
Ի նորաշուք փառս եւ զարդ .
Աստ օրն է միշտ առաւօտ ,
Աստ կեանքն է միշտ գարուն վարդ :

Ե՛րթ ընդ թեւօք քով թաքո՛

Զամենայն դառն յիշատակ ,

Այլ մի՛ ծածկեր ի քօղ քո

Ըզբարի գործ եւ վաստակ .

Անմահացի Յակորէ

Որ փութալով լռեւեայն ,

Զորք եւ թշուառն ըսփոփէ .

Ծաւալեացին յապագայն

Յուք հանճարոյն մշտավառ ,

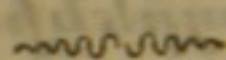
Եւ ամք սահեալ աստի անդ

Յաւելուցուն միշտ պայծառ

Ի ճակատուն աղամանդ :

Հ Ր Ա թ Ե Շ Տ

Հողմ՝ քաղցրաշունչ՝ արշալուսոյ նախընթաց,
Բզականդիստին երթ զառագաստն ինչ պարզեաց,
Հաշտ լեր երկին, հաշտ լեր արեւ, հաշտ լեր ծով,
Տեսէք զիարդ սիրտըն դողայ լի յուսով,
Լռեաց Սիրէն, զուսեա՛ յալիս զի մի՛ գեղ
Մի՛ անոյշ երգ քո խռովեսցէ զսիրտն անմեղ, —
Իսկ դու պանդուխտ, ի մանկու թեանդ այս հովիտ
Ակնարկ մի եւս աղէ՛ տո՛ւր մի եւս ժըմիտ...
Այլ ո՛հ ծածկէ զնաւ քո կապոյտն հորիզոն, —

Հապա հրեշտակ փառաց, պատմեա՛ ինձ, ո՞ւմ ծօն
Բզալառանին տացես առոյգ եւ արի,
Ազատութեա՛ն, թէ՞ հայրենեաց, թէ՞ քնարի,
Թէ՛ ճոխասցի՞ փառօք զինուց յասպարէս,
Թէ՛ զկործանեալըն կանգնեսցէ՞ հայ Արէս,
Թէ՛ ի մայրի՞ս զոր լոկ աղօտ պատէ լոյս,
Թափառիցի՞ սա զհետ որսոց կապարճ յուս,
Այլ բաղդն աւանդ, ծածկէ զայս թանձր քողով, —

Յորժամ յալեաց վերայ սփռի գիշեր զով,
Զաչա առ լուսին ամբառնալով, մըտերիւմ,

Յիշեա՛ դու զիս, յիշեա՛ առ քեզ ըզսէրն իմ.
Ես ի հեռուստ լըռիկ պիշ պիշ դիտեմ զայն
Դու ի հիւղիդ բընիկ՝ զընթաց նորին լայն.
Ե՛րթ կարօտեալդ ի հայրենիս յանբոյթ նաւ,
Ըզհետ խընդից ընթա՛ եւ թո՛ղ ինձ ըզցաւ.

Ո՛վ հայրենիք, յորմէ հեռի եւ անտես
կրկին կարօտ կրկին տազնապ կրեմ ես.

Ե՛րթ կարօտեալդ ի հայրենիս ծաղկաթիթիթ,
Թռեաւ ծիծառն աւետաւոր քո դարձիդ :

Հաշտ լէր երկին, հաշտ լէր արեւ, հաշտ լէր ծով,
Տեսէք զիմորդ սիրտըն դողայ լի յուսով.

Այլ թէ անցցես ընդ Բիւզանդիոյ ափունս հեշտ,
Տեսցես զիմ մայր ուր ետ զյետին ինձ հրաժեշտ.

Մայր իմ զոր ծովս այս բաժանէ լայնագնաց,
Ինձ սպասէ գորովաբար գրկաբաց.

Զաւուրս անցեալ նըստեալ թըւէ անմըռունչ,
Զբաղդ հիւսեալ յուսոյ թելօք ոսկեփունջ.

Աիրտ ի թնդոջ տեսեալ ըզնաւ քո յալիս
Երբ յառ ելով ընդ քեզ՝ լացցէ յիշեալ զիս՝

Ասա՛ նըմին, թէ զաջ նորին դողդոջուն
Ըզգամ ի սիրտս իմ տակաւին եռանդուն :

Ե՛րթ մտերիմ, ըզհետ ուրուաց ոսկեփայլ.

Թռչուն ի բոյն սլանայ յոստոց երերեալ,

Մեղուակն ի վարդ, եղն ի վըտակ զով վըճիտ,

Հոգի կարօտ ի ծըննդեան իւր հովիտ .
Այլ իմ հեծէ սիրտ որ գընկերն իւր կորոյս ,
Քողացաւ բաղդն , եղո՛ւկ , ըզքեզ ի սիրոյս .
Ոչ եւս մենիկ ի ստուեր ծառոց այս կանաչ՝
Յեզըր ծովու մեք ճեմեսցուք աջ ի յաջ
Ե՛րթ դու այլ երբ ի դաշտ հնձուց թափառիս
Ըզէտ եղանց երբ ի լերինս ամայիս ,
Կամ սոխակին երգոց յանտառըս նըսեմ ,
Ըզքեւ ծածուկ թէ պատէ ստուեր հոգեճեմ ,
Իմ են խորհուրդք , իմ սէր՝ որ ոչ թողու գքեզ ,
Սէր որոյ սիրտք մեր ձօնեցան ողջակէզ .
Անցցէ երկիր , անցցեն երկինք , յոյս , հաւատ
Այլ կեցցեն սիրտք վառեալք ի սէր բոցահրատ .

— Հաշտ լեր երկին , հաշտ լեր արեւ , հաշտ լեր ծով ,
Երթայ պանդուխտն եւ խայտայ սիրտ իւր յուսով :

ՄԱՆՈՒԿ ՅՈՐՈՐԱՆԻ

Ննջեա՛ դու մանուկ , ըզնինջ աչաց քոց
Թոյլ թեւօք զեփիւռք դդուեսցեն փափուկ ,
Սիրասընունդ մօր քո ի ձայն երգոց
Ննջեա՛ անուշիկ , ննջեա՛ դու մանուկ :

Զորորանաւդ այժմ հսկելով դողդոջ
Ի դէմսըդ ժպտի բաղդ զուարթերես ,
Այլ վաղիւ գբեզ՝ թէ կամիս թէ ոչ ,
Փառաց կամ Սիրոյ հանցէ յասպարէս :

Եթէ զՓառս ընտրես , ըզդաշտըս կանաչ
Ժուժաճցես ներկել յարիւն քո եղբօր .
Այլ թէ զՍէր խնդրես , գառինս 'ի բառաչ
Հեզիկ հովուեսցես 'ի մարմանդ եւ ձոր :

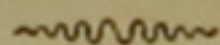
Թէ սիրես ըզՓառս , յոսկեզարդ սլալառ
Վարեսցես զաւուրս 'ի հոգ եւ յերկիւղ .
Թէ ընդ Սէր ուխտես , երջանիկ ազատ
Թէպէտ անծանօթ՝ կեցցես յանդորր հիւղ :

Փառք՝ Ովկիսանու նման անկայուն
Յոր քաջ ղեկավարք անգամ մոլորին ,
Ի մութ գիշերի , 'ի հրաշէկ այգուն
Տեսիլն է չքնաղ , դառն ալիք նորին :

Իսկ 'ի մէնջ ծաղկանց զեղու Սիրոյ վէժ
Յորում զովանան շրթունք բոցակէզ .
Վաղանցիկ են Փառք , Սէր մնայ յաւէժ ,
Ննջեա՛ դու մանուկ , Սէր զարթուսցէ զքեզ :

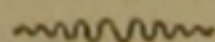
Օ Ր Հ Ա Ս Ա Կ Ա Ն Ն

Ո՛ր իշխեսցէ զերազ ընթացն արգելու
Անհուն գետոյն որ հոսեալ վէտ վէտ անդու
Ըզտիեզերս չափէ բազկօքն ահաւոր ,
Զանմահութիւն կապէ ընդ կեանս անցաւոր .
Գետ որ անձայն օձապտոյտ տուեալ խոյս՝
Վանէ յալիս պղտոր ըզվիշտ եւ զհաճոյս .
Որոյ ափունք փոխեալ յաւեր անապատ ,
Ուր թափառին իբր ուրուականք յուսահատ
Բաղդ՝ զմական իւր կորուսեալ խաբէբայ ,
Փառք՝ խորտակեալ ըզկառս ընդ սեաւ ափափայ ,
Ճշմարտութիւն մերկ՝ յորմէ մարդ սարսափի ,
Աէր՝ որոյ ոչ բանան ժանգոտ նետքն սպի .
Իսկ Մահ՝ յաղթող միայն կանգնեալ զիւր մանդալ ,
Ի սիրելոյն գիրկ խոցէ զհարսըն մատաղ ,
Յորորանի զփափկիկ մանուկ նորածին
Աւանդ եւ յաչս իմ թեւք նորա ստուեր ածին ,
Հնչեաց տխուր օրհասականն իմ վայրկեան ,
Եւ իմ կաթիլ կենաց անկցի յովկիսան՝
Թօթափելով մարմնոյս կեղեւ ցնցոտի :

Ի բաց յինէն յոյս եւ փափաք սնուի ,
Ի բաց յինէն դառն արտասուք եւ վաստակ ,
Ի բաց յինէն հոգոց ցաւոց յիշատակ
Ե՛լ ե՛լ հոգի , թողեալ ըզբանտ քո՝ սլացի՛ր
ձախրել յեթերս եւ յաստեղաց ոսկի ծի՛ր ,
Ե՛լ ե՛լ հոգի , ցրուեալ յաչացս ամպ աղօռ
Ահա ծագէ անմահ կենաց առաւօտ :

Ի ՄԱՀ ՊԱՏԱՆ ԵԿԻ

Ըրկողմանեալ կայր

Պատանեկիկ ,

Յանկողին մահու

Սրտաճմլիկ .

Փարեալ զուլամբ նորին մայր

Յողւոց հանեալ հեղոյր արտօսր անմռունչ :

Այդն վարդափունջ

Ելեալ յալեաց ծիրանի ծովու

Ըզդալկացեալ զայտ մանկան ներկէր .

Զաչկունս մեղոյչ ,

Զաչկունս զուարթ ,

Բարձեալ նորա յերկինս 'ի վեր ,

Ժմիտն անոյչ՝

Ժմիտն էր վարդ ,

« Հիմ ոչ խնդաս, գոչեաց, մայր, հիմ արտասուես .
Ձէ մեռանել այս՝ այլ երազ գեղեցիկ .
Եւ սեաւն ըստուեր որ խափանէ զաչըս՝ տես ,
Զուարթնոյն թեւոց է հովանի թափանցիկ ,
Որոյ աչք արեւ
Եւ շունչ՝ զեփիւռ մեղուաթեւ ,
Շրթամբք լուսաթոյր
Տայ քաղցր ինձ համբոյր ,
Լուծեալ կապ մարմնոյս ,
Հոգիս իբրեւ լոյս
Յեթերս ազատ առնու ճեմ .
Զանոյշ մրմուռնջ ես լսեմ
Քաղցրանըւագ հրեշտակաց ,
Երթամ, մայրիկ , ոչ ժուժամ ,
Ահա երկին ինձ է բաց . . . »
Դողաց մարմին նորա , ի շուրթն իւր ծագեաց
Անմահից ծիծաղ .
Յուսն ըսպիտակ շողան գանգուրք ոսկեծամ .
Անց յերկրէ խաղաղ ,
Որպէս աստղիկ ի ծիր փայլուն
Ընդ կապոյտ եզր երկնից սահեալ անցանէ ,
Նետըն թռեալ յաղեղանէ
Անողորմ մահուն
Խորտակելով ընդդէմ շիրմի պատանւոյն .
Մեռելոց 'ի դաշտ .
Ծագէ յամպոց լուսին հաշտ ,

Կապուտագոյն

Հոսէ շող

Եւ լուսասփիւռ

Կաթէ ցող

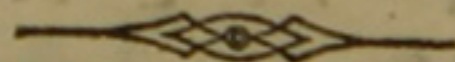
Կաթէ զով .

Փչէ զեփիւռ

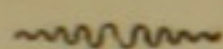
Հեծելով ,

Եւ պատանին

Ի քուն է հեշտին :

ԱՌ ԱՍՏՂ

Աստղըդ փայլուն , երկնից պըսակ ,
Որ թըռթըռաս կարմիր 'ի լոյս
Ընդ կամարօքն այն կապուտակ ,
Հանգիստ վշտաց իմ եւ սիրոյս :

Զիմրդ ի թեւս նշուլից քոց ,
Ի բնակարանդ անդր անմահից
Հանեալ սրտիս խոր յանդէնդոց
Ըզհառաչանս իմ թռուցից :

Մի բիբն իցե՞ս , քնքուշ աստղիկ ,
Դու պահապան իմ հրեշտակին .
Ո՛հ , զիմրդ այդպէս գեղեցիկ
Հաստեաց ըզքեզ սէրն Անմահին :

Ի քո նշոյլս փափուկ եւ ջինջ
Զարտեւանունս իմ դալկահար
Յառեալ՝ պատիմ թէ յանոյշ նինջ ,
Երազք սահին մարգարտաշար :

Իցիւ թէ ոչ ամալ ինչ նըսեմ
Պատեսցէ գքո պայծառ ճակատ ,
Երբ ի մահուն թեւս հանգիցեմ
Արկեալ ի քեզ աչք ցողակաթ :

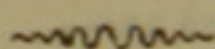
Բառացի ըմբիզ , ծաղկաբոյս
Ան ինքնապաշտ անկողնի վրայ
Երբ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի :

Եւ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի :

Եւ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի :

Եւ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի
Եւ անհոգի անհոգի անհոգի :

Կ Ա Ր Ի Է Բ Ե Ռ Ն Ի Մ

Կոխեալ գնայի ես զըւարթ
Ըզվարդ ըզիուչ միասին ,
Յամաքեցաւ տօթով վարդ
Եւ զոտս իմ փուշք խոցեցին :

Եւ յեզր հովտին ամայի
Ընդ որ վըտակ սահեալ գնայր ,
Նըստէի խոնջ եւ լայի
Ըզխաչն յուսոցս առեալ վայր :

« Ո՛հ Տէր , կարի է բեռն իմ ,
Ասեմ , մինչ ցերբ վայրապար
Խաչ ի շալակ շրջիցիմ .
Ընդէր դու զիս մոռացար : »

Եւ աստ տեսի՝ զի Յիսուս
Հեզիկ լռիկ ելանէր ,
Խաչ ծանրաբեռն արկեալ յուս
Ընդ սայրասուր ժայռս ի վեր :

Շառաղուռնեալ իմ երես ,
Եւ շարժեցաւ սիրտս ի դու թ .
Եղունկ , Յիսուս , յո՞ գիմեա , յ յ
Ում ծանր այդ խաչ » . — Ասաց « Գոյդ » .

Արագոր սիւսիս յաւիտի
, միտակ չափաց դաւիթ
դոսի իսկուս յաւիտեան
, միտակ չափաց դաւիթ

Իսկա միտակ չափաց
, յաւիտեան յաւիտեան
, միտակ չափաց դաւիթ
, յաւիտեան յաւիտեան

Սիւսիս յաւիտեան
, միտակ չափաց դաւիթ
, յաւիտեան յաւիտեան
, միտակ չափաց դաւիթ

Սիւսիս յաւիտեան
, միտակ չափաց դաւիթ
, յաւիտեան յաւիտեան
, միտակ չափաց դաւիթ

Մ Ա Ն Ո Ւ Կ Ա Ռ Հ Ր Ե Շ Տ Ա Կ

Հրեշտակ երկնից զոր սիրելով
Ըստեղծ ի փառս Հաստիչն անմահ ,
Դու որ վառիս լուսոյն ի ծով
Իբրեւ անշէջ ջահ :

Որ երգ ի շուրթն եւ մատն ի լար
Օրհնես անխոնջ սրբոցն ըզլուրբ ,
Եւ զաթոռաւն աստղակամար
Թախս առնուս նուրբ :

Դու որ թեւօք ծածկես զարեւ ,
Քեզ պատուանդան երկիրս է նեղ
Եւ սլանաս անդուլ թեթեւ ,
Յաստեղաց յաստեղ :

Զիմրդ անձկամ յերկինս ի վեր
Ճախրել յանքոյթ քո բնակարան .
Իցիւ էին ինձ լոյս թեւեր
Զուսով քեզ նման :

Յոյց ինձ զնա զոր դու սիրես
Որ այնչափ բարձր է յաստեղաց
Որչափ իցեն երկինք յերկրէս Ո Յ Ս Ս
Հայն եւ հեռագնաց :

Եւ լիացո՛ղ զսիրտս այս անյագ
Զի թէպէտ փոքր իցէ եւ խուն,
Այլ ի նմա իղձ եւ փափագ իմիցի
Անմահ եւ անհուն : Եւ ասի ի ճրտան
Իո՞՞ք ի մշտաց սիրտի զո՞ւր
: Հա՞յ քեզ անհոգ :

Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն
: Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն
: Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն
: Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն

Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն
: Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն
: Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն
: Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն

Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն
: Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն
: Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն
: Իսկ ի մտն Եւ ի մտն ի մտն

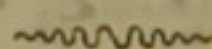
Յ Ն Ո Ր Ք Ե Ր Ի Տ Ա Ս Ա Ր Դ Ի

Քրսան գարունք դալարացան գեղեցիկ,
Քրսան աշունք թառամեցան վաղանցիկ.
Մանուկ էր սիրտս՝ անհաս խորոց խորհրդոց,
Անբաւական զգացմանց, դեռ սէրն անբոց,
Հոգոց, ցաւոց եւ հաճոյից անծանօթ,
Սընեալ յարսոսը յամբօթութեան եւ յամօթ հասցնի
Այժմ ըսթափեալ, եռանդն անսանձ զգենում,
Որպէս կոհակ՝ ընդդէմ ժայռից ասպառում
Խորտակելով եւ յառնելով խրոխտագոյն,
Կապոյտն երկնից նոր յաչս հոսէ պայծառ գոյն,
Եւ յերակունս անախտաւ հուր արիւն.
Յո՞ դիմեմ, յո՞ մըղէ գիս գաղտ զօրութիւն.
Յեզըր վըհի՛ կարկառելով մերթ հանդարտ,
Մերթ ըզգեցեալ զարծուոյն զինեւ թեւս հըպարտ,
Սլացիւք յանդուգն խոյանամ աստղաճեմ
Իխորս երկնից, եւ կամ զանդուռնդըս չարիւմ.

Մերթ ընթանամ ընդ ճանապարհ կայծական .
Մերթ անցանեմ ընդ ալեծուի Ովկիան .
Անդր ընթանամ ուր շողան նետ եւ սուսեր ,
Սիրեմ զինուց չաչիւն , փողոց ըզկերկեր .
Իբր ի զբօսանս երթամ ի մարտ զուարթադէմ ,
Արհամարհեմ ըզվըտանգ , զահ ոչ գիտեմ .
Ընդ լուսափայլ փառաց թեւոց հովանեաւ
Իշխեմ առ ոտն իսկ հարկանել ըզմահ սեաւ ,
Թըշնամանաց ոչ ունիմ ժոյժ , անհամբեր
Երագ զինէ ցասումն անսանձ զաջս ի վէր ,
Երագ վառին յիս կիրք , երագ եւ ցածնուն .
Ի մի համբոյր հալին ցընդին ոխք վրիժուն :
Ամենայն ինչ յերիտասարդն սկիզբն է .
Մրմուռնջ մի քաղցր , ակնարկ մ' անոյշ զիս խաբէ ,
Թէ խուն նըշոյլք սիրոյ ծագեն ի սիրտ իմ ,
Յըստուեր մայրեաց թաքուցեալ խոյս տամ նստիմ ,
Եւ արտասուք բխեն յաչացս իմ ծածուկ ,
Եւ ի շրթանցս հառաչանք սուր եւ կտրուկ :
Իսկ անողորմ դու Յոյս , ի դէմս իմ ժպտիս ,
Բանս աղու յունկն իմ մրմնջես , գգուես զիս ,
Խոստանալով հաճոյս եւ տաս փափաքել ,
Ապա խոյս տաս , գըրգռես ըզցաւս առաւել .
Խոյս տաս , դարձեալ դաս եւ մատամբըդ ջատուկ ,
Շըլացուցեալ զաջս եւ ըզմիտս յեղյեղուկ ,
Ծաղկասլսակ հարսանց բերես ինձ նկար ,
Հանդէս կուսից մատն ի բամբիռն ոտն ի պար ,

Աչք սիրակաթ , ձիւնասպիտակ ծըղիս մերկ ,
Փոյթ ի համբոյր խոնաւ շրթունք վարդաներկ .
Եւ ըզմայլեալ ես մինչ դիտեմ սիրտ ի դող
Յանկարծ ծածկէ զնոսա յաչացս իմ սեւ քօղ ,
Երիտասարդն անցանէ , ոչ հայի յետս ,
Որպէս կայծակըն շողայ ոչ թողլով հետս :

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Ողջամբ եկիր մանուկ սիրուն ,
Համայն բնութեան ուրախաբեր .
Փունջ փունջ ծաղկօքըդ ցօղասուն
Ողջամբ եկիր ի դաշտըս մեր :

Սիրատուջար սրտից , տեսիլ դիմաց քոց՝
Քանի՛ քաղցր է քո ծիծաղ .
Աչացդ ի ճօճ լռեն հողմունք շանթակոծ
Եւ ծըփայ ծովըն խաղաղ :

Յիշես արդե՞օք զիմ սիրեցեալ կոյս գողտրիկ ,
Այո՛ յիշես դու մանուկ .
Յաւէրժ սիրել զիս ու խտէր աստ աւաղիկ .
Եւ միշտ սիրէ նա փափուկ :

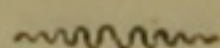
Խնդրեցի փունջ ծաղկանց ի քէն ես յայնժամ
Ի պսակել զիւր ճակատ .
Թարմ մանիշակ եւ վարդ դարձեալ խնդրել գամ ,
Եւ դու տացես ինձ առատ :

Սիրող սրտից աւետաբեր ,
Մանուկ սիրուն ողջամբ եկիր .
Ողջամբ եկիր ի հովիտ մեր
Փունջ փունջ ծաղկօք ճերմակ կարմիր :

Մանուկ սիրուն ողջամբ եկիր .
Ողջամբ եկիր ի հովիտ մեր
Փունջ փունջ ծաղկօք ճերմակ կարմիր :

Մանուկ սիրուն ողջամբ եկիր .
Ողջամբ եկիր ի հովիտ մեր
Փունջ փունջ ծաղկօք ճերմակ կարմիր :

Ծ Ա Ղ Ի Կ Ն Ե Ր Դ Մ Ա Ն

Ժամ էր գաղտնեաց ժամ լռիկ
Ժամ երազոց էր անոյշ .
Եւ ես նստեալ միայնիկ
Սիրոյ զհրճուանս ածի յուշ :

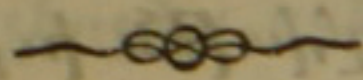
Յանկարծ լըւայ ոտնաձայն .
Ծաղիկ ի ձեռքն սիրոյ
Ճեմէր կուսան լռեւեայն ,
Սիրող լռիկ գիշերոյ :

« Երդնում ի լոյս քո լուսնակ ,
Որ կորզիցէ զայս ծաղիկ՝
Տայ նըմա զսիրտ իմ համակ . »
Ասաց նընջեաց խաղաղիկ :

Անդր ընթացայ թաքթաքուն ,
Եւ ըզծաղիկ սուրբ դաշին
Բարձի մատամբ դողդոջուն ,
Գողացայ զսիրտն ընդ նըմին , —

« Զարթի՛ր , ո՛վ կոյս , ահա տես ,
Ահա ծաղիկ քո երդման ,
Զարթի՛ր , ո՛վ կոյս , դու իմ ես ,
Սիրտ քո իմ է յաւիտեան : »

Ծագեալ սիրոյ ճառագայթ ,
Ի դէմս կուսին՝ ինձ ասէր ,
« Թառամեսցի ծաղիկդ այդ ,
Այլ թառամի ոչ իմ սէր : »

Ս Մ Ր Ո Ւ Լ

Միթէ՞ մեղու լուսազգեաց
ձարտար հիւսեաց զայս փեթակ։
Միթէ՞ Աստղիկ յօրինեաց
Սիրոյ զայս բաժակ։

Դշխոյ հովտաց է սմբուլն ,
Շունչ հրեշտակի՝ հոտն անոյշ ,
Քան զաղաւնոյ փափուկ ուլն
Գողտրիկ է քնքուշ։

Բոտոտք ծծեն զհիւթն իւր զով ,
Եւ շուրջ զիւրեւ առեալ պար՝
Գդուեն զնա պաշտելով
Թիթ ունք սիրահար։

Ո՛հ սիրուհւոյս՝ ձօնել զայս
Կամիմ սմբուլ քաղցրաբոյր ,
Թերեւս հաճեալ ընդ ընծայս
Տացէ ինձ համբոյր։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ

Խոյս տո՛ւր արփի, վաղվաղեսցէ գիշեր սեաւ,
Խաղաղութիւն սփռել յանտառս եւ յալիս,
Մինչ ընկղմեալ ի յիշատակս՝ ըզմտաւ
Ածեմ ահա ես զանտէրունչ Վարդուհիս :

Ոչ ախորժէ զհետաքրքիր զունկըն սէր,
Հայրենազուրկ առանձնացեալ յամայիս՝
Դու միայն, անսող, իմոց գաղտնեաց վկայ լե՛ր,
Իբրեւ քեզ՝ հուր աչկունս ունի Վարդուհիս :

Անոյշ զեփիւռք յարեւելից բուրեւով
Բերէք ի թեւըս նոր ծաղկունս եւ զմայիս,
Կարօտացաւ հոգիս շնչել ըզսիւգ զով,
Ահ իբրեւ ձեզ հեզիկ հեծէ Վարդուհիս :

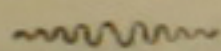
Հեղձամղձուկ ի թուի ծաղկանց մերձենամ,
Համբուրելով ըզվարդ, շուշան եւ նարկիս,
Նարկիս, շուշան, վարդ լի ցօղովք լուսերամ,
Այսպէս յանոյշ ցօղ արտասուէ Վարդուհիս :

Ո՛ր Շուշիցա (*), թաքուն յափուհս քո կանաչ
Ի ներդաշնակ միմունջ հոսեալ դու սահիս ,
Զիարդ հոգիս թունդ տայ ընդ հեշտ քո կարկաջ
Այդպէս քաղցրիկ այն երգէ Վարդուհիս :

Սուրբ է վայրկեանս . Սէր եռանդուն՝ անմահ բոց
Ի թեւս յուսոյ յափշտակեալ սլացն՝ զիս ,
Եւ հիւսելով ըզկեանս ոսկի երազոց
Տո՛ւր միշտ յիշել ինձ զիափուկ Վարդուհիս :

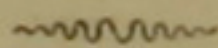
(*) Գետ որ անցանէ ընդ դաշտս Վալօնայ :

Ա Ռ Մ Ա Հ

Դու որ զարեանց հեղեղ, զաւեր եւ զաճիւն
Անթարթ աչօք անհոգ դիտես եւ պշնուս,
Դու որոյ հեշտ թուի ահեղ մռնչիւն
Ալեաց ծովու որպէս նուագ քաղցրաւոր,
Ո՛վ Մահ, միթէ՞ խնայեսցես յարտասուս,
Կամ լուիցես միթէ՞ զլալիս իմ տխուր,
Անէծք քեզ, Մահ, որ սիրելոյս ի ճակատ,
Զաջ քո եղեալ՝ զիս ինքն յինէն գողացար,
Էր օրիորդն այն հրեշտակաց հարազատ
Զոր գգուանօք սնոյց մայրիկն յաչաց ցօղ,
Հիմ իշխեցեր հայել ի նա ակամբ չար,
Նախանձելով թաղել ըզվարդ ի սեռ հող,
Անէծք քեզ, Մահ, ծանր է հարուած ձեռաց քոց,
Ըզմի որսիկ միայն առեալ նետաձիգ
Ի սիրտս հազար ահա բանաս անբոյժ խոց,
Թէզալիչա տակ նորա ջնջել չէ հնար,
Թէ մարդոյ կեանք են որպէս խոտ վաղանցիկ,
Ա՛հ խստութեամբ քով զինեա՛ զսիրտս այս տկար :

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ

Յըցեալ զփետուրն ճակատուդ իբրեւ նետ,
Արծուի թէ հրէշ, յոր ընթանաւ վայր անհետ,
Լայնասիւիւռ թեւս ի կայծականց իսկ անհալ,
Ընդ աստեղաց պայծառ երես տարածեալ,
Անխոնջ սլացիւք մըխեալ յանդունդն կապոյտ,
Անցանես դու'նդ ամբարս ամալոց շանթակոյտ,
Պնդեալ մագլօքդ ըզսեալ մահուն գերանդի՝
Յորմէ սարսեալ ազդ հողածնաց աստանդի՝
Կըլանելով ըզդարս հարուստ եւ հըսկայս,
Լափել ծախել թըւիս ըղձիւք զարեւս այս,
Առ ոտն հարեալ ըզհուր հանճար երկնաճեմ,
Թաւալես խոր ի վիհ զոր ոչ ճանաչեմ,
Յիշատակաց արանց քաջաց վրէժխընդիր
Զորս իբր ըստուեր սին գարշ ածես ընդ երկիր
Կայտառ տիոց իսկ ոչ խնայես, է անգութ,
Եւ զճակատ կուսի պատես ի քօղ մութ,
Հայիս խեթիւ՝ ծաղկեալ գարուն դալկանայ,
Մանգաղդ անմաշ հնձէ զամէն անխընայ,
Ի հովանիս ծածկեալ թեւոց քոց ըզտիւ,

Ազատ աշխոյժ օն սլացիր դու արծիւ ,
Եւ յետ դարուց երբ գոռայցեն դիզան ամբք
Խորտակելով կամար երկնից մեծ ճայթմամբ՝
Էջ ըզմագիլս ահեղ սլարզեա՛ սպառնալից
Եւ բուռն հարեալ հպարտ լերանցն ըզյօնից ,
Ցընցեալ զերկիր՝ յաշխարհի ծագս անյապաղ
Ասպատակել արձակեա՛ զսուր քո մանգաղ .
Անկեալ յանտառս եւ ծախեսցին ծառք անդէն ,
Բաղխեալ ընդ ժայռս եւ կարկառք հուր բըխեսցեն ,
Իջեալ ի բոհս եւ խըզեսցին , յովկիան՝
Եւ մռնչելով բարձրասցի՝ վեր տալ հորդան .
Ասող ընդ աստեղ կոփեալ մրցմամբ թունդ ի թունդ
Ընկղմեսցին յոչնչութեան ի յանդունդ ,
Եւ ի վերայ տխրատեսիլ եւ անհետ
Աւերակի տիեզերաց դատափետ ,
Չանմահութեան պարզեալ ըզդրօշ յանդորրու
Արձանասցիս յաւէրժ՝ անյաղթ արծիւ դու :

Ի Մ Ա Հ

Պ Ա Լ Ե Ո Ն Կ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Ա Մ Ի Ր Ա Յ Ի

« Գիտես զի առնու Տէր
գտէրդ ի գլխոյ բուսմէ »:

Ա .

Յառաւօտուն փարատել թանձրը մուայլ ,
Սփռեալ ըզթեւս՝ հրեշտակ մահուն սեւափայլ
Ճախր առնելով , օրհասական բերէր գոյժ ,
Ի սիրտ որդւոց Հայկայ բանայր վէրս անբոյժ .
Եւ կոծէին հողմունք յաւաչ եւ ի հեծ ,
Եւ սուգ առեալ ազգն համօրէն լայր յողբ մեծ
Խաղաղացուցեալ արտասուաց գետ յորդաբուխ .
Եւ հերարձակ ըզկուրծ բախեալ հող ի գլուխ ,
Կողկողէին Մասեաց նախնի ուրուականք՝
Թէ սուգ սլատեաց տան թորգոմայ , հատան կեանք .
Մահու տխուր երգ եւ որբոց հեզ մրմունջ ,
Ճիչ յուսահատ կանանց մանկանց անտէրունչ

Բզլերինըս շարժէին եւ զայեր ,
Զիա՞րդ ըզտէրըն մեր ի մէնջ էառ Տէր :
Որ մերթ ի գլուխ Հայոց ծագէր զինչ արեւ ,
Եւ մերթ տեղայր զողորմութեան յորդ անձրեւ ,
Որ զարտասուս սրբէր Ազգին լ' օտարին
Եւ մտադիւր լոկ ի գործ եւ ըզբարին ,
Բզվաղանցիկ կենաց հաճոյս անարգէր ,
Զիա՞րդ ըզտէրըն մեր ի մէնջ էառ Տէր :
Ոյր սիրտ միայն սիրով երկնից շատանայր ,
Մանուկ ի վարս , այլ ծեր յիմաստ , ի գործ այր ,
Յաղէտըս վեհ , վըսեմ ի փառս եւ համեստ ,
Որ լծակից ունէր զհանճար ընդ արուեստ ,
Ծընունդ մտացն արծիւ այլ ինքըն կտրապ ,
Երկնէր կանգնէր տաճարս պալատս հոյակապ ,
Որ ընդ արքայս բազմէր , ընդ հէքըս հոգայր
Եւ արտասուէր ընդ վշտացեալս , որբոց հայր ,
Որ ըզպիտոյս ուրոյն ուրոյն քաջ գիտէր ,
Զիա՞րդ ըզտէրըն մեր ի մէնջ էառ Տէր :

Բ .

Արքայք իշխանք , իմաստունք , քաջք եւ արիք ,
Զոր ինչ ձօնել դուք արդարոյն մրցէիք՝
Զանմահութեան պսակ , ձօնեաց չմա Մահ ,
Մահ որ ի փառս է անողորմ եւ ազա՛ն :

Մահ բռնաւոր՝ անհոգ անմիտ հըպարտին
Այլ աղախին առաքինի աղքատին ,
Որ զանթափանց գաղտնիս երկնից տայ ի լոյս
Եւ ըզկրօնից պարզէ աղօտ տարակոյս :
Զի մարդոյ կեանք եւ մահ խորհուրդ է անճառ ,
Տեառն աթոռոյ զոյգ ճառագայթք լուսավառ
Մահ կեանք՝ զաշխարհ առնեն առոյգ՝ բարեբեր
Յիմաստութիւն , յառողջութիւն եւ ի սէր :
Վեհ պայազատք եւ դուք տիկնայք անպաշտպան ,
Թէ ի ճակատ ձեր Տեառն ձեռք ծանրացան ,
Զարուօսր հատէք , խոնարհեցէք գլուխ ի հող
Որպէս շուշան ծանրաբեռնեալ յայգուն ցօղ :
Լացցեն ոյք սերտ ընդ կեանս կապեալ զինչ գօտի
Տրուի ընդ կեանս եւ յոյս նոցա սընոտի .
Երկնից սիրոյ յետին նշան են աղէտք
Որ յանտարբեր սիրտս իսկ թողուն անջինջ հետք ,
Եւ զերթ մրրիկք՝ առնեն բերրի պտղարար
Ըզդաշտ ցամաք եւ կամ լերանց զամուլ քար :

Գ .

Անդ ուր հանճարք սնեալ յարուօսր եւ յամօթ՝
Քաղցրամրմունջ երգեալ՝ ննջեն անծանօթ ,
Անդ ուր արդարք որ ընդ երկինս եդին ուխտ՝
Հառաչելով անցին յերկրէ զինչ պանդուխտ .

Անդ ուր Ազգիս եւ Հայրենեաց ջերմ պաշտպանք
Զարիւն հեղին արհամարհեալ բիւր վըտանդ .
Անդ ուր բազումք թէպէտ աղքատ անտէրունչ
Այլ անարատ կելով մեռան անտրտունջ ,
Անդ ուր կուսանք բուրեալ սիրոյ զանմահ հոտ՝
Յայգուն կենաց թառամեցան իբրեւ խոտ .
Անդ ուր թաղին՝ պատեալ յաճիւն եւ ի սուգ,
Այր, յայս, փափաք, վաճառակ, ժըպիտ և՛ արնասուք,
Անդ հաճեցաւ ահա եւ Մեծըն Պալեան
Խոնարհաբար պատիլ անշուք ի դամբան ,
Զաճիւն խառնեալ յաճիւն որդւոյն հարազատ
Ննջեաց ի դաշտն ուր ննջէ որբն եւ աղքատ :
Զի՞արդ զերթ հողմ, Տէր, շունչ նորա անց թեթեւ,
Միթէ իցէ՞ մահ սիրելեաց քոց պարգեւ .
Եւ մեռանի՞ն գործք եւ հաւատք հաստատուն ,
Մեռանիցի՞ն միթէ արդարք հագեցուն ,
Որպէս աշնան վերջին տերեւք անհիւթ չոր
Զոր ցուրտ հողմիկ վանեալ թափէ յանլոյս ձոր .
Ո՞չ իսկ դու Տէր, լուսոյ, կենաց անհուն կէտ ,
Ո՞չ իսկ արիւնոյդ կայծք՝ մարդոյ միտք եւ ոգին ,
Ի քէն բխեալ՝ ի քեզ դառնան նորոգին .
Ո՛հ, ոչ ննջեաց Պալեան ծառայ քո արդար ,
Դու զնա հաներ օրհնեալ լերին ի կառար .
Կամք քո օրհնեալ որ կեանս ետուր եւ հատեր
Եւ կոչեցեր ըզտէրըն մեր ի մէնջ՝ Տէր .

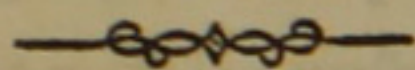
Վ. Ա. Ն Ո Ւ Հ Ի Ք

Քան զանտառաց իսկ մանիշակ պատկառուկ ,
Եւ քան զամբիծ շուշան հովտաց մշտաստուեր
Տեսի կուսանս չքնաղադէմ եւ փափուկ ,
Ընտրեալք երկնից՝ յափշտակեալք յանմահ սէ
Եւ խնդրեցի ես զարմանօք
Թէ զուարթունք իցէ՞ն արդեօք :

Տեսի զնոսա՝ ո ոտըն բեմին խոնարհեալ ,
Աչք երկրապիշ՝ հազիւ շրթունք դողային ,
Եւ ընդ խնկոցն անուշահոտ ամբառնալ՝
Փշրեալ նոցա շղթայք մարմնոյն հողային ,
Թռեան հոգիքն յաստեղաց հոյլ
Որպէս թռչնոց սլար սիրասոյլ :

Ոչ հաճոյից արբին սոքա զքաղցըր թոյն ,
Եւ աշխարհի փառաց տուեալ են հրաժեշտ .
Իբր ալկիոնք ի սիզահիւս կախեալ բոյն
Զոր ծածանէ մեղմիկ զեփիւռ՝ ննջեն հեշտ ,
Եւ ժամք սահին յերազ ոսկի
Զինչ ի ծաղկունս ջուրք վրտակի :

Յորժամ երգեն քաղցրաբարբառ ի միմունջ ,
Դուք իսկ հրեշտակք , ունկն կախէք յաստեղաց ,
Զի կոյս սրտից այն հառաչանք բոցաշունչ
Աղու հնչեն քան ըզձեր լար սիրասլաց
Ա՛հ ընդ անմեղ սիրտ նոցին , Տէր ,
Ո՛ տայր ըզսիրտ իմ քեզ նուէր :

Դ Ա Մ Բ Ա Ն Ք

Ընդ հովանեաւ վարսաւորաց հանգչին բազումք
յանմահ քուն ,
Հովիտ սգոյ ուր արձագանգք անդրաձայնեն տըխ-
րական ,
Ուր սիրեւեաց ոչ հնչէ ձայն դողդոջուն ,
Զի յիշատակք իսկ մեռան :

Անդ տեսի զՄահ կապարճ ի յուս , խոթոռադէմ ,
ալեհեր ,
Այնպէս յուշիկ թեթեւ ճեմէր մինչեւ լռութեան
իսկ չըզգալ ,
Եւ մահադրօշմ ըզհետս ոտից ուր դնէր
Թափէր դալար խոտ դեղնեալ :

Ըզէկ պսակն աշուն շարժէր , թօթափէին չոր տե-
րեւք ,
Եւ դողայր Մահ զՍտորաճաւանդ յիշեալ պատգամն
ահաւոր ,
Եւ աչք նորա հոլովէին բոցաձեւք
Թէ գերեզմանք ննջէն խոր :

Եւ ի բացուստ յիս ականարկեալ՝ ձգել զաղեղըն կամէր .

« Ո՛հ մի՛ , մանուկ եմ տակաւին , դարձո՛ւ զաղեղնդ

ա՛րկ ի յուս ,

Թո՛ղ ինձ ողբալ , զի ողբ ցաւոց է նուէր ,

Թո՛ղ ինձ հեղուլ արտասուս :

Այլ զոր ի բիւր շիրմացդ արտասուեցից ես , ո՛վ Մահ ,

Նորածիծաղ մանկան քեզ բաց է որորան վարդապատկ ,

Արքայական զինազարդեալ եւ սկզբն զահ

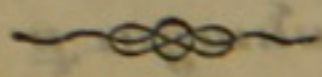
Չիշխէ քեզ կալ հակառակ :

Քեզ աւանդէ մերկացեալ զարդս ոսկի չքնաղն օրիորդ ,

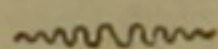
Երիտասարդն առոյգ դընէ յուրս քո զգէն յաղթական ,

Զարիւն զարտօսր ըմպես անգութ դու որսորդ ,

Կամար փառացդ է՝ դամբան » :

Ն Ա Հ Ա Պ Ե Տ Ն

Ո՞վ իցես դու յանդուգն հանճար ,

Եւ գի՞նչ խնդրես դաւկահար ,

Իբր ուրուական ըսպիտակ ,

Յաշխարհ Հայոց աւերակ

Ուր շէջով որոտաց

Աղեղն երկնից վրիժուէ :

Ազատութի՛ւն

Յորմէ զուրկ է Հայաստան՝

Յոլայ ի սեաւ քոց աչոց :

Ո՞վ իցես դու որ իբրեւ զաստըղ շողշող

Ծագես պղտոր յայս Ովկիան :

Ի գիշերի յորժամ լուսին կաթէ ցօղ

Ելեալ քաղցրիկ երգես դու ,

Եւ ըզմայլմամբ մահկանացուք թմբերեցան

Անմահի լուեալ ձայն :

Թեւք բամբուսանդ հնչեն ազդու ,

Եւ ի մատանց քոց ցայտեն բոց

Եւ շանթիք .

Յերգ քո անդրէն կենդանացան Հայրենիք

Եւ դիւցազունք ի վեր յարեան յանդնդոց :

Ե՛լ նահապետ դարձեալ Մասեաց ի գաղաթ

Մնջե՛լ ի քնար

Ոսկե՛լար :

Զերթ ի ժայռից վտակ կաթ կաթ

Երգք ի շրթանց քոց զեղուցուն հեշտալուր :

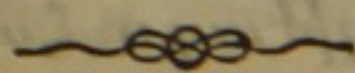
Յաւիշտակեալք հրեշտակք անգամ ,

Բոլորեսցեն դափնի նարօտ անթառամ ,

Ի պսակել ըզհակատ

Քո ազատ

Որ երկնային տեղայ հուր :

Մ Ա Հ Տ Ի Ր Ա Ն Ա Յ

« Զուարթ բուրաստանք, կենսաբեր գարուն,
Կապուտակ երկին, վտակ հեղագնաց,
Ոչ գեղ տան ոչ գոյն իմոց կոյր աչաց,
Այլ յաւերթ պատէ զիս խաւար մահուն :

Արծաթեայ լուսնակ, աստեղք, առաւօտ,
Ափունք Սեւանայ՝ վայրք նուիրազան,
Սրտիւ եւ աչօք ես ձեզ եմ կարօտ,
Ինձ գարունք Հայոց սեաւ են յաւիտեան :

Աւանդ, մատնելով զթագս հանին յինէն
Եւ խորտակեցին զանյաղթ իմ սուսեր .
Այլ տո՛ւք ինձ աղէ՛ զնժոյգն իմ եւ զէն ,
Եւ դարձեալ մատնեմ ըզՊարսիկն յաւեր »

Այսպէս ծերն ասէր Տիրան կոյր արքայ ,
Յեցեալ ի մայրի բարձր՝ վարսաւոր ,
Եւ զաջ իւր եղեալ էր յուս Գնէլայ
Որ արտասուելով հեծէր գլխակոր :

« Ընդէ՞ր հեկեկես , ծերունին կրկնէր ,
Յուրտ յաջոյս վերայ կաթիլ մ'եռանդուն
Յաչաց քոց անկաւ եւ լա՞ս դու , ընդէ՞ր ,
Որդեակ իմ Գնէլ , որդեակ իմ սիրուն :

Թո՛ղ ինձ դառնութեան ըմպել ըզբաժակ ,
Դու իմ սեաւ աւուրց ազնիւ մտերիմ ,
Ա՛հ դու անմեղ ես , թո՛ղ զիս միայնակ ,
Ե՛րթ ըզհետ փառաց այլ զիա՛րդ խռովիմ . . . :

Եւ խուռն յիշատակք , յիշատակք ցաւոց
Պաշարեն ըզմիտս , ոսկերք իմ դողան ,
Մարմին իմ պաղի հարեալ ի բիւր խոց ,
Որոտան երկինք եւ շանթիս տեղան :

Բանան խոր անդունդք , ըստուերք անբարբառ
Ելանեն Յուսկան եւ Դանիէլի
Արիւնաթաթաւ եւ կողապատառ ,
Վա՛յ ինձ կա՛լ զիս պինդ , որդեակ սիրելի :

Շրթունք արդարոց կարդան ինձ անէծ .
Ահա վրէժ խնդրեն անպարտից արիւն ,
Զինեալ է աջ Տեառն ի բարկութիւն մեծ ,
Աւա՛ղ , կորնչիմ ո՛ր Տէր գթութիւն . . . :

Եւ Գնէլ ըզծերն սփռիել ջանայր .

« Ոչ ստուերք այլ շուք են ծառոց կանաչ ,

Աստ գառն արածէ յազատ դաշտավայր ,

Աստ մնչէ առուակ զուարթ ի կարկաջ :

Այլ զի՞նչ նշմարեմ Հեծեալ դուժարեր

Արշաւասոյր գայ սպառնալից աջօք ,

Կենսոց թէ մահու բերէ մեզ հրաւէր ,

Հայր , եւ ես դողամ , զի՞նչ կամի արդեօք » :

Գուժարերն հասեալ՝ սանձէ զերիվար ,

« Միթէ՞ ոչ ահա դա ինքն է Տիրան ,

Ի մահ մատնեացի , ձայնէ խրոխտաբար ,

Այս է Արշակայ արքայի հրաման — » :

« Օ՛ն անդր , անօրէն դու , գոչէ Գնէլ

Մերկացեալ զսուր , ցորչափ գոյ շունչ յիւ ,

Ոչ թողից քեզ ձեռն յօծեալն արկանել .

Եւ յալեաց ծերոյն ոչ պատկառիցիս : » :

Եւ կրկնէ Տիրան « Մի՛ հակառակիր

Երկնային վճռոց , անկ սուր ի պատեան ,

Թո՛ղ լցցի , որդեակ , սեաւ ճակատուս գիր ,

Մեռանի Տիրան , ոճիրք իւր մնան : »

Մինչ ըզզէն ամբարձ գուժկանն արիւնքուչտ ,
Ընթացաւ Գնէլ Հանդէսլ նիզակին ,
Այլ աճապարեալ՝ Տիրանայ ի կուչտ
Միտեաց զայն հեծեալն եւ եհար ուժգին (*) :

Գնէլայ ի թեւս անկաւ արքայն ծեր ,
Եւ վերջին նուագ գոչեաց աղեկէզ .
« Դու զաչս իմ եւ զկեանքս սեւացուցեր ,
Ա՛հ , Արշակ . . . անէծք . . . այլ ոչ . . . ներեմքեզ , »

Եւ զանշունչ մարմնովքն փարեալ Գնէլ ,
Հեկեկեաց յարտօսր . « Ա՛հ մեռա՛ր , Տիրան ,
Ո՛ր տայր ինձ զարիւն քո՝ արեամբ գնել . . . :
Աւա՛ղ աշխարհի ում տեառք բռնանան :

(*) Ըստ հշմարիտ սկստմութեան յետ Գնէլայն եղեւ սպանումն Տիրանայ :

Հ Ր Ե Շ Տ Ա Կ Ն Ա Ի Ե Տ Ե Ա Ց

~~~~~

Որպէս որսորդ ըզհետ եղանց ժիր թեթեւ ,
Կապարճ ի յուս՝ սէր թափառի մեղուաթեւ .
Ընդ անցանել նորա հրճուի աղաւնեակ ,
Ի ճօճ աչացն հեզակարկաջ սահի վտակ ,
Յարծաթ ցոլայ լուսին , ի վարդ արշալոյս ,
Սիրտ պատանւոյ ի հուր դառնայ , երազն՝ յոյս .
Ի ճօճ աչաց նորա ժպտեալ ականարկել
Մատուռք կուսի կասին յոսկի քնարին թել .
Մեղր ի շրթանց , թոյն ի նետիցըն կաթէ ,
Սէր՝ կոյր մանուկ , անյաղթ քաջաց իսկ յաղթէ .
Բայց է յերկինս այլ Սէր՝ հզօր եւ անմահ ,
Ծով բոցավառ , լուսաճաճանչ , հեզասահ ,
Յոր զովանայ զըւարթնոց քաղցր հայեցուած ,
Յորում փայլէ չքնաղատիպ ինքն Աստուած :
Սէր՝ հէք մանուկ ելեալ ի կռիւ ընդ այս Սէր ,
Մերկ եւ թափուր զինուքն անկաւ կտրեվէր .
Նա խրախուսեաց զարծուին եւ սա զաղաւնեակ ,
Եւ ամօթով արծիւն անկաւ խոնջ վաստակ .
Տրդատ արծիւն էր , աղաւնեակ՝ Հռիփսիմէ ,
Որ արդ ճեպով ի հնձանաց դաշտ դիմէ ,

Յաղթուլ քաջի եւ անսոյեան սուրբ սիրոյ ,
 Հեզիկ մնչեալ՝ նահատակիլ ի սըրոյ :
 Եւ մատնակուրծ մանուկ սէր խոյս տայ թաքուն ,
 Այլ սէգ Տրդատ հսկէ՝ յաչացն հատեալ քուն :

Բ .

Ժամ է անդոյր՝ մանկանց ոսկի երազաց ,
 Տեղան յերկնից տարաւիք լուսոյ ի շէկ բոց ,
 Բիւր աստեղունք վառին կապոյտ ի կամար ,
 Եւ թըռթըռան նըշոյլք լուսնի յկղթամար ,
 Եւ ի հովտաց հողմիկ թըռչի՝ բըլրոց ծայր .
 Հովիտք եւ բըլուրք , ձեզ հաշտութիւն է յամայր ,
 Գիշեր չըքնաղ հեղու թմբիր քաղցրածոր ,
 Նընջէ թռչնիկն ի բոյն , մանկիկն ի գիրկ մօր .
 Այլ Հռիփսիմեայ նինջ քան զամէնն է անոյշ ,
 Իբր յանկողին վարդից շուշան է քնքուշ .
 Հրեշտակք զհոգեակըն գողացան սիրասուն ,
 Մահ անկասկած կարծէր ըզնա ի հեշտ քուն ,
 Յանկարծ յաստեղս աստըղ ցոլայ հրաշագան ,
 Շողշողելով , շէշտ եւ սլացիկ շանթանման .
 Աջ կարկառէ , խաղաղութեան է հրեշտակ ,
 Վարսք իւր ոսկիք , եւ թեւք ի ճախր ըսպիտակ ,
 Սրացեալ ընդ թաւ ոստս անցանէ իբր ըզլոյս ,
 Անշարժ թըւի նա եւ լերիմք ձեպ ի խոյս :

Էջ նա յանդուներ յորում լուսնի լոյս համբոյր ,
 Օձանքման սողայր ի ժայռս սեւաթոյր :
 Ի մութ վիրապ նընջեն հաւատք լուսասնունդ ,
 Անմահ կրօնից են խանձարուրք այդ անդուներ .
 Աչաց մարդոյ սահման աստեղքն են փայլուն ,
 Այլ թէ ըմբոստ միտք խոյանան եռանդուն
 Յիմաստութեան կէտ՝ սահեացին ամպովէժ ,
 Զի անթափանց քողով ծածկի սա յաւէժ :
 Թեւատարած հրեշտակն ըզկայ ի վիհն առ ,
 Ուր Գրիգորէ մնայր սրտիւ սիրավառ ,
 Ընդ ծերպ ժայռից յառեալ ի ձիգ լուսոյ սիւն ,
 Յարուօսր հարեալ հեծեծէր հեզ ի մնչիւն .
 Հրեշտակն աշխոյժ ընկղմելով յալըս սեաւ՝
 Եկ եւ զաջոյն կալեալ սիրուն ժպտեցաւ ,
 Քաջալերեալ ընդ գըգուանսն . « Ո՛վ մրոներիմ ,
 Գոչեաց ի ձայն տխուր , ներեա՛ յարուօսր իմ .
 Եւ զի՛ կլանէ ոչ զիս անդուներս այս ահեղ .
 Մոռացեալ զիս , կորզէ զմանկունքս մահ խեղ ,
 Ոչ գիտիցէ՞ զի եմ եւ ես մահացու :
 Ո՛հ մերձենալ առ իս , Տէր , թոյլ տուր մահու . » —
 « Ո՛չ , Գրիգորէ , կրկնեաց հրեշտակն , ոչ այդպէս ,
 Այլ կեցցես դու , եւ զՀայաստան կեցուցես .
 Շատ է զպատգամս լըսել քեզ Տեառն ի յերկնից ,
 Ի խաւարաց ծնցի լոյս , փառք ի վըհից ,
 Քաջալերեալ , ահա սպառի սեաւ գիշեր ,
 Եւ թափեացէ ի խեռութեանց ըզՀայս Տէր . » —

Իսկ զի՞նչ գոչիւն զինուոյ զօրաց անընդել
Զոր լըսէի նախ քան զարժուոյն խոնարհել .
Զի՞նչ աղաղակ եւ սուսերաց շառաչիւն
Որ յողբ եւ ճիշ խառնէր կանանց դողդոջուն .
Եւ ահա լուռ է Հայաստան , զերթ առիւծ
Որ պատանեալ ըզգողունի գառն ամբիւծ ,
Ցուրտ յոսկերաց վերայ նընջէ անվեհեր : »
Զայս ասելով Հայրն ընդ վիրապ վերականէր ,
Հրավառ աչկունքն ընդ թանձր յօնիւք ճօճային ,
Ի դէմս իւր վեհ ցոլայր փայլէր սէր սրտին :
Հրեշտակն ապա . « Տկար կուսանք՝ նորանշան
Մարտ ետուն , մարտ որ կործանեայ զատրուրշան :
Զի՞նչ իցէ մարդ եւ զօրութիւն նորա զի՞նչ .
Փառք իբրեւ հողմ ցըրուին , մնայ սէր անջինջ .
Ահա Տըրդատ սէգն այն , հսկայն քաջալանջ
Պարտեալ յանգէն կուսէ՝ հեծէ վշտատանջ .
Հեղին զարիւն՝ երկնանուէր սուրբ կուսանք ,
Եւ յարենէն ծխեցան ամպք կարմրերանգ ,
Բզէռիփաիմեայ՝ առեալ զհողին սիրավառ ,
Զերթ ի կարմիր վարդի գարնան շաղ պայծառ ,
Թըռեայ յաթոռ Տեառն ի ձօնել , եւ հեղոյր
Հոգեակն յերկիր եւ յերկին հոտ քաղցրաբոյր :
Հաճեցաւ Տէր եւ յաթոռոյն յաստեղունս ,
Եւ յաստեղաց յաշխարհն Հայոց արկ զաչկունս .
Խոնարհեալ արդ եւ Տըրդատայ գլուխ հըսլարտ ,
Բզհաւատոց ընկալցի զսուրբ սաղաւարտ .

Կանգնեացի խաչն յաղթական , խաչ լուսաւոր ,
ի մեհենից աւերա , դողայ Տարտարոս .
Իբր ի մի լուծ սէր լ' արութիւն կացցեն զոյգ ,
Ընդ լայն թեւօք կրօնից ծընցին նոր գահոյք : »
Եւ ծերունին ըսքանչացեալ , գլխակոր ,
Խաղայր մըտօք խորհրդոց Տեառն յանդունդ խոր :
« Ո՛վ լայնագնաց իմաստու թեան Ովկիան ,
Յանդուգն իմ միտք , դադարեցէք , չիք սահման .
Մեծ ես , մեծ՝ Տէր , արեւ աստեղք ահագին
Հընազանդեալ ըզքո մատամբ թաւալին .
Այլ առաւել մեծ երբ կըքի սէգ ճակատ .
Եւ այս քանիցս աշխարհս Հայոց յուսաւատ
Մընայր վըրիժուց , եւ դու ներեալ զըզուեցեր ,
Փոքր այս աշխարհ տանել չիշխէ զմեծ քո սէր .
Ահա գիշերս այս որ ծածկէ զՀայաստան ,
Անթափանցիկ է ստուեր խաչին յաղթական :
Ննջեցէք՝ Հայք , ըզծեօք հսկեն հաւատ՝ յոյս ,
Ննջեցէք՝ նոր զարթուցէ զձեզ արշալոյս ,
Հրէշտակ , վըշտացս ընկեր , զն էջ ի հովիտ ,
Ընդ լոյս լուսնի ընդ դաշտ ընդ ջուրս երթ վըճիտ ,
Երգեա՛ Հայոց զաւետիս Տեառն հաշտութեան ,
Ո՛ Տէր սիրեա՛ , ո՛ Տէր , կեցո՛ զՀայաստան : »

Ի Մ Ա Ր Տ Հ Ա Յ Կ Ա Յ

« Լնդէ՞ր է ձեզ այդ արտասուք ողորմ, դստերք
հըսկայազուն ,

Յոյս՝ արու թիւն յիս կենդանի վառին , մի լայք ցոր-
չաւի կեայ Հայկ .

Երթեալ ածէ՞ք զիմ լայնալիճն , ըզլայնալիճն իմ ար-
կէ՞ք յուս .

Ձեւ խոնարհեալ արփուոյն ըզվրէժն իմ խնդրեցից ,
ի յաղթ երթամ .

Երթամ կանգնել զհիմունս փառաց ազգին յինէն իսկ
սերելոյ .

Լնդէ՞ր է ձեզ այդ արտասուք ողորմ, դստերք հըս-
կայազուն ,

Քիտասցեն դարք թէ սիրելով զազատութիւն ազատ
կեցի ,

Եւ մեռանել թէ հասնէ՞ յազատութեան մեռայց
վերայ , »

Ջայս Հայկն ասէր ահեղազօր , սլնդեալ ի գիրկ զկին
եւ դստերս ,

Որք եռանդեամբ համբուրէին ըզնեա , զաղեղն եւ
զձեռս նորին ,

Ահ' արշալոյս նըշոյլ վարդից ցօղէ ի դաշտ , ի ծոր
 ու ի բլուր ,
 Հրաթեւ վարսիւք շողան մայրիք եւ Գեղամայն շիկն
 ծովակ ,
 Այլ եղնակ ձեզ հովիտք զուարթք , նախկին արեամբ
 դուք խամրեսջիք ,
 եւ կորիցէ այսուհետեւ կուսական գեղ ձեր ան-
 արատ ,
 Գայցեն կուսանք վարդաժըմիտք ոչ ի ձեմեւ աստ ու
 ի զբօսնուլ ,
 Այլ ի խնդրել տարակուսեալ հայեցուածովք զեղբարս
 եւ զհարս :
 Փորստացին փողք յանտառաց եւ արձագանգք խուռն
 զարթեան ,
 Թօթափեաց հայկն հըսկայ զդըստերս եւ զխանդա-
 կաթ կին ի գրկաց .
 « Երթայք , ասէ , երթայք ծաղկունս դուք հաւաքել
 գարնանաբերս ,
 Ի յարդարել զբադինս փընջիւք , եւ կամ սփռել զքա-
 ջաց շիրմօք » .
 եւ սըլապեալ ի ծայր բըլրոյն անշարժ անմռունչ ար-
 ձանանայ .
 Ճօճայ փետուր սաղաւարտին , սըլչնուն նորա աչք
 ի մի կէտ ,
 Յառեալ դիտէ խեթի զԲէլայ դըրօշ . աստի կեանք ,
 անտի մահ ,

Եւ առկախեալ հովանաւոր փառք ի վերոյ զգլխովն
Հայկայ :

Յերկրէ յերկին դարձուցանէ զաշուրն խայտալն ի հուր
հոլով :

Եւ տարածէ զբազուկս ի վեր ըզլայնալիճն ունելով
պինդ :

« Օրհնեա՛, օրհնեա՛, ո՛հ Տէր , ըզՀայկ եւ զհետեւողս
նորին արիս :

Դի՛ր Տէր ի նետըս նոցին, դի՛ր ըզկայծակունս քո վրէժ-
խնդիր :

Վայրենի գունդք դիմեն յերկիրս այս , մեռանել՝
փառք են ինձ այն ,

Այլ , աւանդ , ծեր եւ մանկըտի լիցի՞ն կոխան բըռ-
նաւորին :

Դաշտք՝ յոր քո սուրբք քայլք դրօշմեցան՝ լիցի՞ն
աւեր եւ անապատ ,

Մի՛ Տէր մի՛ այդմ այլ ժուժար , օրհնեա՛ դու զՀայկ
եւ զզէնս նորին :

Ընդ արութեան և՛ ազատութեան զոր տնկեցեր դու
ի սըրտիս ,

Դի՛ր եւ ի նետս յայսոսիկ , Տէր , ըզկայծակունս քո
վրէժխնդիր ,

Զի՛ զվիսութեան զաշտարակ նոր կանգնեալն ի սիրտ
Բէլայ՝ հարից :

Հըսկայք Բէլայ ի ձորն իջին , յօտիցն ի տրոփ թնդայ
հավիտ ,

Յոստըս թաւուտ ծայրք նիզակաց ընդ սաղաւարտ
ցոլան Բէլայ

Այլ յո՞ դիմէ Բէլ, զո՞յր թեւօք փարեալ՝ փառաց
թէ՞ սեաւ մահու

Յանկարծ յերկնից հրաթեւ շանթիք տեղան ի գլու
խըս վիթխարեայ

Հրաշունչ մանկանց ցուրտ դիակունք ընդ չոր տե-
րեւըս թօթափին

Բէլ քառնայ զաչս ի վեր, յառի, սառի տեսեալ
ըզգունդ Հայոց

Բերանաբաց լայն աղեղունք ընդ զրահ եւ սիրտ նետ
թօթափեն,

Յայտէ արիւն ցընցըղկելով, մըռնչանայն տապալին
քաջք

Կարմիր աչօք Հայի արեւ ի Բըզնունին բոսորափայլ,
Տապաստ դընին յախորտ Բէլեանք, ծածկեսլ ըզ-
դէմըս վահանօք

Գլուխ ի վերայ վահանին, դէմք ի Հայրենեաց դար-
ձուցեալ կոյս

Ընդ ըստուերաւ ազատութեան թեւոց նընջեն Հայք
յանոյշ քուն

Երանի առաջնոց քոյ նահատակաց ո՞վ Հայաս-
տան,

Քաջ քաջ կըռուեալ ընդ նախանձորդըս քո՝ անկան
ի քո վերայ

Տեսանէ Հայկ առ ոտիւք ըզղխակունս սիրուն որդեաց,

Եւ մըրմըռեալ շարժէ զթաւ յօնս , վարսքըն ցըցին
ի ճակատուն .

Վազէ մըղեալ յանտես աջոյ , սուր , կապարճ զինչ
փետուրք ծըփան .

Թոխմամբ մեծ աւ զոտն հաստատէ , Բէլ խրտուցեալ
խաղայ՝նդ կըրունկն ,

Առեալ լարէ զլայնալիճն Հայկ , եւ ձգէ զնետն ,
« Ե՛րթ , Ե՛րթ ի մահ ,

« Փոխան անմեղ արեանց , գոչէ , փոխան որդւոց եւ
սիրելեաց : »

Ո՛հ Տէր , զիտորդ երազ թըռեալ նետն ի վերայ թե-
ւոց մահու ,

Անց թափ ընդ զրահ եւ սիրտ . հըսկայք , ա՛հ ծած-
կեցէք ըզդէմս ձեր .

Նըւաղի լոյս աչացն՝ ահեղ ձայնելով , Վա՛հ քեզ Բէլ ,
աւա՛ղ : »

Եւ ուժաթափ ի մըտերմաց քաջաց բազուկըս թա-
ւալի :

Հատ քեզ այդ Բէլ , զի՛ կորովի լ՛ազատասէր անկար-
բազկէ ,

Ե՛րթ , Ե՛րթ ի մահ , աղեղն Հայկայ անմահական քեզ
իցէ փառս :

Անկեալ դընին բիւրք Բէլայ , խոյս եւ բիւրք Բէլայ
տան ահաբեկք ,

Որսկէս ամպք սեռաք կայծակնազուրկք վարեալք հող-
մաց յերեսս երկնից :

Հայկ յանկելոց անշարժ մարմինս զաչս ի բարձանց
արկեալ բըլրոյն .
« Ո՛վ անասոյէ զդոսա մեռեալս՝ միթէ եւ քաջք մե-
ռանիցին .
Դողայ ինքնին մահ հուպ մատչել , դողայ ի տե-
կուռ աղեղանց .
Յողատ սարիցդ , աղատ Մասիս , իջցեն ոգիք յու-
ղարկաւորք ,
Եւ ուսուսցեն զաստեղաց ռահ՝ ուր սլանալ փափա-
քեցան .
Ըստուերք նոցին ի հովանիս նըստեալ սարիցըդ մե-
նականք ,
Երդս հեշտալուրս հնչեցուսցեն թափառական կուսից
յականջս .
Հիմունք Հայոց տան ի վերայ շիրմաց դոցս հաստա-
տեսցին .
Վսյ գոռողաց թէ իշխեսցեն սուր ամբառնալ իմոց
որդեաց ,
Որոտալով Մասեաց հիմունք դըղըրդեսցին , բացեալ
շիրիմք ,
Ի յանդնդոց վեր կանդնեսցին վըրիժառու ստուերք
Հայկազանց : «
Մինչդեռ զուարթ երգօք թնդան հովիտք՝ եւ քաջք
դառնան ի սուռն ,
Մըրմունջ ճայնից յունկն հըսկայից հընչէ ի թուխ ի
յանտառաց .

Աստուածազարդ ծերունի վեհ , թորգոմ ճեմի անդ
յամրաքայլ .

ձանաչէ Հայկ , ժըմիտ յերես եւ շուրթն՝ անժոյժ
դիմէ յանտառն ,

« Յաղթեցի հայր , գոչէ Հայկ , դու կեցցես , անկաւ
Բէլբռնաւորն ,

Այո՛ կեաց դու որ զՀայաստան սուրբ մաղթանօք քո
կեցուցեր : » —

« Որդեակ իմ Հայկ , զաջն ի ճակատ նորին եղեալ ,
ծերըն գոչէ ,

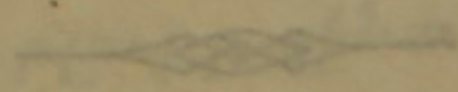
Փառք համօրէն ազգաց դու Հայկ , հաճեալ է Տէր
ընդ գործ քոյին .

Ի բարձրաճեմ լեառն , ի շիրիմ քարկոյի ամբարձ ըզ-
դին Բէլայ ,

Դէմ տապանին , յայսլըն կանանց , յահ գոռոզաց ,
ի փառս Հայոց ,

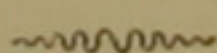
Տէր ուխտեաց , ի վիշտըս մեր զաղեղն հաշտից ծա-
գել ի յուշ :

Հայաստան , ի վտանգ զինուց քոց՝ ծագեացի աղեղն
Հայկայ : »

Պ Ա Ր

Պսակեսցուք զՀայկայ ճակատ

Բռնորեսցուք զաղեղն եւ նետ .

— Սոքա դրօշակ են մեր ազատ ,

Հայաստանեայցք փառք են յաւէտ .

Կեցցէ Հայկն յամայր

Ազատութեանց Հայր :

Բէլ բռնակոր ի զօրս վստահ ,

ՅԱստուած վստահ Յաբեթեան քաջ ,

Անօրինին ետ դառըն մահ .

Համբուրեցէ՛ք , ա՛ղգք , Հայկայ զաջ .

Կեցցէ Հայկն արդար

Ի դարուց ի դար :

Քաջ գիտասլի՛ր դու Հայաստան ,

Թէ նոր տեսցէ Բէլս քոյդ արեւ ,

Նոր յարիցեն եւ Հայկք սլաշտսլան

ՅորՀափ յերկնից Տէր հսկէ զքեւ .

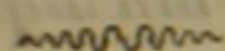
Կեցցէ Հայկն յամայր

Ազատութեանց Հայր :

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ՆՊԱՏ ԼԵՐԻՆ

Ա .

Հայրենականդ ոգի , օն անդր ամպաճեմ ,
Ե՛լ սլացի՛ր ի սարն ազատ զոր սիրեմ ,
Յորմէ դիմեալ մեծըն Պարթեւ լայն թեւօք
Զոգեկործան կանգնեաց Հայոց բաղդ նորոգ .
Տեսցես անտի դու զաւերեալդ Հայաստան ,
Զոր Հայրենիք սիրուն՝ կոչել մոռացան .
Տեսցես անտի թուխ ամպ զօրաց սպառազէն ,
Որոց ալիքն Արածանւոյ ոչ բաւեն .
Ըզտիրական բազուկ հըզօր դու տեսցես ,
Յորմէ հարեալք թօթաիեցան դրօշքըն վէս ,
Զինչ ազազուն տերեւք աշնան հողմաւար .
Աշխոյժ հապա տո՛ւր ըզմատունս ի քնար :

Բ .

Այն ինչ ծագել արշալուծոյն երկնահերձ ,
Գետք զինեւոց եւ բլուրք զինուց բարձրաբերձ ,

Դիմեալ խաղան յանապատաց անբընակ ,
Անդուլ ի վազ երկվարաց սանձարձակ .
Իբրեւ զաստեղ շողան սուսերք փայլ ի փայլ ,
Եւ դրօշք ծրփան իբր առագաստ լայնածալ .
Վըրէժք վրիժուց յուզեալ ի սիրտ նոցին հուր ,
Գան յարշաւել , գան յանհաշտ մարտ եւ ի սուր :
Ըզգահաւորն ի վայր արկեալ անվրտանդ ,
Փութան զգահն իսկ տապալել զանժառանգ ,
Քանդել ըզվայրն երկնապարգեւ՝ սրբազան ,
Ոչ շատացեալ միայն գանձիւք բազմազան ,
Ջնջել զաշխարհ որ թէպէտ հէք տարաբախտ ,
Այլ արու թեամբ պահէ զաթոռ իւր անխախտ .
Ըզհայաստան արաւուել պիղծ կրօնից հուրք ,
Որ զԱստուած եան յինքըն կըրեաց հետըս սուրք :
Եւ դու զիմրդ զէնընկեցիկ անսլաշտպան ,
Խրոխտ յարձակմանցն ընդդէմ կացցես Հայաստան
Եւ զի՞նչ , տաճարքս այս եւ կամարք սըրբանուէր
Կամ յատրուրչան դարձցի՞ն , եղո՛ւկ , կամ յաւեր
Թանձըր խնկոց ամբք ցրուեսցին քաղցրաբոյր ,
Եւ մեհենեաց ամբարձցի՞ ծուխ սեւաթոյր .
Հայեա՛ց ըզքեւ , ահա բանակ զինազգեաց ,
Լո՛ւր ըզկոփիւն բումբիւն անգութ բաբանաց ,
Լո՛ւր ահա զփողն այն որ վառէ վրէժ եւ զէն .
Իսկ յամայի դաշտըս քոյին եւ անշէն ,
Զարօրադրին ըզգամ հազիւ ճըռնչիւն ,
Որ պատառէ զարիւնախառն հող ւ՛ր աճիւն :

Ճօճեալն ի մարտ՝ խոնարհեցաւ անյարիր՝
 Արքայապետին Տըրդատեան դրօշ կարմիր .
 Հիմ ի փապարս երկրի թաքեալ ռազմահատ ,
 Աղեղնադրօշ Մամիկոնեան ազգ ազատ .
 Զի գեղեցիկ ընթացս հատեալ շուտաքայլ ,
 Հայաստանեայց՝ շիջաւ արփին վեհափայլ .
 Ըստուերացաւ աւանդ , փառաց առաւօտ ,
 Եւ շուրջ պատեաց լըռիկ գիշեր եւ աղօտ .
 Ո՛չ այդպէս ո՛չ , ծագէ արեւ զհետ ամպոց .
 Հապ՝ օ՛ն ի զէն դու եւ շնչեա՛ մարտի բոց ,
 Օ՛ն ամբարձցի նախնի բազկացըդ կորով ,
 Սէգ թշնամիք դարձեալ անկցին կոր զլլկով ,
 Եւ նեղք նոցին՝ շղթայ ձեռաց յաւիտեան .
 Ո՛հ մինչեւ ցերբ այդպէս հեծեա հայաստան ,
 Արի՛ պընդեա՛ զմէջ քո սուսերբ եւ զինու ,
 Կամ մեռանել եւ կամ յաղթել՝ ընտրեաց դու :

Գ .

Զի՞նչ այդ ... զի՞նչ այդ յանկարծ հրաշից տեսարան ...
 Տես , եթերաց ցելուն ձեղունք եւ ցոլան ,
 Միթէ՞ երկնից է այդ հանդէս տօնական ,
 Թէ՞ ընդ միմեանս աստեղունք մարտ ահեղ տան .
 Դա Պարթեւին է ներսիսի շունչ հըզօր
 Որ յամպոց թեւս շանթիս կուտեալ բիւրաւոր ,

Ի սէգ գըլուխ Պարսից թափէ շէշտ լ' ահեղ,
Ըզզէն ըզսուր նոցին փշրէ գինչ բիւրեղ.
Որպէս երբեմն ի դէմս փչեաց Ասորւոյն
Հրեշտակն երկնից՝ եւ դունդք անկան ի ցուրտ քուն.
Ի Ներսիսի ճակատ՝ սէր սուրբ հանգեաւ աստ,
Աջ Ներսիսի զանկեալ եղեալսն ի տապաւտ՝
ԸզԳրիգորեան եւ Տըրդատեան գահոյս զյգ,
Ի վեր կանգնեալ կառոյց հաստատ եւ առոյգ.
Այս այն են աչք՝ յորոց արքայք սարսեցան.
Այս այն բերան՝ որ զիմս օրհնեաց Հայաստան,
Խոնարհեցո՛ զաստեղածեմ քո ճակատ,
Խոնարհեցո՛ զմըռայլ կոհակըս նըստտ,
Ներսէս ի քեզ դիմէ առնուլ ըզդադար.
Որպէս ծընաւ տապան Նոյի՝ յերկնածրար
Ի ծեր Մասիս՝ ըզՀայաստան առաջին,
Ըզնոյն ի քեզ ծնուսցէ Ներսէս այս կրկին,
Հասլա ինձ օրն այն ծագեացի անմոռաց,
Ազատութեան իմ Հայրենեաց եւ փառաց.
Օր յաղթութեանց, օր հրաշալեաց, հաշտութեան
Օր բարկութեան, օր Պարսկային կորըստեան:
Ազէ՛ եւ դու Մամիկոնեանդ իմ կորով,
Ա՛ռ ըզձերմակդ, ի սար սլացի՛ր անդ փութով,
Պարթեւական առնուլ զաջոյն հովանի.
Սպիտակադրօշ ա՛ռ ըզնիզակ քո նախնի,
Ըզնիզակդ այդ՝ Հայոց գահին հիմն անխախտ,
Այդ կշռեսցէ այսօր Պարսից, Հայոց բախտ:

ի նպատական ի սար ներսէս անմըռունչ,
Դիտէ զիւրեւ գունդըս պըճնեալս փունջ ի փունջ.
Մերկապատեան շողան սուսերք Հայկազանց,
Զայն տայ նոցին, կարկառէ զաջ ի բարձանց.
« Փութացարո՛ւք հարէ՛ք զինուոյդ ըզնեղեղ,
Զոր խորտակեաց Տէր ընդ յառելն ահամբ ջեղ.
Գոռոզապանձքըն ցըրուեսցին կորագլուխ,
Աւերացեալ ատրուչանաց ընդ սեաւ ծուխ,
Եւ թուլացեալ բազուկ նոցա ա՛ռղեղունք,
Նետքըն դարձցին ի նոյն ի սիրտ երագունք.
Եւ գիտասցեն թէ յերակունս ձեր խայտայ,
Արիւն Հայկայ եւ զօրութիւն Տըրդատայ.
Գիտասցեն Պարսք թէ հզօր է Տէր մեր յաւէժ,
Եւ զՀայաստան երբէք թողու ոչ անվրէժ,
Հարէ՛ք, հատէ՛ք, բարձէ՛ք նըւագս եռանդուն,
Եւ տո՛ւք Տեառն ըզյաղթական բարձր անուն.
Նա զարեւուն ըզդէմս ի սեաւ ծածկէ քող,
Ծրուէ, կանգնէ եւ նա միայն է յաղթող,
Քաջդ իմ Մուշեղ, ժամ հաս փառաց, հապարի
կանգնեաց դու, կանգնեա՛ զՀայոց գունդն արի.
Վառեալ վատնեա՛ զվատթար Պարսկին վաշտըն վէտ.
Տրոփեն սըմբակք, ընդ օդ թռչին արծուապէս,
Հնչեն բամբուռնք, ի հուր վառին հայ հոգիք,
Մեռցուք, մեռցին, գոչեն, կեցցեն Հայրենիք.
Բոց ի նըպատ ահա ցոլայ յերկինս վեր,
Զերմ հառաչանք՝ մաքուր սրտի է նըւէր.

Իբրեւ Մովսէս թեւա ամբարձեալ յարժուոյն դէմ,
Մարգարէին բերէ տեսիլ մեզ վրտեմ .
Ներսէս այժմ բազկատարած ի նուառ
Յաղօթս դիմէ , Մուշեղ ի սուր պողոտայս .
Նա զվեհ բազուկս իւր ամբառնայ վեր ուղղորդ ,
Մուշեղ քրտունս հեղու խառնեալ յարիւն յորդ ,
Պարթեւական քանի՞ բազուկք քո հըզօր ,
Որ զաշխարհիս կանգնեն հիմունս կորակոր ,
Եւ քանի՞ քաղցր աչաց քոց ցօղք զոր հեղեր ,
Եւ զգըթութիւն յանմահական հիւնեալ սէր ,
Ծաւալեցեր յերկնից ի մերս Հայաստան ,
Որ թշնամեաց ի լուծ հեծէր անպաշտպան .

Իսկ զու Սատուած անմահ , բարեաց՝ սիրոյ կէտ ,
Որ ոչ ջնջես ըզՀայաստան քո յաւէտ ,
Զոր քօղարկես անհուն թեւօք դըթութեանդ ,
Եւ ըզսուրբ շունչ քո ծաւալեալ հեղուս անդ ,
Ո՛ր Տէր , միթէ՞ վեր կանգնեսցի սա կրկին ,
Նորոգեսցին միթէ՞ սորա յառք նախկին .
Եւ ե՞րբ հասցէ , ե՞րբ ծագեսցէ մեզ այն օր ,
Որ թաքուցեալ է յապառնուոյն յանդունդ խոր .
Բաւական ոյսչափ արտօսր եւ արիւն ,
Բաւական այսչափ աւեր եւ աճիւն ,

ն^օւր է ներսէս , ո^օւր այն Պարթեւ մեր անմահ ,
ելցէ դարձեալ ի սար նըպատ երկնադահ ,
Տարածեսցէ առ քեզ ըզսուրբ բազուկս իւր ,
եւ բարձրասցի ժողովըրդեան քո եղջիւր .
Ժամ է պատեհ , ողորմութեան եմք կարօտ ,
Յադեցո՛ , Տէր , ի Հայս սիրոյ զառաւօտ .
Ահա նըպատ՝ աստեղածեմ գահաւանդ ,
Վերացո՛ զաջ քոյին հըզօր , երդուի՛ր անդ ,
Վըկայ դու ինքն , այս լեառն արձան հաշտութեան
Ընդ քեզ Տէ՛ր լ'ընդ տուն Հայոց յախտեան :

ՎԱՀԱԳՆ

ՎԱՀԱԳՆ

ՎԱՀԱԳՆ

ՅՔԱՀԱԼ

ՎԱՀԱԳՆ

ԴԱԻ

Սոնաւ թեւօքըն գիշեր խոյս տայր վաղվաղ,
 Ամենայն լուռ եւ ամենայն էր խաղաղ.
 Սիրտ տրտմալից ի մենաւոր վերանի
 Նստէր անձնեայ եւ վարսագեղ պաւտանի.
 Էր քաջաղեղն որսորդ, սիրող անտառաց,
 Սարսափ մարտից, որդի քաջի եւ փառաց.
 Դուիէր ոտիւք եւ գոչէր, «Մ'արտ անօրէն,
 Ճակատ ընդ Հայս յօրինել Մարք ոչ գօրեն,
 Վայ սիրելւոյս, վայ մրտերմիս Երբակայ,
 Որ ի դաշտին մահու թերեւս անկեալ կայ.
 Եւ ժուժասցեն երկինք զանմեղըս նրկուն,
 Ըզյաղթութիւն տեսանել սեաւ նախանձուն.
 Ո՛հ որպիսի մընայ լսել ինձ աղէտ»
 Եւ աստ զկրօնի տեսանէ զծեր քրմապետ,
 Ըզխնամակալ արքայորդւոց, վեհափայլ

Վարսիւք ալեօք՝ առ նա դիմէր շուտաքայլ
 Յոտին կացեալ եւ հարցանէր անձկանօք.
 « Զի՞նչ ըզմարտէ բերես ինձ բանս, քաջդ Արմոզ
 եւ նա. « Մարաց բանակ մաշեալ ի հայ սուր,
 Ծերք եւ կանայք նըստեալ ողբան յերգ տխուր
 ԶԱշդահակայ արեան վերջին նահատակ,
 Ըզմըտերիմըն քո, Վահագն, զԱրբակ : » —
 « Մեռա՛ւ Արբակ՝ վա՛հ անձկալին իմ մեռա՛ւ.
 Այլ վա՛յ որ ձեռն ի նա մխեաց անիրաւ : » —
 « Ոչ է մեռեալ, անկաւ եւեթ վիրաւոր,
 եւ գերեցեալ հեծէ ի բանոց դետնաւոր.
 Մի՛ վհատիր դու եւ զսիրա քո, որդեակ,
 Պնդեալ փութա՛ ընդ իս փրկել ճն զԱրբակ : »
 Քաջալերեալ Վահագն անդէն, յարդարէ
 Զէնս եւ կախէ զահեղ սուսեր յազգերէ.
 Ածէ ի գլուխ ըզսաղաւարտ դիմասլահ,
 Նիզակ յաջում՝ պատեալ ըզկուրծն ի զըրահ,
 Աշտանակի յաշխոյժ նըժոյգ սըրընթաց,
 « Դիք ընդ մեզ են, ժամս յաջողակ, ձերն ասաց,
 Բանակըն խոնջ ընկողմանեալ կայ ի քուն.
 Ե՛կ դու ընդ իս, ուղի ցուցից քեզ թաքուն : »
 Ընդ զառ ի վայր ոստոյն իջին ի մութ ձոր
 Ուր խոխոջեալ զեղոյր վըտակ քաղցրած որ.
 Յըստուեր մայրեաց թափառեալ ժամըս ձիգ լուռ,
 Հասին առ ոտն աշտարակի քարակուռ

Յեցեալ ի թուխ լ'ի սեպածեւ ամառայն ,
« Վահագն , ասաց Արմուգ , ահա սեաւ մուտս այս ,
Բարեկամին քո տանի' բանտ ահաւոր .
Մտանել ծերս ընդ այն չիշխեմ , աստանօր
Քեզ մնացից . բայց դու առոյգ եւ արի ,
Հապա մոռտ անդ , Արմուգ զոտիւք քո փարի : » —
« Առ ո՞տս Արմուգ , զայս ինձ մընայր տեսանել .
Հիմ պաղատանք , իցէ՞ Վահագն սնընդեւ . . . »
Եւ անհամբեր խիզախ ի մուտն ընթացաւ ,
Խոր լըռութիւն մահու պատէ զկամարս սեաւ .
Փոսք են բացեալ լի ոսկերօք բիւր մարդոց
Յորոց վերայ խըլրտելով սողայ օձ .
Ժայռք ի սարից ժայռից կախեալք տատանին ,
Եւ արհաւիրք մահու ծածկեն զպստանին :
Շաչեն չըղթայք , ահա լըսին հառաչանք
Զոր կերկերեալ անդրաձայնեն արձագանգք .
Ունկըն կախէ . — « Ո՛ր Տէր , կարի է ցաւն իմ .
Աղէ՛ տո՛ւր ինձ ըզմահ՛ լաւ է մեռանիմ : »
Եւ կըրկնեցին ըզմահ երիցըս կամարք ,
« Արբակ , կարդաց Վահագն , ի քեզ յուսան Մարք ,
Մի ողբար , օն առ իս մատիր անկասկած : » —
« Ո՛ր իցես դու , մահկանացո՞ւ թէ Աստո՞ւած . . .
Ո՛ր իցես դու որ մըտանել աստ իշխես : » —
« Քաջալերեաց , հայկազուն եմ Վահագն ես : » —
« Զի՞նչ լըսեմ Տէր , այո՛ այդ ձայն է նորին .
Այլ առ ի՞նչ դայ , խոյս տալ ինձ չէ հնարին ,

Եղո՛ւկ զինեւ , փախի՛ր Վահագն , երթ թաքի՛ր ,
Թո՛ղ մեռանել ինձ , ճակատուս այս է գիր .
Զայս հասուցին ինձ Տիգրան հայր քո եւ Բաբ ,
Նենգեաց Վըշտասալ , յաղթեաց լեզուն սուտախաբ .
Այլ յաստեղունս արդարութիւն գրեալ կայ ,
Մեռանիմ ես բայց անմեղ , Դիք ինձ վըկայ .
Ոչ ցաւ ի սիրտ այլ երջանիկ մեռանիմ
Զի զքեզ տեսի Վահագն՝ ազնիւ մտերիմ .
Լո՛ւր դիւցազուն , թէ քեզ Արբակ քաղցր իցէ ,
Գըթա՛ ի մայրն իմ եւ ի քոյրս Մերովէ ,
Որք անպաշտպանք ծածկեալ ի սուրբն են քարայր ,
Ե՛րթ առ նոսա , լեր դու որդեակ եւ եղբայր : » —
« Ո՛չ , ո՛չ Արբակ , դու ոչ պարտիս մեռանել ,
Ըզնետ իմոց գարշապարաց փութա՛ ել ,
Մի՛ դու անտապտ լինիր վերին պատգամաց ,
Եկեալ եմ այսր ես յԱստուծոց ի դիմաց .
Խնդրեն ըզքեզ ծերք , մարք , դստերք եւ որդիք ,
Հապա կանգնեաց եւ կանգնեացին հայրենիք : »
Եւ բուռն հարեալ ի շղթայից՝ զինչ բլուրեղ
Փըշրեաց բազկօքըն հաստաջիլ եւ ուժեղ ,
Կենդանացաւ Արբակ , եւ յեց միմիեանց յուս ,
Խարխաբելով շրջեալ ելին յազատ լոյս .
« Քաղցր է , ոսաց Արբակ , շնչել ինձ զայս օդ .
Ո՛հ զի՛ անոյշ եւ զի՛ չըքնաղ առաւօտ .
Այլ տո՛ւր ըմպել ինձ , պապականիմ ծարաւի : »
Վըճիտ վտակ պայծառ իբր ակըն ծաւի ,

էր ի հովտին ընդ խիտ ծառոց ըստուերաւ :
Փութացին անդր , էարբ Արբակ զօրացաւ :
Տեսեալ Արմագ ի հեռուստ , « Ողջ լեր , որդեակ ,
Գոչեաց ուրախ , իսկ ո՞ւր է մայր քո , Արբակ : » —
« Էր թագուցեալ նա յԱնահտայ սուրբ քարայր ,
Երբ ինձ զողջոյն եւ ըզլերջին համբոյր յոայր՝
Հեծեծելով հարեալ ի դառն արտասուս :
Հապա սլասցուք յերկմարաց մեր ի նուս : »

Լուսին , աստեղք թալկանային մերթ ընդ մերթ ,
Փչէր խայտայր զեփիւռ թեւօք վարդաթերթ :
Հունձք սիռէին լուսոյ ընդ լայն հորիզոն
Շառագունեալ ըզլերանց այտա անկանոն :
Մայրիք ըզվարս ըզգենուին ոսկեփունջ ,
Թռչունք յերկինս պարզէին քաղցր մրմունջ ,
Եւ հեշտ էին Հայաստանեայց այգք գարնան :
Յանտառ մըտին քաջքն , եւ հատեալ բիւր ջրջան ,
Հասին առ մուտ կամարակապ անձաւին ,
Ուր ոտն օտար ջիշխէր կոխել բնաւին ,
Նըւիրական տեղի՝ զոհից հաշտարար ,
Եւ Անահտայ ուխտեալ կուսից սուրբ տաճար :
Աստ Հայկազանց սըրբին ըստուերք պարտապան ,
Եւ ի Մասեաց վըհէն յերկին արլանան :
Աղօտափայլ կանթեղի լոյս ի խորոց
Յոլայր դողդոջ ի խաւարի թանձրոհո՞ծ ,
Շողայր , զ՝ ապր ըգքարորմովք սեւաթոյր ,

Եւ տրուի ուտիցն ընդ կամարօք թինդ առնոյր :
Անդ էր ի խորս՝ ընդ գըմբեթաւ երկնագոյն
Եւ ի վերայ պորտիւրակոյ սեղանոյն՝
Գեղեցկաճոյլ կսնգեալ անդրին մարմարեայ
Սաղաւարտեալ աղեղնածիգ Անուհտայ .
Եւ ի կողիցն էին կախեալ զինչ դրասանգ՝
Ի թըշնամեաց կորզեալ սուսերք եւ վահանք :
Անոյշ՝ դըշխոյ երբեմն ազգաց բիւր եւ բիւր ,
Ընդ Մերովեայ դաստերն ողբայր զորդին իւր .
Կալեալ զաջոյն գըդուէր ըզկոյսն ի համբոյր
Կըրկին սիրով , եւ ըզկարօտըն լընոյր .
Գըրկեալ ըզնա , կարծէր գրկել եւ զԱրբակ ,
Մին կորուսեալ՝ միւսըն թըւէր զոյգ զաւակ ,
Բայց ոտնաւորութիք բերեալ նմա տարակոյս ,
Ըսթափելով դառնայր ընդ փոյթ յետըս կոյս : —
« Ո՛ր ոք մարտիկ իցեն դոքա սպառազէն ,
Ո՛յք յանդըգունք որ մըտանել աստ իշխեն .
Ո՛ հըզօր Դիք . . . . զի՞նչ ինձ թուի առ աչօք ,
Խաբիցի՞մ ես , Արբակ իցես դու արդե՞օք : »
« Ծանիր զԱրբակ , ասաց Արմուգ , ո՛վ դըշխոյ ,
Եւ ըզ Վահագն ազատարար որդւոյ քոյ : »
« Ա՛հ որդեակ , — Ա՛հ մայր : » Գոչեցին միաբան ,
Եւ ընթացեալ զուլամբ միմիանց փարեցան .
« Մի՛ եւս ողբար , ասաց Արբակ , մի՛ հերիք ,
Ոչ գըվսովին , մայր իմ , թողին ըզմեզ Դիք .
Ի տակաւին յիս արութիւն եւ խրախոյս ,

ի տակաւին Վահագն անյաղթ, եւ է յոյս.
Սա գըթացեալ եմուտ յիմ բանտ մահազգեաց,
եւ ըզըղթայս իմ խորտակեալ զիս փրկեաց.
Մի համարիր պղծեալ նորա զայս սուրբ վայր,
Անմեղ է նա, եւ ես գոչեմ ինձ եղբայր,
եւ քեզ որդեակ լիցի, գրկեա՛ զնա ի սէր:»
Յայնժամ Անոյշ գոչեաց. « եւ զո՞ր հեշտ նըւէր
Քեզ Անահիտ առնել իցէ արժանի՝
Որ տեսանել շնորհեա զորդիս կենդանի,
եւ ի տագնապս եւ յարհաւիրս տխրական
Խառնես այժմիկ ուրախութեան զայս վայրկեան,
եւ քեզ հրեշտակ մեզ առաքեալ յԱստուածոց,
Դիւցազունդ հայ, որոյ միտք հուր են եւ բոց,
Յորոյ բազուկ խաղայ կայծակըն մահու,
Զի՞նչ մաղթեցից. Աստուածքն որովք շարժիս դու,
Անմահ զարեւ քո եւ ըզլիառս պահեսցեն:»
Իսկ ժըմտելով Վահագն յեցեալ կայր ի զէն:

« Այգն, ասաց ծերըն, մերկանայ զառաւօտ,
Գործ մեր բազում է՝ ժամանակն համառօտ.
Օ՛ն փութացուք կոչել զիշխանս ի ժողով:»
Երիցս հընչեալ ուրդինձն ահեղ խրոխտալով,
Ի սըրսկապանըն մըտին քաջքն եւ Արմուգ,
Գումարեցան անդէն, պընդեալ սուսերօք,
Արի արանց վիշապազունք մեծազօր,
Պաստեալ յօնիւք, տըխրատեսիլ, զըլխակոր:

Զարմանք կալան՝ զարքայորդիս տեսեալ քաջ,
 եւ դասեցան լըռիկ յահեակ նոցա լ'աջ,
 Յայնժամ Արքակ եւ եւ յօտին կանգնեցաւ,
 Յուսոցն ի վայր իջանէին գանգուրք սեաւ,
 Հասակ՝ քաջաց, ճակատ բարձր, աչք՝ կենդանի,
 եւ ըզլանջօքն արկեալ շքեղ ծիրանի: —
 « Ի իշապագունք իմ, զարմանալ զարմանայք
 Ընդ վերադարձն իմ: Թէ հըզօր են արքայք,
 Հըզօրագոյն են Դիք, Դիք մեզ են պաշտպան:
 Հայք՝ գերութիւն մեզ սուր եւ մահ ըսպառնան,
 Այլ յերկնից հարք մեր խոստանան՝ հայրենիք,
 Ազատութիւն եւ փառք: Են մեզ թշնամիք,
 Թշնամիք սէգ, այլ եւ են մեզ բարեկամք,
 եւ զի՛ տալա նստիմք անփոյթք եւ տարտամք:
 Բարբ ինձ շըղթոյս ձուլեաց, վահագն փըշրեաց,
 Թէ կորուսաք ըզ յաղթութիւն սուսերաց,
 Ո՛չ զարութիւն բազկաց մերոց անվըկանդ,
 Ո՛չ, այլ վաղիւն յԱրարատայ դաշտի անդ,
 Թէ իցեն սիրտք ձեր օրակէս սիրտ Արքակայ՝
 կամ մեռանել եւ կամ յաղթել մեզ մնայ:
 Այլ եղո՛ւկ ինձ, ո՞ւր է կայծակն իմ Հրահատ,
 եւ ո՞ւր Փրաւորտ՝ ընկեր տիոցս հարազատ,
 Ո՞ւր իցեն, զի՞ եղեւ նոցա մեռան, վահ...
 Ըզ կործանեալն Աշդահակեան թափուր գահ
 Հեղեղք արեանց կանգնել բաւեն ոչ նորոգ:
 Հէք հայրենիք, ծընար դիւցազն հազարօք,

Այլ դիւցազունքն հազար ըզքեզ ոչ ծընան ,
եւ ոչ կարաց արտաբերել այլ ինչ բան ,
Յարեաւ Արմագ եւ չուրջ զիւրեւ հայեցաւ ,
Հովովելով զաշկուես ընդ լայն յօնիւք թաւ ,
ի ճակատուն հերքն արձակին արծաթի ,
Հուր ի սրտէն , մեղր ի շըրթանցըն կաթի : —
« Ըրչոացեալ սիրտ քոյին , Արբակ , խնդրէ վրէժ ,
եւ կուրացեալ դիմեա ի վին դահավէժ ,
Խոհեմութիւն , գեղեցկութուր մտաց սանձ ,
Յառաջագէմ ի իսառս լիցի դիւցազանց .
եւ առ ոչինչ գրեմ ըզիսառս իսկ եւ ըզյաղթ
թէ առաջնորդ իսառաց՝ յաղթից լիցի բաղդ ,
Ընդդէմ քաջաց Հայոց դիմեալ յուսահատ ,
Բնաջինջ առնել կամիցի՞ս զազգդ ընդ արմատ .
Զիցէ՞ քո զիորձ առեալ նետիցըն Հայոց
Որ մահ սիռեալ անբուժելի բանան խոց ,
Ինձ լըւարո՞ւք , իշխանք , զի իորձ եմ եւ ծեր ,
եւ հեշտ խորհուրդք իմ թուեսցին յունկըն ձեր :
Փութայք աղէ հրեշտակ առ Հայս յղեցէ՛ք ,
Հայս ասացեալ , թէ հաշտութիւն կամիմք մեք ,
եղբարք եմք ձեզ թէ մարդասէրք իցէք դուք ,
Թէ բըռնաւորք՝ մինչեւ ի մահ մարտիցուք .
է եւ ի մեզ սուսեր եւ է արութիւն ,
Քաջ ընտրեցէ՛ք զհամբոյր սիրոյ կամ զարիւն ,
Դու Արբակ , երթ յայտնել Մարաց զանձըն քո ,

Եւ քաջալեր բեկեալ զօրաց քոց մատո՛ւ .
Վիրաւորաց անկեւոց փոյթ տա՛ր եւ հոգ ,
Տո՛ւր ըզքաջաց թաղել զմարմինսըն փառօք ,
Եւ ես եկից անդ յաշտ առնել առ Աստուած
Յանդորրութիւն անմխիթար ըստուերաց .
Ե՛րթ ըզցրուեալըս ժողովեա՛ , երթ հա՛սլա ,
Զէն եւ վահան բաշխեալ ի մարտ յարդարեա՛ :
Լըռեալ նըստաւ . եւ որպէս ամալք թանձրահոծ
Կախեալք յալիս՝ մունչէ ծովն հողմակոծ ,
Այնպէս յուզեալ գոչեն իշխանքն ամենայն .
Ընդ ծերունւոյն խորհուրդ հաճին միաձայն ,
ԸզՏեւտէոս քաջաբազուկն եւ ճարտար
Առաքելով առ Հայս դեսպան հաշտարար :

Զայն տարածեալ ի Մարս թէ ողջ է Արբակ ,
Խուռն ամիսխիւ վազեն՝ բարձեալ զաղաղակ ,
Հնչեցուցեալ թմբուկս , շարժեն զէն եւ զաջ ,
Որոտագոչ ձայնեն , « Կեցցէ՛ Արբակ քաջ : »
Արքայորդին ելեալ զօրաց իւր ի տես ,
Ամենեցուն յորդոր խրախոյս տայ պէսպէս .
« Կեամ ես , ասէ , Դից պարգեւք են կեանք եւ մահ ,
Դիք փըլուզին , Դիք կանգնեսցեն ըզմեր գահ .
Թէ նորոգել է մարթ զահեղ պատերազմ ,
Վառեալք ի զէն գումարեցայք զինեւ կազմ .
Ոչ փոյթ է մեզ թէ թըչնամւոյն մեծ է թիւ ,
Ի՞նչ կռուեսցուք անխոնջ բազկաւ եւ սրտիւ :

Այլ նախ երթայք քաջք իմ սգալ անդանօր
Ուր հայրենեաց պաշտպանք անկան վիրաւոր
Երթայք աղէ՛ դքաջս առիւծուց մարտակից ,
Երթայք , աւանդ , ըզսիրելիս ձեր եւ Դից ,
Իւրաքանչիւր ըզհայր , զեղբայր , զամուսին ,
Պատել ի հող զոր նիզակօք չափեցին : »
Եւ հեծելով ի կոկորդին գելաւ շունչ .
Ի դաշտ մահու դիմեաց ամբօխն անմռունչ :

Ո՛վ տեսարան սգոյ , ցաւոց , արտասուաց ,
Ո՛վ դաշտ արեան յոր թաթաւին թեւք փառաց :
Անշարժ ահա դիզեալ կան ցուրտ դիակունք ,
Սոքա յերեկն էին առոյգ , զըւարթունք ,
Զինազարդեալք գեղեցիկ , սիրտ ջերմ ի յոյս .
Այլ արդ աւանդ , ոչ տեսանեն ոչ ըզլոյս ,
Եւ ոչ զգան ըզճառագայթս արեւուն ,
Ոչ ըզհամբոյր սիրոյ շըրթանց դողդոջուն
Հարսանց իւրեանց , ոչ զեփիւռին որ ի զուր
Շարժէ զնոցին սաղաւարտիցն զփետուր .
Ո՛հ դեռահաս էին մահուն հարուածոց :
Սեան հառաչանք ելէ՛ք յոգւոյս յանդընդոց
Եւ պատեցէ՛ք զանգութ Պարսկին ըզգլուխ
Իբր ըզպըսակ օձապտոյտ թիւնաթուխ ,
Որ դաւ եդեալ վառեաց ըզհայս յանհաշտ մարտ
Եւ կոտորեաց ըզմարս անմեղ եւ անպարտ :
Ահաւասիկ անդ ծերունի ալեւոր ,

Ձեռք դողդոջուն՝ յեցեալ ի ցուպ, ակնկոր,
Տեսեալ զորդիս վաղամեռիկ՝ հառաչէ,
Դառնայ յերկինս արտասուալից եւ գոչէ.
« Ազատութեան վերայ մեռայք դուք որդիք,
Արդ հաշտ լիցին հայրենիք, հաշտ լիցին Դիք,
Աստ ի կարմիր յառագաստէն ելեաղ կոյս
Գողտր եւ փափուկ իբրեւ գարնան արշալոյս,
Զարթուցանել յորձէ զեղբայր սիրասուն,
Այլ ոչ արտօսըր թօթափէ զմահու քուն:
Անդ տարածեալ կայ թիկնաւէտ պատանի,
Սուսեր յաջում, գլուխ ի վերայ վահանի.
Ո՛ր զդա մեռեալ ասացէ. Մահ, ոչ զօրես
Ոչ զարութիւն ջրնջել դրօշմեալ յայդ երես.
Կամին թափել ի նըմանէ զսուր նորա,
Այլ սառուցեալ մասունքն ունին պինդ ըզնա.
Թողէք թողէք նըմա զփառացըն զընկեր,
Եւ թաղեցէք ըզսուր եղեալ առընթեր:
Իսկ պատանեակք երկու, եղբարք սիրունք աստ՝
Զուլամբ միմիանց փարեալ, անկեալ կան տապաստ,
Զերթ մի նետիւ որսացեալ զոյդ աղաւնեակ.
Մին ըզդիմօքն ածեալ զրահեայ է դիմակ,
Եւ զաջն եղեալ ընդդէմ շըրթանց միւսոյն.
Իսկ զի՞նչ շողայ յուսոյն վերայ ոսկեգոյն,
Մանեակ՝ սիրոյ նուէր, զի կոյս է չքնաղ.
Ճակատ նորա շուշանաթոյր այլ նուաղ,
Զաչկունս պատէ սեաւ ամպ՝ մահու վարագոյր.

Այտքն են տժգոյն, շուրթն ամփոփեալ ի համբոյր,
Սըփռեալ յըստեանցըն վերայ վարսքըն խարտեաչ,
Ուն ըսպիտակ, մարմին հիւծեալ հալ լ' ի մաշ:
Կոյս սիրուհի, վառեալ ի զէն եւ ի սէր,
Ոչ ի մահուն ըզսիրելին քո թողեր,
Վասըն սիրոյ եւ հայրենեաց մեռար դու,
Եւ արդ յաստեղս ըզնա սիրես յանդորրու:

Վահագն՝ Արմոգ ի վըրանի, լըռելեայն,
Ինքեանք անտեսք, տեսանէին զամենայն.
« Ո՞չ խըռովի սիրտ քո, որդեակ, ծերն ասաց,
Ո՞չ շարժի գուլթ քո յողորմել թըշուառաց.
Հըզօրք Հայոց ի յաղեղունըս վըստահ՝
Խաբեալք դիմեն ըզՄարս ջընջել չարամահ.
Գունդ Արբակայ տկար, անզէն եւ անյոյս,
Կայ պակուցեալ եւ չիք նըմա ուստեք խոյս.
Զարիւն թափել եւ մեռանել արդ մընայ,
Եւ ժուժասցէս յայս կոտորումն անխընայ : » —
« Տագնապ է ինձ մեծ, ո՛հ, Տէր ինքըն գիտէ,
Եւ անօգուտ է ճիգն իմ յայսըմ հետէ.
Այլ հի՞մ վշտասապ, արդարութեան թըշնամի,
Իշխեաց նենգել կենաց իմոյս մըտերմի.
Եւ ո՞րպիսի հնարիւք՝ Պարսիկն անիրաւ,
Աղէ պառմեա՛, Արմոգ, ժտեաց լարել դաւ : »

Յ Ա Շ Տ

Յողւոց հանեալ ծերն Արմագ այսպէս խօսի.
« Կեանք Արբակայ խէթ է աչաց Կիւրոսի.
Կորուսանել խոկայ զթագազն ազգին Մար,
Ժառանգ գահուն՝ զոր ինքն ունի բռնաբար,
Ձեռն տուեալ Կիւրոսի հայր քո զինուք,
Յորժամ խաղաց ի Մարս փառօք մեծաշուք,
Եւ առնելով զաշխարհ նոցա աւերակ,
Շամիրեաց ի սուր տէգ նիզակի զԱշդահակ,
Ըզկին նորա զԱնոյշ՝ մատաղ, անպաշտպան,
Մանկամբք եւ բիւր ծառայիւք ած Հայաստան:
Ինձ ըզմանուկն Արբակ ընդ քեզ յանձն արար,
Եւ սընուցի ըզձեզ սիրով հաւասար.
Մանկութիւն ձեր զուարթ երագ սահեցաւ,
Ոչ ըզձակատ ձեր երբէք ամալ պատեաց սեաւ.
Սիրութք ձեր կապեալք՝ իբր ի մի լուծ կորիւնք զոյգ,
Աճեցարուք եղէք մարտիկ քաջառոյգ,
Այլ եհաս ժամ, անջատեցայք արտասուօք,
Զի սահմանաց մեր զապստամբս անողոք՝
Զհիւսիսայինս եղեւ քեզ յանձն վանել.
Եւ զի քէն լիկ դողայ Վշտասպն անընդել,

Որ գաղտնապէս ի կիւրոսէ առ Տիգրան
Չար խորհրդով նենգի յըղեալ է դեսպան ,
Ժամ յաջողակ գտեալ , ճգնէր անընդհատ ,
Յուսկն արքայի հեղոյր մեղմով խորհուրդ վատ .
Դարանակալ կոչէր զԱրբակ եւ ասէր :

« Ո՛չ Հայաստան կացցէ յանդորր եւ ի սէր ,
Մինչդեռ վառի արիւն Մարաց կենդանի .
Զիարդ Տիգրան ապստամբաց գութ տանի : »
Եւ ասէ հայր քո զհետ երկար խորհրդոց ,
« Մահ Արբակայ մեծ հանդերձէ մօրըն խոց .
Ա՛ռ դու , Վշտասպ , ըզքաջընտիր զիմ հսկայս ,
Ե՛րթ , առ իս անձ զապերախտն ողջ ի չղթայս ,
Ե՛րթ , այլ չարիք ինչ անմեղաց մի՛ հասցեն » :
Եւ զայս հրաման Վշտասպ ի գործ արկ անդէն ,
Ընթացեալ յոտն անկայ լալով արքայի ,
« Խնայեա՛ , ներեա՛ պատենեկին , ասէի ,
Տառապեալ մօրն ըսփոփանք լոկ , վերջին յոյս .
Դու զնա մանուկ յանձն արարեր ծերունւոյս ,
Հնազանդ գիտեմ ըզնա , զի՞նչ մեղք են նորայ ,
Տէ՛ր , ըզզայրոյթ քո թօթաիեա՛ յիմ վերայ : »
Անդըր չըջեալ ըզդէմս ասէր ինձ այսպէս .
« Ծանր է Արմոգ վիշտ քո զի զնա յոյժ սիրես ,
Այլ խաբիս դու . Արբակ է չար ապստամբ ,
Ե՛րթ , պատմեացէ քեզ ըզյանցանսըն Վշտասպ : »
Աճապարեալ ելի անտի յուսաբեկ ,
Եւ աղէտիցն արարի զքեզ իրազեկ :

Դիք զթացին մեզ զի հասեր դու որդեակ ,
Ա՛ռ ըզսուսերդ հապա մարտի՛ր ընդ Արբակ : »
Գոչեաց Վահագն որոտընդոստ . « Զի՞նչ ասես ,
Զէ՛ն ամբառնալ դէմ հայրենեաց . մի՛ այդպէս
Առ ոտն ըզիառս իմ հարկաներ եւ զանուն .
Զեռն անօրէն միսել յարիւն հայկազուն ,
Ա՛հ , ոչ ժուժամ , մի՛ զայդ կրկներ ինձ , լռեաց : » —
Եւ ծերունին « Ո՛չ , վասն օգտի հայրենեաց ,
Վասն անդորրու տիգրանապերճ աթոռոյն ,
Վասն պարտուց մըտերմուծեան եւ պատւոյն ,
Խորհուրդ մեծ տամ քեզ , լուր աղէ՛ , մարտի՛ր դու
Վշտասպ Պարսիկն այն երկպառակ , խռովարկու
Հալածեսցի անհետ Հայոց յաշխարհէ .
Զինեաց ընդդէմ Հայոց , վընասդ այդ փոքր է ,
Այլ մեծ՝ պայծառ ըզհետ նորին փառք շողան ,
Ընդ որս զարմանք կալցեն ըզՀայս եւ Տիգրան : »
Եւ աստ յանկարծ լուան ճիչ մեծ՝ յուսահատ ,
Թշուառ կնոջ որ կարդայր ողբ եւ գանգատ .
Ի մէջ երկուց որդեաց նստեալ արտասուէր ,
Զարիւն կողից նոցա սրբէր եւ ըզվէր .
Եւ մերթ գըգուէր , մերթ համբուրէր՝ դողդոջուն
Ըզձեռս եդեալ ի ցուրտ ճակատըս նոցուն .
Իցէ՞ արդեօք սիրտ ըզգայուն , սէր հըզօր ,
Իցէ՞ արդեօք ցաւ դառնադոյն քան ըզմօր :
Ի վեր եկաց , փայլէին դէմքն իբր ըզհուր .

Զրահ ըզգեցաւ , եւ յազդերէ կախեաց սուր ,
Փետրազարդեալ ի գլուխ իւր ած սաղաւարտ ,
Կապարճ ի յուս , սլաւորաստեցաւ յանհաշտ մարտ ,
Եւ համբուրեալ զանշունչ մարմինսըն՝ դռչեաց .
« Որդեակք , ըզվրէժ ձեր խնդրեցից հայ յորդեաց ,
Ապա առ ձեզ յերանելեաց եկից դաշտ : »
Եւ ականարկեալ հպարտ աչօք ի հայ վաշտ ,
Առ քաջազունս դարձաւ Մարաց բանակին .
« Ա՛ւաղ , ասէր Արմոգ , ա՛ւաղ թշուառ կին .
Ողբամ ըզձեզ դստերք Մարաց լուսերամ ,
Ըզգեղ , ըզսէր եւ զարուծիւն ձեր ողբամ .
Մատնակուրծ լեալ զարմասցին ազգք խուժադուժ ,
Երբ զՎահագըն գիտասցեն ուխտադրուժ
Մըտերմութեան , որ հէք կանանց եւ ծերոց ,
Մերժէ օգնել , եւ խիստ կրէ սիրտ ի ծոց .
Ե՛րթ , Վահագն , երթ ընդդէմ Մարաց բա՛րձ ըզսուր ,
Ե՛րթ , ի վերջէ զմեզ խնդրեացես այլ ի զուր : »
Ասաց եւ ել ի վըրանէն ըշտապաւ
Թողեալ ըզնա , ի սուրբ քարայրն ընթացաւ .
Կապուտագոյն լերանց բարձանց ի թիկանց
Արեւ ըզկառըս թաւալէր ոսկեսանձ ,
Եւ ի դաշտին անդ տակաւին քաջք Մարաց
Ըզդիակունս մեռելոց՝ լայն յասպարաց
Վերայ եդեալ , երթային մունջ՝ գլխակոր ,
Եւ զոյգ ընդ զոյգ իջանելով յանլոյս ձոր ,

Պատկառանք ամփոփէին ի սեաւ հող,
Կերկերածայն հարկանելով մահու փող:

Գարնանային աստղակամար զով գիշեր
Տեղի տալով արշալուսոյ շաղաքեր,
Ի Բզնունի կապոյտ յալեաց պաղպաջուն
Ոսկեվարսիւք ծագէր արեւ շողշողուն,
Եւ ճօճալով վէտ վէտ ալիք վըրանաց,
Ծածանէր դաշտն իբրեւ ըզծով բոցազգեաց:
Ընդ վըրանաւ լայնաբոլոր՝ բարձրածայր,
Առոյգաբարձ Վահագըն քաջ բազմեալ կայր
Յոսկեճամուկ՝ մետաքսառէչ ի գահոյս,
Զինու վառեալ, ըզծիրանին արկեալ յուս,
Յեց ունելով յաջ իւր ըզգլուխըն խորհուն,
Զահեակն եդեալ յերախակալ ոսկի սրոյն.
Զայն արձակեաց ի խոր սրտէ, ձայն հըզօր.
« Զարագուշակ գիշեր, երանգ ահաւոր
Զիս տակաւին յուզէ: Աստեղքն ամենայն
Դալկագունեալք, Որիոն աստղըն միայն
Արիւնեւանգ բոցով ցոլայր բորբոքէր.
Եւ ձայն հնչէր յուկն իմ, ձայն խոր եւ կերկեր,
« Ե՛րթ մարտնչել վասն Մարաց » — Անգո՛ւթ Դիք...
Ո՛վ Հայաստան, ո՛վ իմ թշուառ հայրենիք,
Լաւ էր ինձ ոչ գիտել լարել զաղեղն իմ,
Քան թէ կոչիլ հայրենամարտ մըտերիմ.
Ո՛հ եւ զիմօրդ ես կանգնեցայց ախոյեան

Ընդդէմ իմոց հարազատաց եւ արեան ,
Զայս կամին Դիք , եւ այս երկնից է պատգամ .
Հընազանդիմ եւ ես , ա՛ւաղ , այլ սոսկամ : »

Աստ ժամանակ անահտանուէր տաճարին ,
Բացան դըրուք դըղըրդանօք ահագին ,
Սուրբ պղնձին հընչեալ երիցըս գանգիւն՝
Ի մեծ հանդէս յաշտից , ի Դից գոհութիւն ,
Եկին իշխանք եւ զօրավարք , զոյգ ընդ զոյգ ,
Ի տաճարին սւր պատրաստեալ են գահոյք :
Ի մէջ բոցոյ ջահից կարմիր կապուտակ՝
Կոյս Անահտայ ցոլայր տնդրին ըսպիտակ ,
Ի ճակատուն արծաթածամըն մահիկ ,
Յուսոցն ի վայր եւ ի ծըղեացըն փափկիկ ,
Բոլորէին դրասանգ ծաղկանց գունագոյն ,
Կոյսք պատէին զսլ եւ զահեակ սեղանոյն ,
Կոյսք գեղեցիկք , պատկառադէմք , երկրապիշ ,
Քող ըզգլխով ածեալ ճերմակ՝ աստղանիշ ,
Եւ վարդածիր պատեալ սլըսակ ի ճակատ ,
Մերովէ՝ դուստր Աշդահակայ հարազատ
Շընորհալին Մերովէ , մեծ քըրմուհի ,
Ի գագաթան կըրէր մահիկ արծաթի ,
Զինազարդեալք ապա գային աղջըկունք ,
Ըզհետ նոցա երիտասարդք եռանդունք ,
Նիզակաւորք , ճօճեալ փետուրքն հողմավար ,
Իսկ պատմուճան արկեալ զիրեւ ոսկեսար

Բազկատարած կայր ի միջի ծերն Արմոգ ,
Շուրջ սլար առեալ զօրավարօք եւ քրմօք .
Եւ ի վերջէ դասաւորեալ թիկնապահք ,
Պողովատեայ էին նոցա սուր եւ զրահք :
Յառաջ անցեալ յայնժամ Արմոգ քրմապետ ,
« Փառք Անահտայ, գոչէր, փառք Դից, փառք յաւէտ .
Ամենակալ Դիք , բարերարք , բարեխնամք ,
Ձեն հպարտից այլ թըշուառաց բարեկամք ,
Որք ծիծաղին ընդ դումարումն բիւրուց ,
Զորոց՝ ոչ ռազմ եւ որոտումն զինուց ,
Այլ անմեղաց եւ որբոց ճիշ ողբասաց
Զադամանդեայ շարժեն զաթոռս փառաց .
Հարք , մարք թըշուառք եւ օրիորդք սիրական ,
Ձեր հեծեծանք մինչեւ յերկին բարձրացան .
Այո՛ , տեսին ըզսիրտըս ձեր կարեւէր
Եւ հաճեցան ընդ ջերմ աղօթս եւ զոհ ձեր :
Ի հաշտութիւն զիջեալ են Հայք , հաշտութիւն ,
Ոչ եւրս մարտ , ոչ եւրս մահ եւ արիւն .
ՅԱրմաւիր դարձ առնէ բանակըն վաղիւ .
Տացին ձեզ փառք ձեր առաջին եւ պատիւ .
Անփոփոխ զազգ ձեր պահեսջիք եւ լեզու .
Մըշակելով վայելեսջիք յանդորրու
Հայաստանեայց զերկիր բարի եւ առատ ,
Եւ թէ սիրէք ըզՀայս , կեցջիք միշտ ազատ : »
Յայնժամ բարբառ տհաճնալուր արձակեն
Զըւարթացեալք հըսկայք Մարաց , եւ ըզզէն

Բարձեալ եւ դրօշ, ալեծածան շարժին գունդք,
Տուին թմբուկք, թնդան հովիտք եւ անդունդք,
Եւ պար կազմեալ, ի ներդաշնակ ձայն յարմար,
Հնչեցուցեալ զուարթ բամբիւն յոսկի լար,
Անահտաձօն երգեն կուսանք գեղեցիկ,
Վեր վայր խաղան նորաբոյս լանջք ուռուցիկ:

Մայր գեղեցիկ Անահիտ,
Փունջ փունջ վարդիւք թարմ եւ կարմիր,
Բարդ բարդ ծաղկօք աղէ՛ դարձիր
Ի դաշտըս մեր եւ հովիտ:

Ակն աստեղաց, դո՛ւստր ազատ,
Որ ըզլուսնի զգենուս բեհեզ,
Ընդ հովանեաւ պայծառ՝ ըզմեզ
Ծածկեա՛ քողոյդ անարատ:

Դու տո՛ւր հարսանց սէր քաղցրիկ,
Դու լեր զինուց Մարաց պաշտպան,
Աւետաբեր խաղաղութեան,
Անահիտ մայր գեղեցիկ:

Որպէս վըտակ ի լըռութեան գիշերի
Քաղցրամրմուռնջ ի մէջ ծաղկանց թաւալի,
Եւ անդ նստեալ հրճուի պանդուխտն ի հաճոյս
Եւ խայտայ սիրտն ի բերկրութիւն եւ ի յոյս

Կամ սիրելեաց հեռաւորաց ի խնդիր .
Այսպէս Վահագն յանոյշ պատեալ ի Թմբիւր
եւ մոռացեալ ըզցաւ սրտին եւ մորմոք ,
Յափշտակեալ եւ զմայլեալ էր մտօք .
Ճեմէր հոգին ի բուրաստան հեշտաւայր ,
Յանժանօթ ծով սիրոյ լողայր եւ ծիսայր .
Թըւէր նմա զբոյլ զուարթնոց տեսանել
եւ զանմահից լըսել քընար ոսկեթել :
Յոլայր ցայտէր ի սեաւ աչացն հուր եւ բոց ,
Սէր ի սրտին բանայր նետիւն անբոյժ խոց :
Մատչէր Արմուգ ի զոհարար սուրբ սեղան ,
Բերէին զեղն , հուր ցանէր շուրջ սրբազան ,
Եւ տարածեալ ըզձեռս լըռիկ կայր յաղօթ ,
Բարձրանային յօդս ամպք խնկոց քաղցրահոտ ,
Եւ ողջակէզն այրէր , ծուխ Թանձր ելանէր .
Դառնայր Արմուգ , եւ զաչս ի զոհն արկանէր ,
Յուզէր , խռովէր , յիորէին խորշք ճակատուն ,
Շրջելով գոյն դիմացն , ի ձայն դողդոջուն ,
« Ոչ հաճին Դիք , գոչէր , ընդ զոհ հաշտութեան ,
Աղէտք ահա եւ վտանգք նոր սպառնան .
Օ՛ն Մերովէ , կ'աց յանդիման Անահտայ ,
Զի՞նչ հրամայէ , իմա՛ եւ մեզ յայտ արա՛ : »
Փութացեալ գայր կոյսն առաջի սեղանոյն ,
Իջեալ պատէր ըզնովաւ ամպ լուսագոյն .
Եւ երեւէր ապա դիմօք բոցավառ

Ի լուսերանդ ծածկեալ շրդարչ եւ սլայծառ,
Եւ բոց զոհին, նշոյլք ջահից ծիրանի
Ըզ ճակատուն ածէին շէկ հովանի.
Եւ խոպոպիք ծածանէին հերացն օղ,
Ընդ ըստուերաւ յօնիցըն սեաւ՝ ցոլ եւ փող
Արձակէին աչկունքըն մուծ եւ մեղոյչ.
Ի Դից շնչեալ՝ վեհ հայեցուածք, դէմք անոյչ,
Վարդակարմիր շըրթունք, մարմին լուսազգեաց,
Յերկնաբընակ թըւէր յանմահ հրեշտակաց,
Ի մէջ ամպոց որոտաց, զաջն արկեալ շէշտ.
« Ի մարտ, ի զէն, այս են Դից կամք անհրաժեշտ »
Յուզեցան սիրտք քաջաց ի մեծ տրտմութիւն.
Զաչս ամբարձեալ տեսին փոշեաց աղօտ սիւն,
Եւ դիմեալ գայր արշաւասոյր ձիաւոր,
Տարազ պարսիկ ըզգեցեալ, դէմքն ահաւոր.
Հասեալ սանձեաց ըզբոցաշունչն երիվար
Եւ զաջն ի Մարս ձգեալ՝ գոչեաց խրոխտաբար,
« Զիս սրտմեալն յըղէ Վշտասալ քաջախոհ
Առ ձեզ, ո՛վ Մարք, ազգ ապերախտ եւ տժգոհ.
Տիրամատնիչն Արքակ, առ Հայս ապստամբ,
Որ նըշաւակ զինուք, գերի իրաւամբ՝
Փախըստական առ ձեզ դարձաւ, աղէ տո՛ւք
Ըզդա ի ձեռս իմ եւ ազատ լիջիք դուք.
Ներողամիտ է Վշտասալ, հեզ եւ ըզգաստ
Լերո՛ւք եւ դուք, զԱրքակ աղէ ւածէք աստ,
Ապա թէ ոչ նորոգեսցի մարտն ահեղ,

Նորոգեսցին եւ գետք արեան բազմահեղ .
Մի՛ 'Դիս լինիք եւ մի՛՝ բազուկ ձեր վստահ ,
Կազմ են սուսերք մեր , ընտրեցէք կեանս կամ մահ : »
« Արիւնարբու այ դու գազան պիղծ՝ զազիր ,
Իժ թուռալից եւ նենգժոտ , նախ դու կորի՛ր ,
Վիժած վըհից , Տարտարոսի արբանեակ ,
Ա՛ռ ըզքո վարձ » . գոչեալ եւ շէշտ ըզնիզակ
Հսկայածեւ՝ ի վեր վազեաց զայրագին
Վահագն անժոյժ՝ դրոշմել ի կուրծս անդ Պարսկին .
Այլ զԱրմոգայ լուեալ ըզձայն բարկութեան
Որ յուշ ածէր նըմա զտեղին սրբազան ,
Պատկառեցաւ եւ զնիզակն ամիսփեաց . —
« Ոչ ժանտ արեամբ քո պղծեմ զայս վայր , ի բայց ,
Առ նենգաւորն , երթ առ Վշտասալ բարբարոս .
Զարիւն կամի , արիւն հեղցի յորդահոս ,
Ի մարտ ծն , է եւ ի մեզ նետ եւ սուսեր : »
Վառեցան զօրքն , եւ ամբարձեալ զէնս ի վեր ,
« Ի մարտ , ի վրէժ , » միաբերան գոչեցին :
Եւ շոյտ մըտրակ կոխեալ ի կուշտ նըժուգին՝
Լեղապատառ փախեալ Պարսիկն Հայոց կոյս :
Ի վեր եկաց յայնժամ Արմոգ տալ խրախոյս . —
« Ի մարտ , ի վրէժ , պատուամն հընչէ մահադոյժ ,
Ի մարտ գոչեն պատանեակք քաջք եւ աշխոյժ .
Իսկ դուք , փախուկ տիկնայք , դուք զի՞նչ , տեսանեմ
Ըզձեզ դարձեալ յուսակըտուր , տխրադէմ .
Վասըն որդւոց եւ սիրելեաց դողայք դուք .

Եղո՛ւկ է ձեզ, ոչ պաղատանք՝ արտասուք,
Ոչ գետք արեանց բաւեն Պարսկին անընդել,
Յանգութ ձեռացն ըզսուր ըզմահ կողոպտել.
Արիւն ի գլուխ նորա. ի կռիւ օն, ի կռիւ.
Թէ ոչ բազկաւ գէթ ախոյեանք դուք սրտիւ,
Տո՛ւք սիրելեաց ձերոց որդւոց քաջաւեր,
Սուր ըզմիջովքըն կապեցէ՛ք անվեհեր,
Ջերմ համբուրիւ յորդորեցէ՛ք մրցիւ քաջ,
Արիաբար դիմել մահուն ընդ առաջ,
Եւ դուք մարտիկ, սկայք հզօր եւ ընտիր,
Առաջի Դից ամենակալ՝ վրէժխընդիր,
Մինչեւ ի մահ կռուիլ բազկաւ եւ զինուք,
Վասն հայրենեաց դնել ըզկեանս երդնուցո՛ւք : »
« Երդուեա՛լ, » ամբօխըն մռնչեաց միաբան,
Ովկիանու խռովեալ ալեացըն նըման :
Հաճեալ Արմուգ. « Հա՛պա, կրկնէ, քաջազո՛ւնք,
Վահագն, Արբակ, արքայորդիք միասու՛նք,
Երդնո՛ւք ի սուրբ սեղանս, ի սուրբս այս ի հուր,
Իւրաքանչիւր վասն ընկերին ածել սուր : »
« Երդնումք այո՛, ի սուրբս այս հուր, ասացին,
Եւ թէ հասցէ մահ, մեռանել միասին : »
Եւ մերկացեալ իւրաքանչիւր զահեղ սուր
կարկառեցին ձգելով շէշտ առ սուրբ հուր :
Եւ ապ' Արմուգ. « Դարձէ՛ք աղէ՛, լերո՛ւք կազմ,
Վաղայարոյցք այգուն այգուն յանհաշտ խազմ.
Ազատ քաջաց՝ երկինք են քաղցր հայրենիք,

Յերեկոյի յաստեղունս անդր հանգիջիք :
Ամպրոպայինն ահա Որմիզդ ալեւոր ,
Ակմբահոյլ ըզնովաւ Դիք պարաւոր ,
Ի գլուխ վատաց Թափէ շանթիս մահաշունչ ,
Ի գլուխ քաջաց պըսակս անմահ վարդափունջ : »
Լըռեաց . հարան փողք , մտին կոյսք ի տաճար ,
Զօրք ի վըրանս հանդերձել սուր եւ ասպար :

Վ Ի Շ Տ Ք

Սիւնեալ գիշեր ըզքող տամուկ եւ սեաւ շուրջ
ի մութ պատէր զերեւ երկնից պարզ եւ լուրջ
եւ ոսկեհեր աստեղունք՝ ցոլ եւ ժպիտ
Ծաւալէին ի դաշտ, ի ձոր եւ հովիտ
Ամբք լուսաթոյր զերթ ուրուականք թափանցիկ
Թափառական գնային յօգըս լըռիկ,
եւ սօսաւիւնք նսեմաստուեր անտառին
Իբր հեծեծանք էին տխուր գիշերին :
Ի մէջ դաշտաց կանգնէր ըզգլուխն իւր ի վեր
Ծերըն Մասիս հսկայակերպ, ալեհեր,
Ուր հոլաթեւ Հրեշտակ փառաց եւ Հայոց,
Արծարծելով զազատութեան ի Հայս բոց,
եւ ի Հայկայ մինչեւ Արամ եւ Տիգրան,
Պաշտպան զինուց եւ առաջնորդ յաղթութեան,
Յարուօսր հարեալ արդ լըզՀայոց լայր զաթոռ
Զի անիրաւ տայր ընդ անմեղըս մարտ գոռ :
Իսկ առ Մասեաց ըստորոտ Մահ անհամբեր
Նստեալ հսկէր եւ ըզմանգաղ իւր սըրէր,
Պճնեալ նետիւք եւ սուսերօք գլուխըն կունդ .

Բաց առ ոտիւքն էր ոսկերօք լի անդունդ ,
Ուր արձագանդք իսկ հառաչել չիշխէին ,
Յոր ակնարկեալ՝ գոնաթափ խոյս տայր լուսին :

Վիշապազունք անկեալ կային ի խոր քուն ,
Գիշերապահքն նըստէին շուրջ հըսկուն ,
Եւ երիվարք բոցաւրնգունք փունչէին ,
Դուրեալ ոտիւք եւ դափրելով ըզգետին .
Ուրեք ուրեք ցոլային փայլք կանթեղաց .
Մարք եւ հարսունք ի վրանս եկեալ սիրելեաց
Վերջին նուագ տային համբոյր եւ զողջոյն .
Եւ պատանին գիրկս ածելով սիրունչոյն ,
Գանգրամբ հերացըն խաղայր , զայտնըն գգունէր ,
Եւ սիրովէր ըզնա՝ յաւերժ ուխտեալ սէր .
Առեալ ապա սիրամիտունջ ըզքընար ,
Երգէր տղւեակ ըզմատն ի թել ցողաչար .
Ո՛վ իմ հրեշտակ , ընդէր կոծիս ,
Մինչեւ կեամ ես , ո՛հ դու մի՛ լար ,
Թէ սիրեմ ոչ ըզհայրենիս օտարար իոյ ճեղագիւ
Զքեզ սիրել իցէ՞ հնար .
Օ՛ն յաղդերէ զսուրն իմ կախեաց ,
Եւ մի՛ հեծեր մի՛ աղեկէզ ,
Զի քաղցր է ինձ սիրել ըզքեզ
Կամ մեռանել վասն հայրենեաց :

Գիտեմ սիրել եւ մեռանել,
Թէ խնայեսցէ բաղդն յիմ հասակ,
Ըզյաղթական եւ զոսկեթել
Եղից ի գլուխ քո զիմ պըսակ.
Թէ վերս առից, ո՛հ ոչ ժուժամ,
Մի՛ սիրելիդ իմ, արտասուօք
Մեղմեալ զեռանդն իմ եւ բորբոք,
Դառնացուսցես ըզմահուս ժամ:

Բայց ըզմարմինս իմ դալկահար,
Առեալ պատեա՛ ի ցուրտ դամբան,
Եւ անկախեա՛ անդ զայս քընար
Եւ զայս սուսերն իմ յաղթական,
Զի գիտասցեն մանուկ եւ ծեր
Թէ եմ սիրող ես եւ արի.
Եւ երբ գիշեր զերկրաւ փարի,
Ե՛կ արտասուեա՛ զիս, քաղցր իմ սէր:

Ունկըն կախէր վահագն յիւրմէ խորանէն,
Որ տագնապեալ ոգւով արթուն կայր եւ մէն.
Սեաւ տխրութիւն պատէր նորին ըզճակատ,
Մերթ ի յերկինս ամբառնայր զաչս յուսահատ,
Մերթ սրտմտեալ որպէս առիւծ յորջոյն խոր,
Գոռայր, մըռայր, այլ ի գոչիւնս՝ ահաւոր՝
Երբէք երբէք խառնէր մրմուռն լմեղմաճայն,
Սէր թաքուցեալ յալիս խռովեալ սրտին այն

Հառաչելով մնչեր իբրեւ ալկիոն,
ի ձեռս ապա առեալ դոհար՝ սիրոյ ձօն,
« Գոհարդ ազնիւ, ասէր, անգին դու նուէր,
Անմեղ կուսին որոյ ի սիրտ խաղացեր,
Եւ ըզգացեր ըզբաբախմունքս նորա,
Ինձ ըզգաղտնիս սիրոյն աղէ՛ յայտ արա՛,
Յորժամ ըզքեզ համբուրելով ի ժըմիտ,
Կամ յարտասուաց տողորելով մարդ արիտ,
Յիս ակնարկէր, հիմ վառէին այտքն ի բոց,
Եւ ցաւագին աչկունքն ինձ բիւր տային խոց՝
Վարդք յորըս նա ճեմէր՝ էին դեղնագոյն,
Զերթ աղօտ լոյս որ տեղի տայ արիենւոյն.
Եւ արհաւիրք մութ անտառի եւ խոնաւ
Ո՛հ բուրաստանք երեւէին ինձ նովաւ :
Զհանդուրժեալ ցաւոյն՝ եթող ըզվըրան
Եւ ի մեղմել ըզվիշտ սրտին անդարման,
Ի մէջ թըիոց ծաղկածաւալ քաղցրաբոյր,
Մերթ թոյլ եւ մերթ երազ ոտիւք ճեմ առնոյր :
Մերձ էր անտառն ուր հողմ հեծ էր հեզաչունչ,
Եւ ուր վտակ կարկաջէր քաղցր ի մրմունջ.
Սիրէր Վահագըն զանտառաց շառաչիւն
Սիրէր զըստուերս՝ ազատասուն զերթ կորիւն :
Եւ մինչ գնայր ի մէջ մայրեաց թանձրախիտ
Կոյս տեօանէ, չըքնաղ իբրեւ զԱնահիտ,
Որ անդ նստեալ ի լռութեան գիշերի,
Զեռք ի ծնօտ, մոռք այլուր դեգերի,

Պիշ պիշ յառեալ խոր խորհրդոց հետամուտ.
Նշոյլք լուսնի անցեալ ընդ ոստըս թաւուտ,
Փափուկ մարմնոյն խայտաճամուկ հիւսեն քօղ,
Եւ վարսք վէտ վէտ խառնին ընդ շող եւ ընդ ցօղ:
Այլ խըռովի յանկարծ լուեալ ոտնատրոփ
Եւ ժողովեալ ըզվերարկուն իւր ամիոփ,
Սիրտ ի տագնապ, կաթէ յայտէն վարդ ամօթ,
Յառաջ անցեալ Վահագն, « Ո՛վ կոյս անծանօթ,
Մի՞ դու իցես, ասէ, չըքնաղն Անահիտ,
Մայր անտառաց եւ բիւր առուացըս վըճիտ,
Թէ Անմահին իցե՞ս հրեշտակ զինսկիր,
Ոսեաց աղէ՛, եւ ես սլագից քեզ երկիր,
Զի վեհ թըւիս ինձ քան զամէն մահացու: » —
« Զեմ ես ի Դից որպէս կարծեսդ, ո՛վ քաջ դու,
Ի վիշտ ծնեալ աւանդ, թշուառ կոյս եմ ես, »
Ասէ եւ խոյս տայ շոյտ թեթեւ եղան պէս,
Վարանելով քաջին աչկունք բորբոքին,
Ըզհետ կուսին սնդի՛ յուզեալ ի հոգին.
Որպէս արծուի ամպախաւիաց սըրանայ,
Երկիր թնդայ՝ նդ ոտիւք որդւոյն Տիգրանայ,
Ոըրամատեալ աղջիկն ըզթուփ եւ զմացառ,
Սուրսոյ, վազէ տնդուլ, հեւայ շնչասպառ.
Եւ ահա ժայռք աստի անտի ահաւոր,
Եւ առաջի նորա բացեալ է վիհ խոր.
Անդ տեսանէ ընկողմանեալ սեաւ վիշապ,
Եւ յետս ոստնու պաշարեալ յահ եւ տագնապ.

Հրէշըն զարթնու , ճըկի , շըջէ , շնջէ թոյն ,
Եւ ի ճօճալ երկուց աչացն յարեան գոյն
Պակասէ սիրտ կուսին՝ հարեալ զգողանի ,
Ծունգք իւր կըքին , նուաղ յերկիր անկանի ,
Այլ զաջն ի կող արկեալ Վահագն անվեհեր ,
Դիմէ բարձեալ ըզչանթ ափայլըն սուսեր ,
Հարկանէ շեշտ յերկուս հերձեալ ըզկարափ ,
Եւ թաւալի հրէշն յանդէնդոց անդր ի թափ :

Կայ տարածեալ կուսանն անշունչ եւ անշարժ ,
Եւ Հայկազունն իբրեւ մանուկ դեռաւարժ
Տարակուսեալ եւ պակուցեալ յայն տեսիլ ,
Ծփայ ի գութ՝ յամօթ , չիշխէ իսկ հպիլ :
Անդ էր վըտակ պայծառ ալեօք բարդ ի բարդ :
Վազէ Վահագն՝ ըզսաղաւորտն ոսկեզարդ
Մղեալ լնու ի կապուտակ ջրոյն զով
Եւ անկեւոյն դարման տանել գայ փութով :
Ի վերայ ցուրտ մարմնոյն անկեաղ կաթիլ պաղ՝
Դողայ աղջիկն եւ արձակէ ձայն նուաղ ,
Եւ ծագելով յամալոց ի դէմարն ճաճանչ ,
Ի յայտ բերէ չքնաղ պատկեր հիասքանչ :
Խանդաղատեալ քաջին՝ մատասմբ դողդոջուն ,
Ջնջեալ սրբէ գըրտունս տժգոյն ճակատուն :
Այլ տակաւին պատեն ըզմխորս կուսին
Ահ արհաւիրք երազայոյզ , ցնորք սին ,
Եւ անորոշ բանս անխմաստ բարբառէ :

« Ահա վիշապ լահեղ ելեալ յանտառէ
Սողայ՝ զանգին բախեալ, բացեալ ըզթանիս,
Բոց եւ արիւն շնչեալ դիմեալ գայ առ իս
Հիմ կաշկանդեալ են ոտք իմ. . . մի՛ զիս թողուք,
Հասէք փրկել զիս, հասէք քաջք վրիժառուք : »
Եւ ցրուէ քաջն ըզմանկուհւոյն ըզցնորն .

« Անկաւ, գոչէ, անկաւ վիշապն անդր ի խորն,
Եւ արդ երկիւղ պատիր ըզքեզ խըռովէ :
Զարթիր ի յոյս, զարթիր ո՛վ կոյս Մերովէ : »

« Ո՞վ իցես դու . . . մի՞ դու Արբակ եղբայր իմ . »

« Զեմ ես Արբակ, այլ Արբակայ մըտերիմ,
Վահագն եմ ես, մատուցանեմ քեզ խնամ : »

Եւ դու աւանդ, ո՞չ ճանաչես զիս անգամ :
Կոյսն ըսթափեալ կարմրելով վեր կանգնի,
Երախտապարտ փարի զոտիւք Վահագնի : —

« Ի դիւցազունս հաղար, դիւցազն ես ազնիւ : »

Եւ այնչափ վեհ զիշխեմ հայիլ իսկ հագիւ .

Երթայց առ Դիւ աւուրս մաղթել քեզ բազում : —

Եւ յո՞ երթաս, ասա՛, ընդէ՞ր սիրտ տրտում :

Ընդէ՞ր պատեն ամպք ըզճակատ քո պայծառ : »

Ահ, Մերովէ, եւ զի՞նչ վըշտաց քոց սլառճառ : —

Դառն են ինձ կեանք, հայրենազուրկ, որբ, ըստրուկ,

Ատեամ զաշխարհ, ատեայ աշխարհ զիս, եղբւկ : —

« Այլ սիրէ զքեզ Վահագն, ի սէր ճեռճերի : »

Ոչ ըստրուկ դու, աշխարհ սիրոյդ է գերի : —

Մի՛ վիշտք՝ այլ թագ գլխոյդ կարմիր վարդենիք :

Եւ վահագնի սիրտ քեզ լիցի հայրենիք .
Կորուսանել թէ հասանէ զփառս եւ գահ .
Երդնում ո՞վ կոյս սիրել ըզքեզ մինչ ի մահ .
Յաւերժ սիրել զքեզ ուխտեմ , ո՞վ հրեշտակ :
Այլ հի՞մ ըզսէրն իմ համարիս դժնդակ ,
Ո՛հ իմանամ , յնչդահակայ , Մերովէ ,
Իջանես դու , ես Տիգրանայ յարենէ : »
Եւ փոթելով կոյսն ըզյօնից սեաւ կամար ,
« Սիրիցես զիս , գոչէ , աւաղ , սէր յիմար :
Զիմորդ սիրել վատարաստիկ ըզկուսան
Որ նուիրեալ է յԱնահտայ սուրբ սեղան .
Սահելով կեանք իմ յանձանօթս անարատ ,
Ոչ պատեսցէ թագ հարսանեաց զիմ ճակատ .
Ընդէ՞ր վահագն ըզհետ փառաց ոչ դիմես ,
Զաննըկուն սիրտ քո թուլացոյց սէր այդպէս : »
« Դու անողորմ այժմիկ առնես զիս դսրով .
Այլ զի՞նչ ինձ փառս թէ պըսակին ոչ սիրով .
Ի զուր փորձես , հաստատ է սէր յիմ հոգւոյ ,
Բորբոքես եւս՝ շիջուցանել կարես ոչ .
Ո՛չ իսկ ցոլայ սէր եւ յաչաց քոյին մութ ,
Մի՛ խափանել զայն ճգնիցիս , ո՞վ անգութ .
Յիշէս զօրն երբ ի պարտիզի յԱրմուէր ,
Ընդ հովանեաւ սօսեաց՝ մենիկ նըստէիր ,
Յարտօսր հարեալ , պատեալ ի վիշտ կարեւէր :
Հարցի զվասն էրն եւ շիկնելով ասացեր ,
Թէ զդառն աւուրս ցաւոց լայիր եւ զաքսոր :

Հիմ խոնարհես զաչկունս , հիմ կաս գլխակոր .
Տես զայս գոհար , ճանաչիցես , դու , այո ,
Ետուր ինձ զայս ի յիշատակ սիրոյ քո ,
Զոր համբուրեալ ողորդէիր յարտասուս ,
Եւ անողոք արդ զիս մերժես եւ թողուս .
Աղէ , խօսեաց , տարակուսեալ զի՞ խորհիս .
Մերովէ , սէր քո տակաւին իցէ՞ յիս : »
Յաղթահարեալ օրիորդին գեղեցիկ ,
Յերկին բարձեալ զաչս արտասուօք թափանցիկ ,
Թողեալ ըզձեռն ի մէջ ձեռաց վահագնի ,
« Աւանդ , գոչէ , սիրտս ի կըրից տատանի ,
Ընդէ՞ր զիս ո՞վ Անմահք , թողէք անպաշտպան .
Ո՞ւր Մերովեայ ո՞ւր արութիւն կուսական .
Վեհ զգացմունք եւ սուրբ եռանդն ո՞ւր իցէք . . .
Անէ՞ք ի գլուխ քո Մերովէ՝ աղջիկ հէք . . .
Այլ ոչ այդպէս , անյողդողդէ ուխտ հոգւոյս ,
Իջէք ո՞վ Դիք եւ պահեցէք զիս միշտ կոյս : »
« Զայն քո զիմօրդ , ասէ Հայկազն , հեշտալուր
Յունկն իմ հնչէ Մերովէ . այլ սիրտ ամուր ,
Սաստես սիրոյ եւ զխոստմունս դրժես դու .
Ըզբան վերջին ասա՛ կենաց կամ մահու ,
Թէ ատեաս զիս , երթամ ի վիհ անդ Մասեաց
Թաղել ըզսէրն իմ յըստուերաց խոր . . . խօսեաց ,
Երդուիր յարեւ քո , սիրես զի՞ս , սիրես զի՞ս : » —
« Ուխտեալ է սիրտս ի քեզ , եւ դու վարանի՞ս . . .
Սիրեմ , ասանդ . . . հիմ կեղեքես զիս այսչափ : »

Եւ զգէմա ծածկեալ ձեռօք, անկուս ուժաթափ
 Խոնարհելով՝ ի ճակատուն լուսաթոյր,
 Գողացաւ քաջն հրեղէն շրթամբ՝ ջերմ համբոյր
 Ծագեաց արեւ, փորոտաց փող մարտագոչ,
 Կոյսըն սարսեալ ձրգեաց ըզձեռքս դողդոջ՝
 « Ի մարտ, դոչեաց վահագն, ահա բանակ մեր,
 Ահա շարժի՝ արդ սիրելիդ իմ, որջ լեր : »
 « Ե՛րթ . » Կոյսն ասաց ճայնիւ տրտում եւ տկար,
 Եւ ըզկընի նորա կացեալ ընդ երկար՝
 Չափեաց ուշիւ զհասակն աչօք սիրազգեաց,
 Մինչեւ կորոյսն, սակաւ նստեալ արտասուեաց :

« Որդեակ իմ, բռնն հարեալ զանոյն Արքակոյ,
 Ասէր Անոյշ ի քարայրին Անահտայ,
 Հեշտ քեզ, որդեակ, վերջին բանք իմ լիցին, լիւր
 Ըզհօր քո քաջ գիտես զանգուժ մահ տըխուր .
 Սեւա յիշատակ, սըրտակըտուր տեսարան,
 Որ կեղեքէ դարձեալ ըզլէրս անդարման .
 Թիկնադարձոյց Մարք գընային փախստեայք,
 Ըզհետ նոցա ընթանային յաղթող Հայք .
 Հերարձակ՝ ճիշ բարձեալ, տայի ես խրախոյս
 Յրուեալ զօրաց, այլ եղևի ոչ եւս էր յոյս .
 Անդ զԱշդահակ տեսի կողիւք սլանառեալ,
 Դալկադէմ, աչք նըւաղ, յարեան իւր թուալ .
 Դեռ ծըխալով տէգն ի ձեռին՝ Տիգրան վէս
 Դիտէր հանդարտ . . . այլ աւանդ, զինչ ասեմ ես . . .

վէս՝ Աշդահակն էր, ինքն անձին նիւթեաց մահ .
եւ զինչ առնել ինձ . . . մեռանել անդէն, ան
Փորձ փորձեցի. այլ արդելոյր զիս Տիգրան, փաշա
Քաջահասակ եւ երեսօքըն գունեան,
Մեղուակն, անձնեայն եւ ճոխ մօրուօք կարմրաշէկ,
Օղ օղ խարտեաշ ծայրիւ հերաց աղէբեկ,
Թուլացոյց զաջս իմ, եւ տըկարս յաղթեցայ .
Շարժեաց աւանդ, ըզսիրտըս գուժ խաբեբայ .
Կեանց, ո՛վ կին դու, ասէր յաղթողըն Մարաց,
Թէ ոչ առ սէր, կեանց առ վիշտ քո, այո՛ կեանց
վասն որդւոց քոց, յուշ քեզ առնեմ զի մայր ես .
Անգուժ Տիգրան եւ արդ զորդւոյս մահ խնդրես .
Ոչ յիշես արդ զի մայր եմ, ան, մայր դժբաղդ . . .
Հաւաք որդեակ իմ, ե՛րթ ի մարտ, ե՛րթ ի յաղթ,
Մերկեա՛ զսուսեր, զեռանդն եւ բոց ըզգեցիր . . .
Անարգանաց հիքիս դու լե՛ր վրէժխնդիր .
Այլ ո՛չ . . . տեղի տո՛ւր . . . կուրացոյց զիս զայրոյթ .
Ոչ խնդրէ զմահ մեր, Տիգրան ոչ է անգուժ .
Քաջ իսկ գիտեմ, սիրտ ունի վեհ եւ ազնիւ .
Այլ Պարսիկն այն զոր եւ յիշեմ ցարդ ահիւ,
Ոստայն հինու զվատ չարութիւնն ի ներքոյ .
Ի գլուխ նորա լուծցես ըզվրէժ դու հօր քոյ .
Թէ փառք՝ գահոյք, կործանեցան ի հիմանց՝
Ո՛ղջ են բազուկք մեր, ո՛ղջ է վրէժ Մարազանց .
Դամբան լիցի յափշտակեալ նորա գահ,
Ե՛րթ դու որդեակ, յանմեղութիւն քո վստահ,

Ի Դիս վստահ , Դիք քեզ պաշտպան որդեակ իմ ,
Այլ ո՞ւր իցէ վահագն , ո՞ւր քո մըտերիմ ,
Զի՞ ոչ փութայ , զի՞ յապաղէ նա ցայսվայր : »
Յանձաւին խորս աճապարեալ ոմըն գայր ,
Եւ էր վահագն . « Եղբայր , ասէ , վեհ դըշխոյ ,
Ժամ արտասուաց չէ այս , ժամ է գործելոյ .
Կազմ յօտին կայ բանակն աշխոյժ եւ անսանձ .
Լըսէ՛ք ըզիող եւ ըզաչիւն աղեղանց . . . »
« Ահաւասիկ , ասէ Արքակ , պատրաստ կամ .
Օ՛ն ի հանդէս ելցուք եւ մեք բարեկամ : »
Եւ ջերմ ըզմայր իւր համբուրեալ կաթոգին ,
Իբր ի զբօսանս ուրախ ի մարտ խաղացին :

Գ Ո Յ Ժ

Ճարտար դասեալ են զօրք Մարաց յերիս սիւն .
Անդ տեսանէր հտնճար , խնամ , տքնութիւն
Վաթսունամեայ զօրասպետին Բիւրասպայ ,
Որ ծեր ի փորձ եւ ի վաստակ , այլ տըղայ
Առոյգ ի սիրտ . որ ոչ յահուրդ , ոչ դանդաղ ,
Վսեմ ի փառս եւ ի վըտանգս էր խաղաղ .
Որ ի ճօճել ական ըզգունդըս սարսէր ,
Եւ խիստ ընդ իւրսն՝ այլ ընդ յաղթեալս մարդասէր .
Որ օրինաց նախանձաւոր եւ սլաշտպան ,
Ազատասէր , բըռնաւորաց ախոյեան ,
Վահագն՝ Արբակ փութով առ նա դիմեցին ,
Որպէս ըզհետ արշաւանաց գիշերին ,
Զոյգ հարադատ կորիւնք՝ դառնան ի քարայր
Առ ալեւոր եւ վաղեմի իւրեանց հայր .
Ասաց նոցա Բիւրասպ . « Ի ձեռս ձեր թողում
Ըզսանձ մարտին . իմաստութեամբ քո բազում ,
Վահագն ո՛վ դու , ըզՄարս վարեա՛ քաջամուկ
Դէմ թըշնամույն , դու լե՛ր ոգի եւ գըլուկ .
Իսկ դու Արբակ , կրտսեր տիով , հընազանդ
Եւ օգնական լե՛ր Վահագնի անվըկանդ .
Եւ ես ելից մարտեայց իբրու սոսկ զինուոր ,
Զի ոչ ժուժամ տեսանել եւս ըզվիշտ նոր

Եւ կոտորած զազգիս ծաղիկ հասակին .
Բազում տեսի մարտս , այլ լիցի այս վերջին ,
Ահ ընդէ՞ր ոչ ծածկեաց զարեւն իմ խաւար ,
Որպէս քաջաց հարազատաց իմ հազար .
Փառաց նոցին այսօր եղեց ես ընկեր » —
« Զիմրդ խօսիս , Բիւրասպ , վահագն կըրկնէր
Նա մանաւանդ արժան է կեալ քեզ , այո՛ւ մեք
Թըշուառ Մարաց յոյժ թանկագին են կեանք քո
Թէ զմեզ թողուս դու՝ ո՞ւր ազգիդ հայր լիցի ,
Դու կռուեսցի՞ս եւ մեք յուսով կանացի .
Եւ կաշկանդեալ թեւօք անգործ մընասցո՞ւք .
Զէ՛ս յաւելուլ այս վահագնի փառաց շուք .
Ես մարտեաց , դու քաջ խորհրդով ինձ օգնեա՛ .
Զիք յաղթուիմ անօրինին վըշտասպալ ,
Անկցին հըպարտք , եւ ազգք ազինք գիտասցեն՝
Կորուսանեն եւ հայք ըզմարտ անօրէն » —
« Բաջ խօսիս , ո՞վ վահագն , այո՛ մեք առոյդ ,
Գոչէ Արբակ , մեք կռուեսցո՞ւք ընդ քեզ զոյգ .
Եւ դու Բիւրասպ , հրամանատար իմաստուն ,
Ի յաղթանակ ուղղեալ ըզգունդս Մարազուն ,
Միաւորեա՛ ընդ բազուկ մեր դու զխորհուրդ .
Տո՛ւր վահագնի զհեծեւազօր գունդն յահուրդ ,
Ըզտիգաւորս ինձ տո՛ւր , եւ քաջ քո զորդիս
Ըզքաջափորձսն Տեւտէ՛ս , Վարբակիս ,
Ի գլուխ կացո՛ հետեւակ խաւըն զօրուն .
Աշեղնաւորք եւ շերտաւորք վայրամուն »

Աստի և'անտի, եւ ես կալայց ըզճակատ, յայն
Հապ'օն յառանջ, յապաղել եւս գործ է վատ և մի
Յետ խորհելոյ Բիւրասայ կանգնեալ վեր ընդոստ,
« Բաջ է. » ասէր, եւ փութացեալ ի բարձր ոստ,
Հրեշտակաց տայր նըշան ձգեալ ըզսուսեր,
Եւ ալեղէզ Մարաց բանակըն շարժէր,
Սուր նետ կազմեալ, վահան կապեալ, ձըգեալ լար,
Եւ զօրավարք սուսերամերկ յերիվար
Իւրաքանչիւր ի գլուխ գնդին կազմ մընայր,
Յառաջադէմ նիզակաւորք եռասայր,
Դիպաղեղունք աստի, անտի սլարսաւորք,
Ըզնետ նոցա զրահ ըզգեցեալ ձիաւորք.
Իսկ գունդ կուսից հեծեալ յաշխոյժ նժոյգ սեւաւ,
Ընդ ասսլարաց քաջաց ծածկէր հովանեաւ,
Վահան թեթեւ եւ աղեղն է զէնք նոցա,
Եւ շառսմայր չքնաղատեսն Ատոսա,
Ըսկիզբն առից հապա երգել եռանդուն,
Հռչակելով ըզվեհից գործ եւ անուն.
Զողբս անկելոց, զողորմ մահունս եւ անմեղ,
Ըսկիզբն առից սլատմել զարեանց ըզհեղեղ,
Ահա գոչեն փողք, զօրք խաղան գունդագունդ,
Եւ ընդ ձիոց սըմբակօք դաշտն արնու թունդ.
Յասսլար քաջաց արեգակունք բիւր փայլին,
Եւ գունդատեալ թուի արեւ գինչ լուսին.
Իբրեւ հասուն հասկաց արտ խիտ, շողշողուն,

Տուլան նիզակք Մարաց եւ յորդ լոյս զեղուն :
 Եւ երեւին ահա Հայոց վաշտք անթիւ ,
 Սաղաւարտից փետուրք ճօճեալ գիսախուիւ :
 Ահեղագոչ աղաղակօք ընթանան ,
 Փարիլ , խառնիլ որպէս հեղեղք հրահոսան .
 Պըտոյտ պըտոյտ դառնան , շաչեն շառաչեն ,
 Փող ցոլ ցայտեն եւ փրփրըրունք լուսեղէն :
 Անդ Բիւրասպեանըն Տեւտէոս գայ յառաջ ,
 Լայնակամար աղեղն ի ձախ , նետ մի յաջ ,
 Զոր արձակեալ ի թըշնամեաց կողմ , ասէր .
 « Զաւետաւորն յըղեմ առ ձեզ գուժաբեր : » —
 « Ո՞ ուսոյց քեզ այդպէս խօսիլ համարձակ ,
 Գոչէ անտի հայկազն Արայ սլատանեակ ,
 Հաւատարիմ իշխան ազգին Մանաւազ .
 Ո՛վ ազգ երկչոտ եւ մարդախորշ , շուտավազ
 Իբր եղջերու , յանտառ եւ յորջս է քո յոյս ,
 Եւ յըստուերաց իսկ աղեղանց մեր տաա խոյս : »
 Յերկուց կողմանց տեղայ նետից յորդ տարափ
 Տարածելով ի դաշտին մութ եւ սարսափ .
 Ճռնչէ օդ զերթ սլատառեալ առագաստ ,
 Եւ մռնչեն ուժգին՝ անկեալքն ի տապաստ .
 Ասկա ցոլան վաշտքն ալէկոծ որպէս ծով .
 Յառաջ դիմեն ըզնիզակունս շարժելով ,
 Խըրոխտանօք հասեալ ճակատ առ ճակատ ,
 Դէմք թունաբուխ , արիւն ցայտեն աչք հըրատ ,
 Գոռոզաբար նախ ըզմիմեանս ակնարկեալ ,

Ըզտէ՞ք ապա ի սիրտս ուղղեն անսըխալ.
 Վանին վահանք՝ տոփեալ կոփամաք ահագին,
 Յնցին բանակքն երկու եւ յետս ընկրկին.
 Քաջ ընդ քաջի դիպեալ, վէր տայ եւ առնու,
 Ոչ վերջոտնէ՝ հասեալ ի դրունս իսկ մահու:
 Անդ պատահեալ հին ախոյեանք՝ հըսկայք սէգ,
 Պողովատեայ սուր խորտակի՝ փշրի տէգ.
 Զըրահապատ լանջք բաղխելով որոտան,
 Եւ երիվարք վըռնչելով փորոտան:
 Տեսիլ արեան որ յորդ ըզդաշտս ոռոգէ,
 Ըզվրէժ սրտից դառնացելոց բորբոքէ.
 Վիրաւորեալք անկեալ՝ կանգնին երագունք,
 Վէրք կեղեքեն, դառնան հըզօր առիւծունք.
 Կողապատառ թաւալին հուսկ, աչք նըւաղ,
 Հոսէ արիւն՝ ընդ նըմին կեանքըն դանդաղ,
 Զաւազ կրճեն եւ հառաչեն աղեկէզ,
 Տուրտ դիակունք չեղջ կուտակին դէզ առ դէզ:
 Վայելչագեղ ո՞ հայկազուն է դա քաջ
 Որ մահ սփռեալ ըզՄարս վանէ ձախ եւ յաջ.
 Խորխոռունի մի՛ քաջալանջն է Գիսակ
 Որ շարժելով հըզօր բազկաւն ըզնիզակ,
 Հուծէ զվըրէժ աւագ եղբօր սիրական
 Անկեալ ի մարտ՝ զոր ետ Մարաց մեծ Տիգրան.
 Յուսն իջանեն ճոխ գանգուրք, աչք կաթոգին,
 Աչք բոցակաթ յորում փայլէ հայ ոգին.

Ոգի վսեմ՝ զոր հայրենեաց մեր հող տայ՝
 Զոր խաւարէ ոչ գերութեան վատ շրջթայ՝
 Խորտակի տէգն, առնու սուսեր մահաշող,
 Յոսկեր Մարաց իջուցանէ ահ եւ դող՝
 Բազում հարսանց յաջաց քամէ զարտասուս,
 Խաւար ածեալ բազում մանկանց յարշալոյս,
 Եւ փախստեայ զվարբակիսայ առնէ հրոս:
 Զայս կոտորած տեսեալ՝ պակնու Տեւտէոս,
 Զի սակաւիկ եւս ի զօրուն տիրէր ահ
 Որ չարագոյն էր առաւել քան ըզմահ,
 Զըգէ զաղեղն՝ ընտրեալ սըլաք եռանկիւն,
 Խոցեալ ներկէ Խորխոռունւոյն զուս յարիւն:
 Սրտմտելով քաջաբազուկըն Գիտակ,
 Յառիւծ լիօխի, զսուսեր բարձեալ զինչ կայծակ,
 Ի մի հարուած զասարար զըրահ կործանէ,
 Եւ կոչելով ըզՄարաց քաջս յանուանէ,
 Հարազատին ի մահ զոհէ անխընայ:
 Անդ իշխան Մար՝ կըլաքս յառաջ ընթանայ,
 « Խորխոռունիդ, գոչելով, զի՞ վատաբար
 Ըզսուր մըխես ի պատանեաց կող տըկար.
 Կըլաքս եմ ես, յԱշդահակեան գոռ ճակատ,
 Յիմոց բազկաց անկաւ քոյին հարազատ,
 Դուիէր գոչէր եւ նա իբրեւ քեզ հըպարտ.
 Քո իսկ հասեալ է մահ, հապա, եկ ի մարտ,
 Ե՛կ ընդ իս ճն, թէ է բազուկ քեզ եւ սիրտ »:
 « Եւ ես խնդրեմ ըզքեզ, կարկեաց, հըսկայ բիրտ,

Գոչեաց Գիսակ ըսպառնալից սէգ ակամբ ,
Տաց զմարմին քո զանհեթեթ շանց ի ջամբ ,
Տարայց ըզգլուխդ ի յաղթանակ սըրոյս ծայր .
Հապա կազմ լեր . . . . առից ըզվրէժ քո , եղբայր » :
Եւ շեշտ ըզսուր ի կըւաքսայ մըխէ կուշտ ,
Անկանի հէքն հեղձամիլձուկ , արիւնռուշտ .
Ընկերք նորա բարձեալ ողբով զաղաղակ
Խուռն ընթանան եւ պաշարեն ըզԳիսակ ,
Տէգ եւ սուսեր ի գլուխ նորա կուտին դէզ .
Աւանդ Գիսակ , հօր քո աւանդ , աւանդ քեզ ,
Մութ պատեցաւ ծաւի մեղոյշ քոց աչաց ,
Այլ հասեալ Հայք , վանեն ըզՄարս անտի՝ բաց ,
Եւ յուսաբեկ , տրտում ի սիրտ , գլխակոր՝
Պար առնեն շուրջ Խորխոռունւոյն վիրտուոր
Որ հեկեկէ ի ծայն դողդոջ եւ տըկար .
« Ահա պատէ , եղճուկ , զաչկունս իմ խաւար ,
Ա՛հ գոյժ առէ՛ք . . . . երթայք պատմել իմ հօր հէք ,
Թէ որպէս քաջ մեռաւ Գիսակ . . . . ասացէ՛ք
Թէ զվրէժ մահու խնդրեցի ես եղբօրն իմ . . . .
Տո՛ւք ինձ զաջ ձեր , եւ արդ ուրախ մեռանիմ : »

Յաջ թեւ Մարաց բանակին մարտն է ահեղ ,
Սփռին մահուներ , հոսէ արիւն զինչ հեղեղ .
Հրանտ Բըզնունի անտի Հայոց կայ պաշտպան ,
Եւ վարբակիս աստի նըմին ախոյեան :
Յայնժամ վահագըն մօտ հասեալ առ Բիւրասպ .

« Տէս ահա քաջդ, ասէ, տէս վատըն վըշտասալ
Որ թաքուցեալ ի վըրանին իւր, հանդարտ
Աչօք դիտէ զարի արանց մահ անպարտ.
Եւ մինչեւ ցե՛րք՝ որպէս երկչոտ պատանի,
Դատարկ նըստայց ի վտանգաց մեկուսի.
Դաւիրէ Սեւակն իմ սրտմտեալ անհամբեր,
Հապա՛ երթայց ըզզօր եւ վըրան տալ յաւեր,
Դիք ինձ պաշտպան, ինձ ոչ զօրեն սուր եւ նետ,
Փութայց աղէ՛, հեղուլ զեղուլ զարեանց գետ,
Եւ ամբառնալ դիականց շեղջ առ շեղջ կոյտ : » —
Եւ Բիւրասալ. « Ոչ դիականց շեղջ է մեզ փոյթ,
Այլ նըկրտիլ ըզՊարսիկն այն ունել նախ,
Եւ զօրավարն անկեալ, տեսցես յաջ կամ ձախ,
Որպէս հողմոց վարեալ տերեւս շէկ աշնան,
Զօրք անտէրունջ դարձցին ի ճեպ ցիր եւ ցան.
Արդ լո՛ւր խորհուրդն իմ որ բերէ մեծ օգուտ.
Դու ի ծածուկ յանտառն աղէ՛ աստի մո՛ւտ,
Շրջան առեալ անտի Արբակ թաքթաքուն
Բզհետ լերին հըսկեսցէ կազմ եւ արթուն.
Եւ քաջաղեղն Ատոսայ գունդ կուսական,
Վըտիտ պատուար կացցէ Հայոց յանդիման.
Երբ Հայք դիմեն յառաջ, Արբակ ի թիկանց
Հալածեցէ, եւ դու աստի հատցես զանց.
Աստի անտառք, անտի լերինք եւ անդունդք,
Եւ յորոգայթ մեր վըշտասալայ անկցին գունդք : »
« Կեցցես Բիւրասալ, » ասաց Վահագն, ետ նըշան,

Եւ վաշտք զանտառս եւ Մասեաց զանցըս կալան :
Յայնժամ կուսանքն անօգնական՝ առանձին ,
Եւ ամաչկոտ զաչս ածեն շուրջ ցաւագին ,
Որպէս երբ մայր հանէ զորդեակն ի գըրկաց ,
Տարակուսեալ մանուկն հայի թեւաբաց :
Եւ Ասողոսա հեծեալ յաշխէտ ի նըթոյգ ,
Քաջալերել զընկերս փափուկ եւ առոյգ .
« Օ՛ն սըլասցուք քորք իմ փառաց յասպարէզ ,
Մայր Անահիտ ահա յերկնից դէտ կայ մեզ ,
Նըմանեսցուք քաջասիրտ մօր մեր քնքուշ .
Յաղթեսցուք կամ մեռցուք , եւ մահ է անոյշ ,
Եթէ մահուամբ մեր ճոխասցի յաղթութիւն : »
Կուսանքն անդէն ճերմակ ծըղեաց որպէս ծիւն
Պատեալ ըզսանձ եւ զաղեղունըս լարեալ ,
Վարս հողմածուփ եւ քող պարզեալ ծալ ի ծալ ,
Աչք բոցավառ , տրոփելով կուրծքըն պարկեշտ ,
Իբրեւ զերամ տղաւնեաց ճախր առեալ չեշտ ,
Կայծակնացայտ թօթափեցին նետս անվրէպ՝
Եւ սուրացեալ երագ դարձան յետս ի ճեպ .
Կրկին լարեալ՝ յարձակեցան անվեհեր :
Սրտմտեցան հայք , եւ Վշտասալ անհամբեր ,
Ըզհեծելոց զանխոնջ ըզգունդն ամեհի ,
Յառաջ մղեաց՝ դիպեալ ժամու պատեհի .
Կուսից բանական ընկրկեցաւ զարհուրմամբ ,
Որպէս վանեալ ի մըրըրկաց թեթեւ ամբ .
Նետահարեալք փախեան աղջկունքըն թեթեւ ,

Եւ այլք անկան եւ կորուսին անդ զարեւ :
Մինչ վայրենեաց գունդք արիւնռուչաք տուեալ գրոհ
Բռնավիժեալ կուսանքն ի թոհ եւ ի բոհ,
Եւ ընդ թաթլով երիվարաց սրրընթաց
Կոտորէին՝ ճիչ բառնալով վայասաց,
Եւ թանձրանայր հոծ էր մահու սեաւ մըռայլ,
Ատոսայ զոյգ աչկունք յանկարծ լուսափայլ,
Շողշողացին, եւ կանգնեցաւ՝ շնչեալ բոց,
Տէգ ի ձեռին, ի մէջ Մարաց եւ Հայոց :
Մահ ըսպառնայր ում գոյր յառաջ, եւ մահ տայր,
Ըզյանդըգունս անցուցանէր տիգին ծայր :
Յետըս դարձան քաջք ամօթիտած, գունաթափ,
Այլ պոստեալ ըզյօն յառաջ դիմեաց Բաբ :
Կոփեաց վահանն ընդ նիզակին, եւ ցոլաց
Սուր Հայկազին իբրեւ կայծակն ամալասլաց :
Ծըխեաց արիւն Ատոսայ ջերմ, եւ անկաւ,
Ըզգեղեցիկ հասակ չափեալ նիզակաւ :
Սաղաւարտին եւ զըրահացըն կապանք
Խզեալ ի յայտ բերին ճակատ լուսերանգ,
Նորաբողբոջ լանջք ուռուցիկ եւ ճերմակ
Շաղապատեալ ի ճապաղիս կարմրորակ :
Խռովեցաւ եւ Բաբայ սիրտ ասլառում :
Արկեալ ըզսուր ի պատեան, խոյս ետ տրտում :
Վերահասեալ Տեւտէոսի՝ ցաւադին
Մատչի առ կոյսն որ մաքառէր ընդ հոգին :

Ձոր գրկելով ի բանակէն մէկուսի
Հանգուցանէ ընդ հովանեաւ թուխ սօսի ,
Եւ յեց ի տէգ դիտէ լռիկ , գըլխակոր ,
Որպէս ի թերթ վարդի մեղուակ լուսաւոր ,
Դողայ հոգեակ կուսին՝ հասեալ ի շրթունս .
Բացեալ ապա կամարաձեւ սեաւ աչկունս .
« Հատանին թելք կենացս . . . այլ Բաբ ինձ մահ էտ . . .
Բաբ դիւցազունն . . . եւ այն ինձ փառք են յաւէտ . . . »
Յայսվայր ասէ եւ արձակէ դվերջին շունչ :
Առ ցուրտ մարմնովըն սփռելով ծաղկանց փունջ ,
Հայն ասպարաւ ծածկէ քաջն այն գթասէր ,
Ի սիրտ երկրի՝ ցըցեալ նիզակն առընթեր ,
Նըշան սըգոյ , արձան մահու անվրկանդ :
Եւ փութացեալ ի բարձրագէտ դարեւանդ
Ձայն ի կրծից հանէ ահեղ՝ զինչ կորիւն
Որ յանդէոց արձակիցէ մռնչիւն .
« Վահագն , ա՛րի , ժամ է պատեհ , եկ հասիր : »
Յաղաղակէ աստի պականուն քաջընտիր
Սկայք Հայոց , թոյլ են բազուկք , ոտք դանդաղ .
Եւ վըշտասպալայ յոսկերս անկեալ սարսուռ պաղ :
Յետըս գոչէ զբանական ի ձայն շիփորայ
Ձի հասանէր յուշիկ գիշեր ի վերայ :
Թափառական Արմոգ ընդ ձոր եւ ընդ սար
Ըզքաջ Վահագն անդուլ խնդրէ վայրապար :
Այլ նա հեռի եւ մոլորեալ թափառի ,

Զի խաբեցին ըզնա Ոգիք անտառի ,
Ուր վարագոյր միդաց պատեալ հոծ նսեմ ,
Եւ ուր ահա դըժոխածին , սեւադէմ ,
Սոսկավիթիւսար վիշապք՝ շնչեն ծուխ եւ բոց ,
Տէգ ատամունք նոցա , ժանիք զինչ հընոց ,
Լեզուքն իբրեւ ջուխտակ սըլաք հըրեղէն ,
Տըտունք նոցա ճկուն՝ ըզծառն բախեն :
Բայց անյողդողդէ սիրտ մեծին Վահագնի ,
Ըզսուր ձգեալ ահեղակերպ վեր կանգնի ,
Ի մէջ հրոյ եւ բոցոյ ինքն անհալ է .
Ըզհաստ մայրիս ընդ վիշապին դաւալէ
Ի մի հարուած , եւ յանդընդոց խորածոր
Հեղեղածուի խաղայ արիւն սեւա պղտոր՝
Մըծըմբախառն նեխելով հոտ եւ ծուխ .
Քաջն ոտնակոխ խեղդէ զվիժեալս թունաբուխ ,
Ոչ դադարեալ մինչ կոտորէ զամենայն :
Իսկ տարածեալ բազուկս յերկին՝ ջերմածայն
Ըզբարեգութ Դիս ողաչէ ծերն Արմոգ ,
Եւ արտասուօք յայտնէ զսրտին ըզմօրմօք . —
«Տուք զՎահագն իմ , ասէ , Դիք զոր պաշտեմ .
Առաջնորդեա՛ նմա , Հրեշտակ երկնաճեմ ,
Թէ մոլորեալ է յանտառի , հան ի լոյս ,
Դարձո՛ զհայկազն աղէ՛ ի գիրկ ծերունւոյս :
Եւ հրեշտակին ի գութ շարժեալ խանդակաթ ,
Հոլաթեւէ յազատ Մասեաց ի գագաթ .
Եւ ի բարձանց զաջ կարկառեալ լուսերանգ

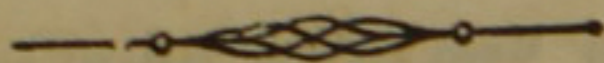
Առաջնորդէ քաջին յուղի անվտանգ ,
 ի մութ կամար երկնից ծագէր լուսին դալկադէմ
 եւ Մերովէ մենիկ ի դաշտս առնոյր ճեմ .
 Ունկըն կախէր հեծեծանաց անկեւոց
 եւ ի հեռուստ դիտէր ջահից զաղօտ բոց .
 Յոգւոց հանեալ , հեծեծէր սիրտ ի տագնապ ,
 եւ ի Մարաց ահա դիմէր ոմն ըշտապ .
 Տեսեալ ըզնա գոչէր աղջիկն անհամբեր .
 « Մի՞ դու , ո՛վ քաջ , հրեշտակ իցես գուժաբեր . »
 եւ զի՞ հնչէ ի բանակին աղաղակ .
 Ասա՛ թէ ո՞ղջ է վահագն , ո՞ղջ է Արբակ : »
 « Ողջ են այո՛ , կրկնեաց այրն այն անծանօթ ,
 Այլ զԱտոսայ , եղո՛ւկ բերեմ մահու բօթ : »
 եւ մատնանիչ առնէր զտէգըն կանգուն ,
 Ուր ընդ սօսիւ կոյսըն նընջէր մահու քուն :
 Գոյն Մերովեայ շրջեալ մընայր իբր արձան .
 Ապա սթափեալ վազէր , բարձեալ ըզվահան ,
 Գրկէր զանշունչ դիակն ի ջերմ ի համբոյր . —
 « Ո՛հ Ատոսա , հէք Ատոսա , սիրուն քոյր ,
 Վայ ինձ , մեռա՞ր , պատեաց զքեզ ցուրտ թմբիր ,
 Աթոռ եղէ՞ն ժանտ մահուն այտք քո կարմիր .
 Ատոսա՛ , քաղցր իցէ՛ մահուն քուն , ասա՛ . . .
 Քաջ իմանամ , եղո՛ւկ , չես դու Ատոսա .
 Վարդ գունաթափ յոր խեթիւ ակն արկ արեւ ,
 Թըռեար թիթռան պէս՝ աստ թողեալ ըզկեղեւ .
 Այլ միթէ՞ քո հողեակ հանգոյն հոտ ծաղկի ,

Ընդ շունչ հողմաց խառնեալ յերկին ցրուեսցի .
 Ո՛հ ոչ, . . . յերկինս ես դու եւ հեշտ ինձ հայիս ,
 Փոխեալ դու յաստղ՝ անուշակ լոյս կաթեա յիս .
 Ժըպիտ մի եւս , ժըպիտ մի տո՛ւր ինձ միայն . . .
 Եւ աստ ահա մեծադադակ յանկարծ ձայն
 Յունկն իւր հընչէր՝ նըման երկնից որոտման .
 Շառաչէր օդ , Աշդահակայ ուրուական
 Ելեալ յամպոց , կանգնէր ընդ դէմ Մերովեայ :
 « Դո՛ւստր , առ ի՞նչ լաս , գոչէր , որ վատ է՝ լոկ լայ .
 Օ՛ն , յոտըս կա՛ց , յուշ քեզ ոյր դուստր իցես դու .
 Ե՞րբ խնդրեսցի Աշդահակայ վրէժ մահու .
 Տակաւին կեա՛յ Տիգրան , անհաշտ իմ ոսոխ .
 Ո՛չ , ո՛չ , մեռցի Տիգրան , դի գթոյն իմ եւ զոխ
 Անդ յանլոյս վիհն՝ ի գլուխ նորա թափեցից .
 Դո՛ւստր իմ , դո՛ւստր իմ , քեզ արտասուք հաճոյից
 Արիւն լիցի լոկ Տիգրանայ . ան զարիւն ,
 Զարիւն կամիմ , այս լիցի ձեր յաղթութիւն » .
 Լռեալ ապա ցնդէր ըստուերն իբրեւ ծուխ :
 Իսկ Մերովէ ծածկեալ ձեռօքն ըզգլուխ
 Կայր գետնամած . ապա դիմէր ի քարայր ,
 Եւ առաջի սուրբ սեղանոյն անկեալ լայր : —
 « Յնորք սիրոյ , օ՛ն անդր , հեռի ի սըրտէս .
 Մայր Անահիտ , գըթա՛ յարտօսր իմ , ո՛հ տէս ,
 Հեծեմ , աւա՛ղ , նետահարեալ ի բիւր լոց ,
 Եւ ոչ կարեմ տանել իմ դառըն ցաւոց .
 Կամեցայ զսիրտ իմ բերել քեզ ի նըւէր » .

Այլ ի վաղուց՝ զայն վահագնի զոհեաց սէր ,
Եւ արդ ծիւրեալ մաշիմ յարտօսր եւ ի վիշտ .
Այլ դու խնայեա՛ , դու բարեգուծ մայր ես միշտ : —
« Դո՛ւստր իմ , ընդէ՞ր հեծես դու , զի՞լաս այսգոյն . »
Ասէր Անոյշ ելեալ ըզհետ սեղանոյն : —
« Լամ , ոչ միթէ՞ պանդխտին այս է բաժին .
Լամ զԱտոսա , մայր , որ չէ աստ այլ յերկին .
Ի քաջս հազար , ի բիւր կուսանս գեղեցիկ ,
Մահ Ատոսայ է քան զամէն երջանիկ .
Մահու յիառաց նորա եւ ես եմ կարօտ . . .
Տրուի խաւար , ահա ծագէ առաւօտ .
Տո՛ւր ինձ ըզզէն Ատոսայ , մայր , տո՛ւր զասպար ,
Եւ օրհնեալ զիս , դի՛ր ի յիառաց ճանապարհ : » —
Եւ համբուրեալ Անոյշ ըզկոյսն ի ժպիտ ,
« Ե՛րթ , դո՛ւստր , ասէր , եւ զքեզ կոչէ Անահիտ : »

Վ Ր Է Ժ

~~~~~

Այգուն այգուն ել Բաբ ի բարձր ոստոյ սար ,
Ըզհետ նորա գուսան երգող ի քընար .
Զասպար կախեալ ի ծառ՝ յերկիր տէգ կանգուն ,
Ասէ . « Երբ յայս շողան նշոյլք արեւուն ,
Իջցուք ի դաշտ , զի մարտ տացի մեծ այսօր
Եւ գետ արեան ծածկեսցէ զդաշտ եւ ըզձոր ,
Արդ դու , գուսան , պատմեա՛ ինձ , զի՞նչ անդ կարկառ
Կուտակադէզ կանգնեալ ի մէջ ջուրց պայծառ »
Յայնժամ որդին երգոց , տխուր ի հագագ ,
Հարեալ բամբիռն աղու , երգեաց զայս նուագ ,
« Աստըղ դու չէկ վառեալ ճեմես հեղասահ
Յարչալուսոյն ի ծոց մաքուր գործեալ ուհ ,
Եւ խոնարհեալ հայիս ի ջուրըս վըճիտ
Ծաւալելով անոյշ նըշոյլս եւ ժըպիտ .
Որ զոսկեփունջ սըփռեալ ըզվարս քո յալիս ,
Ծագես , ծածկիս , յամպոց վերայ թաւալիս ,
Համեստ կուսին Զարուհւոյ մի՞ դու ոգին
Որ մենիկ՝ զաչս ածելով շուրջ ցաւագին
Խնդրէր զանխուլ ըզսիրելին իւր զԱրայ ,

Մինչ գիշեր սեաւ պարզէր ըղթեւս ի վերայ
Այդ կարկառին՝ եւ սահէին ժամք դանդաղ.
Այլ սիրելին իւր Արայ ոչ գայր աւաղ.
Եւ անդ նստէր Զարուհի լայր յուսահատ,
Աղէկոտոր կարդայր զայս դառն գանգատ: —

« Ահա գիշեր, եղո՛ւկ հիքիս անտէրունչ.

« Մռնչէ գետ, շէն հողմունք ցրտաշունչ.

« Ինձ ոչ խրճիթ է անձրեւաց պատսպար.

« Եւ աստ մենիկ նստեալ կոծիմ վայրապար:

« Հզգորչախայտ ամպոց պարզեալ մթին քող,

« Լուսին աստեղք, ծաւալեցէ՛ք լոյս եւ շող.

« Յուզէլ ըզքայլս անդ ուր ննջէ յանոյշ քուն.

« Վաստակաբեկ յորսոյն՝ Արայ դիւցազուն,

« Հաւատարիմ բարակք՝ աղեղն առնթեր.

« Այլ ես մենիկ նստիմ աստէն անհամբեր:

« Հեղեղք ամպրոպք հեծ են կոծ են մեծագոչ,

« Եւ սիրելւոյս ձայն հասանէ առ իս ոչ.

« Զի՞ յապաղէ Արայ, զխոստմունս մոռացա՛ւ.

« Աւասիկ դաշտն, աւասիկ գետն եւ անձաւ.

« Տարաժամու երգուար Արայ, գալ առ իս.

« Ո՞ւր ես հա՛պա, ո՞ւր մոլորեալ թափառիս.

« Փռթամ ըզհետ քո առ վիշտ հօրն իմ անհոգ.

« Ոսոխք են տոհմք մեր ի վաղուց անողոք.

« Այլ ըզմիմեանս սիրեմք մեք, չեմք թշնամի.

« Աղէ՛ լռեաց հողմ, լռեաց գետ վայրիկ մի,

« Զի հնչեացէ ձայն իմ ընդ դաշտ եւ անտառ:

- « Լո՛ւր ինձ Արայ , ըզքեզ կոչեմ շնչասուլառ ,
« Աւասիկ ծառն , աւասիկ ժայռն , ահա ես ,
« Եւ դու Արայ , քաղցր իմ սէր , հի՛մ յապաղեա :
« Ահա կոհակք գետոյն ցածնուն եւ հաշտին ,
« Եւ բոտոտաց երամ խայտայ ի դաշտին .
« Ոչ եւս հողմունք հեծեն ի կոծ եւ յաւաչ ,
« Եւ ի հեռուստ հոսեն սահանք ի կարկաջ .
« Ծագէ լուսին , եւ ի հովտին ցոլայ գետ ,
« Փարատի մէզ եւ ցըցին ժայռք անհեթեթ .
« Այլ ի ժայռս անդ ոչ տեսանեմ ես զԱրայ ,
« Ոչ ըզգալուստն ինձ աւետեն շունք նորայ ,
« Իսկ ո՞յք դոքա ընկողմանեալք ի ժայռ անդ . . .
« Արայ է դա . . . եւ միւսն . . . եղբայր իմ Երուանդ . . .
« Ո՛վ հարազատք իմ ձայն տո՛ւք , տո՛ւք ինձ դարձուած .
« Այլ լուռ են , լուռ . ո՛հ , սեաւ սլատէ զիս կասկած .
« Բացէ՛ք զաչկունս եւ ժպտեցէ՛ք ինձ ազէ՛ .
« Այլ լուռ եւ ցուրտ սիրտ նոցա ոչ բաբախէ . . .
« Ի կուշտ նոցա մխեալ է խոր ժանտ սուսեր .
« Հի՛մ դու Երուանդ , սիրելոյս մահ արբուցեր ,
« Ի վրէժ վարեալ ոսոխ անհաշտ եւ անգութ .
« Հի՛մ դու Արայ , յարեւ եղբօրս ածեր մութ . . .
« Ընդ գեղ քո մարդ առ հասարակ հիանայր .
« Սարսափ ի մարտս էր եւ ահեղ իմ եղբայր ,
« Արդ հաշտեցայք , արդ բարեկամք ի մահու .
« Հոգիք ձեր զոյգ ընդ զոյգ թռեան երկնաչու .
« Այլ հի՛մ թողէ՛ք զիս աստանօր . . . ճն եւ զիս »

« Բարձէ՛ք , տարէ՛ք յագատն ի վեր ի Մասիս .
« Արի՛ք ըստուերք մահու եւ տո՛ւք պատասխան ,
« Յո՞ր վայր իցէք եւ ո՞ւր է ձեր օթեւան
« Այլ ոչ բերէ հողմիկ ինձ ձայն իսկ նուաղ ,
« Եւ ես մենիկ անմխիթար լամ աւա՛ղ :
« Փոս փորեցէ՛ք ինձ բարեկամք սգաւոր .
« Ըզքուն մահու ես ննջեցից աստանօր .
« Թէ քաջք մեռան , առ ի՛նչ ինձ կեանս իմ եւ գեղ .
« Աստ ննջեցից եւ ես առ խուռն այս հեղեղ :
« Յորժամ պարզէ գիշեր ըզքող թանձրահոժ ,
« Եւ ի հովտին հեծէ հողմիկ դառնակոժ ,
« Ողբօց հողմոյն լիցի հոգիս իմ հաղորդ .
« Գայցէ վաղիւ եւ խնդրեսցէ զիս որսորդ ,
« Այլ ոչ գտցէ զմարմինս ի խոր անդ ալեաց : »
Այսպէս գուսանն ազդու երգեալ եւ լռեաց .
Եւ ձայն նորա հեշտ եւ աչկունքն էին հուր :
« Անոյչ է երգ քո , ասաց Բաբ , այլ տխուր ,
Տխուր եւ ես , զիա՛րդ խռովիմ ո՛հ ցայսվայր :
Զասլագային քող պատառել ինձ ո՞ տայր .
Փառաց մի՞ սիրտ իմ թէ մահու է կարօտ
Այլ ճն իջցուք , ահա ծագէ առաւօտ : »
Եւ առ վրանս Հայոց հասին երկօքեան .
Գունդք կազմեցան եւ ձայն բարձին խնդութեան .
Այլ ետեւ Բաբ զի լոկ Տիրան իւր եղբայր ,
Իբրեւ մանուկ՝ տրտում նստեալ անդ ողբայր : —
« Զի՞ է , եհարց , զի՞ արտասուեա եղբայր քաջ :

Մինչդեռ զուարթ խաղայ բանակ մեր յառաջ : » —
 Իսկ նա « Ի բաց երթ , ի բաց օն , եւ մի՛ զվէր ,
 Զանբուժելի ցաւ սրտիս մի՛ կեղեքեր .
 Ե՛րթ ի բաց դու , թո՛ղ ինձ ողբալ յուսահատ .
 Զեմ ես եղբայր քո՝ ոչ դու իմ հարազատ ,
 Զի իջուցեր մութ Ատոսայ յաչաց լոյս ,
 Դառնացուցեր ըզկեանս , հատեր զիմ քաղցր յոյս .
 Տկար՝ մատաղ կուսանք ի Մարս են յոլով ,
 Ե՛րթ հաւաք երթ փորձել բազկացդ ըզկորով : »
 « Տիրան , կրկնեաց Բաբ , եղնկ քեզ , ցաւօք կոյր ,
 Մի՛ զիս մերժեր եղբայր , եւ տո՛ւր ինձ համբոյր .
 Այսօր մարտեայց ընդ քաջալանջ այր հըզօր .
 Ո՛հ եւ իմ ժամ մահու հասեալ է այսօր : »
 Այլ ոչ եղբօրն անսայ Տիրան անողոք ,
 Գերի ցաւոյն՝ հեծէծէ սիրտ ի մորմոք :
 Բանակքն երկու տեղան նետից յորդ անձրեւ .
 Եւ թանձր ըստուեր ածեն յերկինս եւ յարեւ :
 Ծանրանայ օդ աղաղակօք վայրենի ,
 Ընդ սմբակօք դաշտըն թնդեալ տատանի .
 Բաղխեալ վահանք ընդ կուռ վահան , զէն ընդ զէն ,
 Կարծես մրրիկք զալիս մղեն եւ յուզեն ,
 Եւ իբր հողմոց ահաւաղալուր մռնչիւն .
 Շէջ հնչէ լայնալըճիցն շկահիւն :
 Անդ պատահին միմեանց՝ կայրոսաւ ախոյեան ,
 Բըզնուենին Հրանտ եւ վարբակիս Բիւրանպեան .

Եւ Հրանտ ասէ . « Քաջ մրցեցաք մեք յերեկ ,
Այլ ոչ դու , ոչ ես յաղթեցի . հապա , եկ .
Կրկին ըզբաղդ մեր կշռեսցուք . ճն մատիր »
Յաջն երկոցուն շողայ կայծակըն կարմիր ,
Յարձակելով կուրեն նիզակք մեծասաստ ,
Վիրաւորեալք անդ թաւալին ի տապաստ ,
Հրանտ խոց առեալ յուլն , եւ ի սիրտ Վարբակիս ,
Եւ շաղախին յարեան իւրեանց ճապաղիս .
Այլ անդ անկեալք՝ կարկառելով միմեանց զաջ ,
« Քաջ ես . » ասէ Հայկազն . եւ միւսն , « Եւ դու քաջ ,
Եւ թշնամիք ի կեանս , ննջեն մըտերիմ ,
Երկաքանչիւր նոցա փորեալ մի չիրիմ .

Ի վեր զերեսս ամբարձ Արբակ եւ ետես
Զի՛ Մարազանց բազումք անկան քաջապէս .
Խանդաղատեալ ի մահ իւրոց սիրելեաց .
« Ո՛վ դիւցազունք վեհք եւ պաշտպանք իմ , գոչեաց ,
Հերիք ըզկեանըս ձեր դընէք յիմ վերայ ,
Եւ զի՞նչ պիտոյ հէք հայրենեաց՝ հէք արքայ .
Յաղթութիւն իսկ լիցի յաւէրժ ինձ ի սուգ ,
Սեաւ յաղթութիւն զոր գնեսջիք արեամբ դուք .
Յարեան ձերում ոչ կանգնեցից ես զիմ գահ ,
Ոչ կամիմ զայդ , ազատութիւն ինձ կամ մահ ,
Միայն լիցին արդար բաժին իմ եւ յիառք : »
Ասաց . աչկունքըն փայլեցան բոցավառք ,
Եւ յարձակեալ՝ ըզկոյտ զինուց եւ սուսերց

Հար, խորաւակեաց, խզեաց, փշրեաց, ցրուեաց, հերձ,
եւ արութիւն բազում գործեալ նիզակաւ,
հզքաջ բազում իջոյց ի գուբ մահու սեաւ,
Խաղացուցեալ հեղեղածուփ զարեան ուխտ,
հզհետ եղբօր իւրոյ դիմէր միջամուխ,
կոյս Մերովէ՝ քան զԱնահիտ իսկ թեթեւ,
Դէմքն ի զրահ՝ զինչ վարդ կարմիր ի տերեւ,
վարսք իւր վէտ վէտ սփռեալ ի նուս նըժուգին,
Աչք իւր սիրով եւ արութեամբ բորբոքին,
եւ անդ որդի կիւրոսի՝ քաջ ախոյեան,
Զոր ած Վըշտասալ ընդ իւր յաշխարհ Հայաստան,
Սէգն Արտաշիր՝ սիրող մարտի, պնդեալ գայ,
հզտէգ բարձեալ՝ միտել ի սիրտ Արբակայ.
Այլ սա հաստատ յերիվարին՝ անխըռով,
Պուղէ զհարուածն՝ ածեալ զասպար ըզգլխով.
եւ զիւրն ապա ուղղեալ նիզակ անվըրէպ,
հնդ կուշտ ձիոյն անցուցանէ ըզսուր սեպ.
Դլորի հեծեալն ընդ երիվար իւր յերկիր,
Այլ վաղվաղեալ յոտին կանգնի Արտաշիր,
եւ գոչէ. « Է՛ջ, Արբակ, թէ քաջ իցես, է՛ջ
Յերիվարէդ վայր եւ պընդեալ ըզքո մէջ՝
ե՛կ դու կըռուեւ ընդ իս բազուկ առ բազուկ, »
եւ իջանէ Արբակ, Այլ վայ քեզ եղո՛ւկ
Արտաշիր. մի՞ լինիր ի զէնս ապաստան,
Բօթ գուժեսցի ի հայրենիդ խոնաստան,
հզնիզակունըս շարժելով յարձակին,

Բախեն եւ տան միմեանց հաւրուած տհազին ,
եւ նիզակունքըն խորտակին զինչ բիւրեղ ,
Յանժամ փարեալ ըզմիմեամբք օլինդ եւ ուժեղ ,
Լանջ ընդ լանջի մենամարտին զինաթափ .
Կծկին , կանգնին , կըռուփք տեղան զինչ տարափ
Կապուտագոյն ցցին քներց երակունք ,
Գալարելով ցածնուն յառնեն երագունք .
Այլ թուլացեալ ջիղք Արտաշրի՝ կըքի անդ .
Ի կուրծ նորա կոխեալ Արբակ անվըկանդ .
« Ընդ իս կռուեալ , ասէ , մանուկ անխոհեմ ,
Խնդրէիր քեզ փառս , արդ ի գլուխ քո թափեմ
Ըզսիրեւեաց իմոց քաջաց վրէժ մահու .
Սէգ կիւրոսի որդի , ըզմահ արդ եւ դու : »
Եւ չըւառին ի կող մխեալ ըզվաղակ ,
Զօրք արձակեն ուրախութեան աղաղակ ,
Զանտառային շարժեալ ըզյօնս , ճեպեալ դայ
Քաջագանգուր Բաբ սիգասկանձն եւ սկայ ,
Ահեղազօր , բարձք եւ բազուկքն հաստաջիլ ,
Խրոխտ հայեցուածք եւ վեհ դիմացն է տեսիլ .
Ցցեալ ի ծայր սաղաւարտին փետուրք թուխ ,
Զինչ ի Մասեաց սար բարձրացեալ թանձր ծուխ ,
Զէնք եւ զրահքն ոսկեքանդակ եւ հարուստ :
Որպէս առիւծ ակնարկեալ յորսն ի հեռուստ՝
Վազեալ սուրայ , թողեալ ըզկնի դիակունս ,
Փշրէ զասպարս խորտակելով զաղեղունս ,

Եւ ամպք ծխեն ի սուսերէն ծիրանի :
Վերջոտնելով Մարաց բանակ բեկանի ,
Եւ թիկնադարձ փութան բազումք ճեպ ի խոյս ,
Որոց ի զուր Արբակ կարդաց խրախոյս :
Այլ անդ Փրաատ՝ երիտասարդ գեղաշուք
Դիմէ ընդդէմ Բաբայ արբեալ հին վրիժուք .
Տեսեալ ըզնա սիրուհին կոյս Փեղիմայ .
Վազեալ հասեալ կարկառէ զձեռն իւր առ նա
Պաշատանօք , արտասուալից , յուսաւ հան
Փարեալ զոտիւքն աղաղակէ . « Մի՛ Փրաատ ,
Ըզ Հայկազունդ այդ մի՛ կոչեր յասպարէզ ,
Լուր ինձ Փրաատ , հզօր է Բաբ քան զքեզ .
Ո՛հ մի՛ զգլխով իմով ած եր քող սգոյ .
Խնայեա՛ դու յիս աղէ՛ , խնայեա՛ յարեւ քոյ : »
« Օ՛ն Փեղիմա , գոչէ Փրաատ , զի՞ կոծիս :
Թո՛ղ ինձ կռուել , վատահ ի տէգ եւ ի Դիա ,
Թո՛ղ մեռանել ինձ կամ յաղթել , ուխտս է այս :
Թէ յաղթեցից՝ փառքս գրեալ յապագայս ,
Հարսըն լիցիս վեհագունին դիւցազանց : »
Եւ դիմագրաւ եղեալ անժոյժ եւ անսանձ ,
Հարեալ բաղխէ զսուսեր բազկաւ կորովի .
Բաբ անյողդողդ՝ ոչ տեղի տայ , ոչ խռովի ,
Եւ յուս նսրա հարուած ած եղլ կարեվէր ,
Ի հըպարտին կապտէ ձեռաց ըզսուսեր .
Այլ երբ կրկին զաջն ամբարնայ Բաբ անգութ ,
Հէք Փեղիմայ պատէ զաչկու նս խաւար մութ ,

Զարիւն տեսեալ եւ ըզվըտանգ սիրելոյն ,
Պակասէ սիրտ կուսին , դիմացն հատեալ գոյն ,
ԸզՓրապտայ պարանոցաւ բարի սերտ ,
Ըզփափուկ կուրծն առնել վահան սիրակերտ .
Իջանէ սուր Բաբայ , ահեղ քան զշանթ ,
Եւ զերկոսեան ի մի հարուած ցելու անդ .
Եւ շուրթն ի շուրթն ամիսիելով ի համբոյր ,
Ժպտեալ անոյշ , անկեալ ննջեն քուն անդոյր .
Գրկախառնեալ ըզմիմեանս քաղցր ի գորով
Եւ ի մահուն կարծես սիրել կամելով ,
Փեղիմա՛ , կոյս անմեղ՝ գեղով վայելուչ ,
Արիւնասցին սիրտք ընդ քո վէպ սըրտառուչ ,
Եւ խնդրեացեն ըզքեզ անտառք եւ հովիտ ,
Խնդրեացեն զերգըս քո՛ , զաչկունս եւ ժըպիտ .
Զուրք խնդրեացեն ըզկարմրորակ քո շրթունս ,
Վարդք եւ շուշանք ըզնրբուարտ քո մատունս ,
Անահտայ դուստր ամբիծ՝ հոգիդ էր փայլուն
Զերթ վըտակի ալիք վճիտ խոխոջուն .
Ա՛հ Փեղիմա դողարիկ , սիրոյ նահատակ ,
Արիւնասցին սիրտք ընդ մահուդ յիշատակ :

Տեսեալ Արբակ ըզխողողումն եւ զարիւն
Անմեղ կուսին , զարթնոյր հոգւոյն բարկութիւն .
Եւ շարժելով իբրեւ կայծակն ըզսուսեր ,
Ի վեր վազեալ՝ դառնայր առ քոյր իւր ասէր .
« Զուառ կուսին տո՛ւր զվերջին դու պատիւ ,

Մինչ ես փութամ՝ երդուեալ ի լոյս եւ ի տիւ ,
Ընդ Փեղիմայ լուծել ըզվրէժ Ատոսայ : »
Ոչ մեկուսի դիտէր Վահագն ըզսոսա .
Եւ ամպք ահա որոտացին , եւ հրեշտակ
վեհին ըզթեւս տարածելով սպիտակ
էջ խոյացաւ , դղրդեցան ի հիմանց
լերինք , նշոյլք ծաւալեցան ուստի անց :
« Վահագն աղէ՛ դու , գոչեաց , քաջ լեր սանդ իմ .
Ձի վտանգք մեծ պատեն ըզքո մտերիմ :
Հապա քաջ լեր , վիշտ կրեսցես դու բազում .
Այլ զարութիւն հարց քոց ի քեզ ես հեղում .
Մի՛ դու վճռոց երկնից լիցիս ապստամբ ,
Եւ փայլելով ճոխասացին փառք քո քրտամբ : »
Ասաց եւ լոյս շրթամբքըն՝ շունչ երկնային ,
Շունչ արութեան փչեաց ի դէմս Հայկազին :
Ել կանգնեցաւ Վահագն աշխոյժ , սիրտ ի բոց .
Հայեցաւ շուրջ զի զօրացեալ քաջք Հայոց ,
Մարաց գընդին բեկեալ են թեւք եւ ճակատ ,
Բազումք անկեալք , բազումք խոյս տան յուսահատ :
Միայն Արբակ քաջն աննըկուն , անվեհեր ,
Բիւր նիզակունս դիմագրաւեալ խիզախէր ,
Եւ զի որդի էր քաջութեան , ըզհամբաւ
Վառասրտի ժառանգել ոչ կամեցաւ .
Անկաւ՝ այլ վէրք ի սիրտ եւ գէնք ի ձեռին ,
Եւ ի Հայոց անկան բազումք ընդ նմին .
Խոնարհեցաւ Մարաց դրօշակ արծուեթռիչ

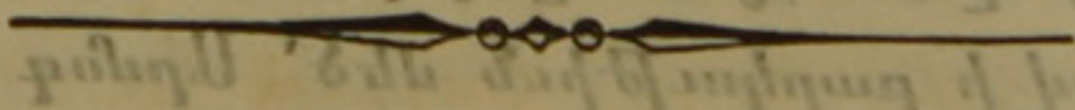
Եւ բարձրացան աղիողորմ կոծ եւ ճիչ,
Հառաչանաց ձայնք շարժեցին զանմահ Դիւթ,
Ողբք եւ լալիք դղրդեցին ըզ Մասիս,
Իսկ Մերովէ անմիտիթար՝ զԱրբակայ
Վիրապատառ փարեալ մարմնով անըզգայ,
Յարիւն ներկեալ ըզկոսկոսկիս սեւաթոյր,
Ձեռայ՝ վիրաց եղբօր իւրոյ տայր համբոյր,
Սրտաճմլիկ ի ձայն ողբոյն ապաժոյծ,
Յուզի խռովի Վահագըն քաջ ի սիրտ յոյծ.
Սեաւ բարկութեան ցոլայ յաջկունս հուր անգութ,
Որպէս կայծակն ընդ հորիզոն երկնից մութ.
Ի գագաթուն սաղաւարտին ճերմակ գէս,
Ճօճայ ծըփայ՝ որպէս հեղեղ փրփրադէզ
Իջանելով ի ժայռից բարձրը սարէն,
Վահանն ոսկի՝ յոր աջք յառիւ ոչ զօրեն,
Ի նիզակէն վիշապածեւ ահաւոր
Տարածելով ըստուեր ի դաշտ եւ ի ձոր,
Բանալն Հայոց յետս ընկրկի զարհուրմամբ.
Որպէս ի ծով շանթատարափ կախեալ ամբ,
Սեաւ ըզգենուն ալիք պայծառ եւ կապոյտ,
Յորմէ նաւազըն պակուցեալ փսիսչի չոյտ.
Տեսեալ Վահագըն ըզքաջարանց տու հապճեպ,
Որպէս ցուրտ հողմ աշնան ընդ դաշտ ապալեալ
Ի խոր հովտի զանհիւթ տերեւըս վարէ,
Բուռըն յարկանէ մեծազանգ ու ած ըզքարէ,

Փախստէից ի դուռն ձգէ օգտակար
Որոյ ոչ զրահ զօրեն ոչ զէնք ոչ անսկար
Այլ զուր տեղան յաջոյն քարինք մահաբեր
Եւ սրտմտեալ նա դուրսէ զոտն անհամբեր
Ի յօնս նորա ծագէ մրրիկ շանթափայլ,
Զաջսն սկստէ սեւահոծ թանձր մռայլ,
Լափել ծախել կամի զաշխարհ ամենայն,
Առիւծօրէն որոտալով յահեղ ձայն
« Ո՞ւր ես Վըշտասպ, գոչէ, Պարսիկ ժանտ հրէշ;
Ե՛կ ըզմարմին քո բիրտ արկից շանց ի գէշ : »
Զայրանալով Բաբ ընդ զօրացն փախուստ
Եւ վաղանցիկ ընդ յաղթութեանն կորուստ,
Թէպէտ տըկար քան ըզ՛լահագն այլ հրպարտ,
Ըզդէմս ի զրահ ծածկեալ դիմէ յանհաշտ մարտ,
Եւ ճակատի ընդ հարսազատն իւր խիզախ :
Անդ ըզմիմեանն նիզակօք չափեալ նախ,
Բախեն ուժ գինս ընդ ուռուցիկ ամուր լանջ,
Ի հարուած ոցն հատանին կայծք եւ ճաճանչ :
Ոչ նիզակօք օգտեալ բազկօք նկրտին,
Եւ ըզմիջով փարեալ միմեանց՝ ի գետին
Թաւալին զոյգ, որպէս մայրիք սմակած րարք
Եւ բարձրայօնք՝ տապաստ անկեալք շանթահարք :
Վահագն աշխոյժ յոտին կացեալ՝ ըզսուսեր
Մըխեալ ի սիրտ Բաբայ մահու բանայ վէր :
Եւ երբ վրիժուք կոյր՝ շարժելով զաջն հզօր
Փութայ եղբօրն ի ճակատ տալ հարուած նոր,

« Վահագն , ասէ կիսահագագ ձայնիւ Բաբ ,
Ոչ շատանաս արեամբ . . . անգուլթ դու ցայսչափ . . .
Եւ բանալով ըզդէմս , զոգին արծակեաց .
Սարսի Վահագն . անկանի սուր ի ձեռաց .
Տեղի տայ վրէժ ցաւոյն , գոչէ յուսահատ .
« Զինչ դործեցի , դու Բաբ , դու ինքն հարազատ ,
Վայ ինձ եղբայր , վա՛հ մեռանիս դու եղո՛ւկ ,
Վայ ինձ , անէ՛ծք յիմ գլուխ , անէ՛ծք յիմ բազուկ ,
Քան ըզգագան վայրի եղէ ես անգուլթ ,
Ո՛ր ցաւ սըրտիս , ո՛ր արտասուք անօգուտ ,
Եղեռն ահեղ եւ ստրջումն անաղան .
Անէ՛ծք , անէ՛ծք լաւ է ինձ մահ եւ արժան
Քան թէ կրել ի ճակատու նսխատինս ,
Քան թէ յամօթ կեալ յասլագայս եւ յաղինս ,
Եւ հեծելով հեղու արոփօսը յորդաբուխ .
Յեղբօրն արիւն խառնէ զգանգուրս քաջաթուխ ,
Թաւալելով յերկիր ի յանձն իւր քարշի ,
Եւ առ ցաւոյն կրճէ զաւազ եւ զփոշի .
Եւ մոտթափ ապա ընդ դաշտ , ընդ անտառ
Վազէ անդուլ թափառական՝ շնչասպառ .
Մերձ էր գիշեր եւ յԱնահտայ սուրբ անձաւ
Հսկէր Անոյշ առ հէք որդւոյն անկողնաւ ,
Զի կեայր Արբակ , այլ կեանք նորա էր ցաւոց .
Սպեղանեաւ պատեալ ըզվէրսն եւ զխոց ,
Ըզկուրծ բախեալ հեկեկելով նորա մայր ,

Մերթ արտասուէր , մերթ աւաղանըս կտրդայր ,
Հարցանելով Արմոգայ՝ շուրթըն դողդոջ ,
« Իսկ Մերովեայ ընդէ՞ր ըզձայն լսեմ ոչ ,
Զի՞ համբուրել զիս յապաղէ եւ գրկել .
Ա՛հ հատանին եղո՛ւկ աղիք իմ գել գել ,
Գուցէ՞ եւ նա է ի դաշտի անդ անկեալ
Կամ գերեցեալ ի թշնամեաց ձերբակալ .
Աւաղ քեզ դուստր իմ քնքուշ , դուստր իմ անմեղ... »
Եւ աստանօր յանկարծ հնչեալ շռինդն ահեղ ,
Դղրդելով հիմն անձաւին եւ կամար ,
Կերկերէին արձագանգք խուռն՝ անյարմար ,
Դիմէ Արմոգ ճեպով ի սար բարձրադէտ ,
Եւ տեսանէ ամբօխ խուժից վէտ առ վէտ
Որ ընդ երես երկրի սուրան ցիր եւ ցան՝
Լայնածաւալ որպէս հեղեղ կամ յորձան ,
Վառեալ ջահիւք , զինեալ վրիժուք , սուսերբ , հուրբ
Գան զԱնտահտայ ծախել վառնել զանտառս սուրբ ,
Եւ խոխողել ըզմանկըտին եւ կանայս .
Ի խաւարի մղէր Վշտասալ ըզկոյր Հայս
Յարիւն , յեղեռն , յատելութիւն անողոք ,
Բորբոքելով ի բարկութիւն մեծ՝ Արմոգ
Աղէկիզեալ ոգւով , անկեալ ի յերկիր
Աղաղակէ գոչէ առ Դիս վրէժխնդիր ,
Բազկառարած , եւ անյողդողդ ի հաւատ ,
Խաղան յաչացն արտասուք ջերմ եւ առատ ,
Յամպարչտաց ի գլուխ վրիժուց ձեր շանթիք ,

ՅանկարծաՀաս զիւրդ տեղան , անմահ Դիք :
ԱՀա Մասիս զամպրոպային շարժեալ գլուխ ,
Թուռնդ որոտայ արձակելով թանձր ծուխ ,
Բոց բարձրանայ յերկինս պտոյտ ի պտոյտ ,
Պատառին ժայռք եւ պայթելով քարանց կոյտ ,
Սլանան յօդս աղեղնաձեւ , լուսագէտ :
Խումբ ճիւղաղաց պար կազմելով եւ հանդէս՝
Ի մէջ ծխոյն ճիչ ամբառնան ահաւոր ,
Մրրկալից շառաչէ հողմ , հեծէ ձոր ,
Հեղուն զեղուն հրեղէն հեղեղք եւ ավիք ,
Տատանի դաշտն , արմատախիլ են մայրիք :
Զամբոխն յայնժամ պաշարեալ սուգ եւ սարսափ :
Քաջ յիմարեալք , զինաթափուր , գունաթափ :
Դէպ երեսաց իւրեանց խոյս տան մազապուր :
Վշտասալ ինքնին հապճեպ փախչի թաքթաքուր ,
Կաշկանդելով զերիվարին ի նուս ձիգ՝
Գերի վարեալ , զՄերովէ գեղեցիկ :

Ե Ր Կ Ն

Ահա գիշեր մերկանայ սեւա ըզհանդերձ
Եւ Արմաւրայ ցըցին պարիսպք բարձրաբերձ.
Ըզհետ ամպոց ծածկի արեւ սգաւոր.
Հեծեն կոծեն հողմունք ի դաշտ եւ ի ձոր,
Մառախլապատ են բուրաստանք վարդագեղ,
Թռչունք ի բոյնս տախտան ոչ տան գեղգեղ.
Ի քաղաքին անկեալ են յոյգք եւ շրիթք.
Հայք ինկապտեայք՝ ամօթապարտք եւ երկնոք
Թաքչին՝ ի մարց եւ ի հարսանց սիրամուն
Ժառանգելով զարհամանաց վատ անուն.
Ըզպատմութեան իւր պատառեալ, յուսանաւ,
Տխուր դիմօք, մոխիր ածեալ ի ճակատ,
Կեղծապատիր, վշտածալ, առեալ կերպարանս՝
Տարտամ ուղղէ զոտն յարքունի ապարանս.
Բազմեալ ի գահ՝ Տիգրան վեհագն ալեհեր,
Երկրապիշ, յաջ իւր յեց ըզգլուխը խորհէր,
Ի վեր եկաց եւ ակնարկեալ ակամբ շեղ,
« Զըւան Պարսիկ, գոչէ ի ծայն մեծ ահեղ,
Գոյժ որպիսի, որպիսի այս հնչէ բօթ.

Տեղի ետնուր , ո՛վ նենգաւոր անամօթ ,
Անվարժ զօրու , մատաղ կուսից եւ տկար .
Աղէ՛ պնդեա՛ զմէջ քո եւ տո՛ւր ինձ համար : »
« Ըզբարկութիւն ցածո՛ սըրտի քո արքայ ,
Ասէ՛ Վշտասպ , դարուց ի դարս ապագայ
Ծաւալեցցին փառք քո իբրեւ զալիս յորդ .
Անկաւ Արբակ , ապստամբաց առաջնորդ ,
Մերովէ քոյր նորա հեծէ ի շղթայս ,
Եւ դիակունք Մարաց ծածկեն զափափայս :
Մինչ անվեհեր Հայք դիմէին , արքայ քաջ ,
Եւ յաղթութիւն գնայր զինուցն ընդ առաջ ,
Ըզհըմայս ծերն Արմոգ կարդաց , լ'անդէն խումբ
Սեաւ ճիւղաց ժայթքելով հուր եւ ծըծումբ ,
Ըզքաջազունս քո վանեցին ցիր եւ ցան ,
Որք զարհուրեալք յուսաբեկ յետըս դարձան : »
« Միթէ՞ ճգնել ճգնիս , Պարսիկ՝ ժանտ ոսոխ ,
Ասէ՛ Տիգրան , առնել ըզփառս ոտնակոխ .
Ցաւ է ինձ յոյժ քաջաց իմոց մահ անպարտ
Որք փայլէին երբեմն ընդ իս յահեղ մարտ .
Իսկ ո՛ւր է Բաբ . իշխեա՞ց եւ նա իբրեւ վատ
Փախստական դառնալ . . . կնճռեա ըզճակատ .
Ընդէ՞ր ոչ տաս պատասխանի , զ՛ն աղէ՛ ,
Խօսեա՞ց , առիւծն իմ Բաբ՝ որդեակ իմ ո՛ւր է » :—
« Եւ զիմորդ տաց պատասխանի , տէ՛ր . սարսափ
Մարտից , կայծակն Հայկազանց , ոչ եւս է Բաբ » :—
« Եղո՛ւկ քեզ Բաբ , խաւարեցար ինձ որդեակ ,

Թող խաւարէր իմ ճըմեռան արեւակ .
Յառաջ քան զիս հասեր առ Հայկ եւ Արամ .
Եղո՛ւկ քեզ Բաբ , եղո՛ւկ եւ ինձ որ ողբամ , —
Հռեաց , եւ վիշտ ի սիրտ այլ դէմք անխռով ,
Կոչեաց ընդ փոյթ զաւագորեարն ի ժողով :
Անդ ի կապանս ըզ Մերովէ եւս ածին .
« Մատիր ասէ արքայն , աղջիկ փափկածին ,
Մատիր , ի գութ շարժեն զիս ծանր այդ շղթայք ,
Օրէնք մարտի . եւ հի՞մ ի գէն վառեցայք ,
Հէք դուք , ո՞ զձեզ նեղեաց , ո՞ չար ինչ արար .
Ոչ տանէի միթէ՞ խնամս հայրաբար » :
« Որ հայր , ասէ կոյսըն , գազան արիւնռուչտ
Ոչ առ որդիս յըղէ , հայր՝ չես դու անշուշտ .
Շուրջ զաթոռաւ ձեր պաշարէ սեաւ կասկած ,
Հառաչանաց դուք եւ ողբոց անզգած ,
Ի հաստատել զիշխանութիւն զանըստոյգ ,
Յանողորմ մահ զոհէք ըզձեր եւ զառոյգ .
Մահ են օրէնք եւ դատաստան արքայից ,
Զիա՛րդ քեզ այժմ յանօգուտս յայտ արարից
Ըզմեր առ ձեզ հնազանդութիւն եւ ըզսէր .
Հաւատայցե՞ս ինձ , ո՛չ , արդ մի՛ յապաղեր ,
Զոր առնելոց ես արա՛ , մահ եւ ինձ տո՛ւր » : —
« Զիա՛րդ յանդուգըն բարբառէ , արքայ , լո՛ւր ,
Ասէ վշտասալ , ասխտամբք են այո՛ Մարք .
Թէ ըմբոստք այսքան դատերք , զի՞նչ հասկա արք .

Մի գութ տանել, տէր, ամերթախտ այս ազգին,
 Եւ Մերովէ յայնժամ գոչէ զայրագին,
 «Աղետաբեր Պարսիկ, խարդախ խաբեբայ,
 Եւ Կիւրոսի կամաց գործի, վատ ծառայ,
 Առ բռնաւոր արքայդ փութա՛ առնել դարձ,
 Փութա՛ խնդրել ըզնենգութեանց քոց ըզվարձ.
 Պատմեա՛ նմա թէ Մարագունց հէք ժառանգ
 Վերջին անկաւ, արդ տիրեցէ անվտանգ.
 Ա՛հ ձեզ լիցին իշխանութիւն փառք եւ գահ,
 Եւ տո՛ւք զեղբայրն իմ ինձ կամ տո՛ւք ինձ ըզմահ» :
 Յայնժամ թորգոմ՝ խորհրդական արքայի,
 «Զաշխարհ Հայոց, ասէ, առնել ամայի,
 Ջնջել ըզփառս եւ խորտակել զօրութիւն,
 Ըզդաշտ՝ զանտառս փոխել յաւեր եւ յաճիւն,
 Հնարս գործեաց վշտասալ՝ ի սիրտ հարեալ ծափ
 Եւ զԱրտաշիւր, զԱրբակ ինքնին եւ զԲաբ,
 Թաքնախորհուրդ բորբոքելով ի մի դաւ,
 Յդեաց ի մի մարտ՝ ի մի մահ անիրաւ :
 Լո՛ւր ինձ, արքայ, եթէ սուսերդ այդ կամի
 Ըզվրէժ լուծել որդւոյդ, ահա թշնամի՝
 Ահա վշտասալ անհաշտ եւ վատ խռովարար :
 Այլ խնայեա՛ անմեղ կուսի եւ տկար,
 Ո՛հ խնայեա՛, տէր, եւ դարձո՛ զՄերովէ
 Առ թշուառ մայրն որ յուսահատ արտասուէ » :
 Գալարելով, խածատելով ըզմատուհնս .
 Ափ ի բերան վշտասալ հեղոյր ցուրտ քրտուհնս :

Յոյզ ի խորհուրդ Տիգրան ինքնին վարանէր ,
 Ասէ ապա . « Արհամարհեալ զիմ պատուէր ,
 Թէ պատրանօք եւ սիրտ վառեալ ի նախանձ ,
 Զարեւ հատեր առաքինի դիւցազանց ,
 Վայ քեզ Պարսիկ տիրամատնիչ եւ դժրող ,
 Պատառեցից սեաւ նենգութեանց քոյ ըզք՝ ,
 Եւ տուծեսցես երդնում զանպարտ արեանց գին » : —
 Եւ Մերովեայ որ հեծեծէր լաւագին ,
 Հզկապ բազկացն ի բաց առեալ՝ հրաման տայ
 Ածել փակել ի տաճարին Անահտայ :

Ի սար լերին՝ ի քաղաքէն մեկուսի
 Տաճար կանգնեալ է Անահտայ սուրբ կուսի .
 Հնկողմանեալ են պահապանքն ի խոր քուն ,
 Այլ Մերովէ հսկէր տրտում եւ արթուն .
 Վարսքն հողմածուփ , ձեռք ի ծնօտ՝ վշտահար ,
 Մերթ կողկողէր , եւ մերթ երգէր յաղու լար :
 « Թմբերեալ ահա երկիր , հողմունք եւ այերք
 Ննջեն հովիտք , ննջեն անտառք եւ տարերք ,
 Մարդարտաշար սահին երազք զուարթուն՝
 Սէր կազդուրի , կեանք ճոխանան հեշտ ի քուն ,
 Մինչ ես մենիկ նստեալ հեծեմ սիրտ ի սուգ ,
 Եւ դառնահոս խաղան յաչացս արտասուք :
 Ո՛ր են իմ քորք , ո՛ր իմ ընկերք սիրական . . .
 Քաջ քաջ կռուեալ , զարիւն հեղին եւ անկան .

Անկան զուարթ՝ մնչեալ շրթամբ դողդոջուն
 եւ ի մահուն զազաւոռութեան քաղցր անուն.
 Քաջ քաջ մրցեալ անկաւ եւ իմս հարազատ,
 վասն Հայրենեաց անկաւ ուրախ եւ ազատ,
 Ո՛հ երանի դիւցազին բիւր երանի,
 Փառք են զլիսոյն, իփառք են անմահ հովանի,
 Այլ ես մենիկ նստեալ հեծեմ սիրտ ի սուգ,
 եւ դառնահոս խաղան յաչացս արտասուք։»

Որպէս ալեաց քաղցրիկ մրմունջ հեռաւոր,
 Մինչ ձայն նորա հնչէր ի բլուր եւ ի ձոր,
 Յանկարծ ահա նժոյգ դիմեալ դայ անսանձ
 Ծուխ հրախառն արձակելով ի ռնգանց.
 Փայլին աչկունքըն բոցաճօճ ի մթան,
 Դոփէ, դափրէ, դղրդին դաշտք եւ թնդան.
 Ոսկեկազմ են սպասք նորա եւ ունի
 ի ճակատուն նշան զինուց Վահագնի.
 Խխնջելով խայտայ կայտուէ մէտ առ մէտ,
 եւ ծածանի բաշ նորա ճոխ վէտ ի վէտ։

«Մի՞ գոյժ առնել առաքեցար ինձ արդեօք,
 Տարակուսեալ հարցանէր կոյսն անձկանօք,
 Յո՞ր վայր դիմես, Սեւակն ազնիւ մտերիմ.
 եւ ո՞ւր Վահագն, ո՞ւր է անյաղթ դիւցազն իմ.
 Յո՞ դիմես՝ սանձ թափուր, եւ զի՞նչ նոր արկած,
 Ո՛հ պակասէ սիրտ իմ պատեալ ի կասկած.

Դաւաճանեալ նախանձուն վառ եւ անզօր՝
Միթէ՞ վահագն , եղո՛ւկ , անկաւ վիրաւոր .
Եւ ոչ տանի նմա զթաժ ոք խնամ ,
Ոչ ըզնորա վէրս պատեն ձեռք բարեկամ ,
Ոչ ոք զյետին հագագ շրթանցըն քաղէ .
Տա՛ր զիս Սեւակն առ սիրելին իմ աղէ՛ .
Ոչ եւս արտօսր , յիս վրէժ եւ սէր բորբոքին : »

Զայս ասելով սլանայ ի նուս նժուգին ,
Որ մնայր կազմ գճելով զոտն հնազանդ .
Ըզբաշ ցցեալ ապա ընդ ձոր՝ դարեւանդ ,
Ընդ դաշտ՝ անտառ արշաւասոյր ընթանայ ,
Մինչ հասանէ յեզըր ծովուն Սեւանայ :

Սուզեալ արեւ ի ծով ամալոց ոսկեզօծ ,
Տարածէին յերկինս ըստուերք թանձրահոծ .
Իբրեւ խոնաւ շունչ անտառաց եւ հովտաց՝
Փչէր հողմիկ եւ անցանէր սըրընթաց :
Եւ երթայր ոմն՝ հերք եւ ալիքն արծաթի ,
Պարածածկեալ սեաւ զգեստիւք երկաթի ,
Ակնկորեալ , սեաւ ագուցեալ գլխանոց .
Էր ընկղմեալ յոյզ ի ծփանս խորհրդոց ,
Գեղապատշաճ եւ անդամովք համեմատ ,
Այլ գէմք տրտում եւ խորչք փորեալ ի ճակատ .
Եւ երթայր քաջն , ըզհետ նորա զինակիր
Նիզակաւոր , սկայ մրցող եւ ընտիր :

Անդ տարածէր հովանաւոր դաշտավայր
 Որ պարսպեալ իմն ի լերանց բարձրածայր,
 Ստորոտովքն ականակիտ աղբերք զով
 Ընդ ձոր հովիտ կարկաշտասահ սողալով.
 Եւ անդ նստեալ գուսանք Մարաց սգազգեաց,
 Կողկողելով լային ըզմահ սիրելեաց,
 Եւ ըզբամբիւն՝ ի ձայն ողբոց լալագին,
 Լերինաթինդ հնչեցուցեալ երգէին:
 Յառաջ անցեալ Առաիկ՝ աշխոյժ քնարահար,
 Ըզ՛լարբակայ երգէ զանկումն յաղու լար: —
 « Որդիք, սգոյ, անտառք, հողմունք եւ այերք,
 Նուազեսցեն ըզմեռելոց տխուր երգ,
 Զի զ՛լարբակայ մահ վճռեցին անգութ Դիք.
 Ողբասցեն կոյսք, սուգ առցեն ծերք եւ որդիք,
 Լերինք միմեանց ահեղական տացեն գոյժ,
 Զիւրդ անկաւ հաստաբաղուկ քաջն աշխոյժ:
 Ի դաշտ մարտի, յարի ալանց ասպարէզ,
 Ոչ էր հզօր ոք, Վարբակէս, քան զքեզ.
 Երագավաղ սրպէս թեթեւ եղջերու,
 Ահաւոր՝ զերթ գիշերոյ բոց երկնաչու,
 Իբրեւ զկայծակըն շողայր սուր քո ահեղ,
 Զայն քո հնչէր դարնանազայր իբր հեղեղ:
 Բայց յորժամ դարձ ի մրցանաց առնէիր,
 Դէմք քո պայծառ եւ էր ժպիտ քո կարմիր,
 Որպէս արեւ յետ մրրկաց շողալով
 Կամ յետ հողմոց որպէս խաղաղ ծիւայ ծով:

Եւ այժմ աղեղնըդ զորմով է կախեալ թոյլ ,
Եւ ժանգոտեալ արեամբ՝ սուսերդ ոսկեծոյլ .
Մթին այժմիկ է գերեզման քո եղճեկ ,
Երիւք քայլօք չափեն ըզիօս քո անձուկ ,
Ո՛վ դու որ այնքան մեծ էիր եւ հզօր .
Շիրիմդ ահա՝ տերեւաթափ սօսի չոր ,
Սիրող մարտից եւ դիւցազանց դու յաղթող ,
Ահա վէմ՝ ցուրտ ծածկոց , լիառացդ է կոթող ,
Զոր կոխեսցեն անապոբեր ոտք որսորդի .
Ոչ յիշեւի՛վ թ' էիր գինուց դու որդի .
Այլ յիշեսցեն գումանք զանուն վարբակայ ,
Եւ յիշեսցեն ըզիառսըն դարք ապագայ .
Որդիք սգոյ , անտառք , հողմունք եւ այերք ,
Նուազեսցեն ըզմեռելոց տխուր երգ .
Լռեաց գուսունն , այլ երգ նորա՝ մեղրածոր՝
Զարտօսր յաչաց քամեալ , ըզսիրտս յուզէ խոր .
Արբակ ինքնին յիղճկեալ ոգւով աղէխարչ ,
Յեց յուս քաջաց իւրոց՝ տարտամ հտն ընդ քարչ ,
Գայ համակիլ անդ ընդ գուսունս ողբասաց ,
Մոռանալով զանհնարին ցաւ վիրաց .
Իսկ սեւազգեստ քաջն ի բացէ , լռելեայն ,
Յօտին անշարժ ուշիւ դիտէ զամենայն ,
Եւ աստ ելեալ Յուսակ՝ քնար ի ճեռին ,
Երգէ անոյշ , սիրով աչկոսն քրն վառին . —

« Քաղցր է այգուն մրմունջ ալեաց մեղմածուի ,
Քաղցր է հողմոց շունչ որ գգուէ զվարդաթուփ ,
Վտակաց քաղցր է ի ժայռից դնդէլ ,
Այլ երգ մահու սիրելեաց՝ քաղցր առաւել ,
Օ՛ն հնչեացեն բամբուռնք , ցաւոց սփոփանք ,
Եւ շարժեսցին սնարք մահու եւ դամբանք ,
Ահա ի խոր հովտաց , ի ջուրս ծիրանի ,
Նշոյլ բոցոյ բեկբեկելով ծածանի՝
Թափ ընդ միգաց անցեալ կապոյտ վարագոյր .
Այդ քո հոգեակ է , աստեղաց անմահ քոյր ,
Կոյս փեղիմա , այդ քո հոգեակ է մաքուր
Որ խառնելով ընդ ամպ , ընդ հողմն եւ ընդ ջուր ,
Ըզսիրելեաց կամի առնուլ ըզկարօտ ,
Ո՛վ կոյս՝ չքնաղ որպէս դարնան առաւօտ ,
Գողտրիկ էիր որպէս լուսնի փափուկ լոյս .
Ժպիտ քո թարմ էր քան ըզվարդ նորաբոյս ,
Քան ըզշուշան հովտաց էիր սպիտակ ,
Ծաւի աչկունք՝ որպէս ալիք կասկուտակ .
Ի սէր ուխտեալ՝ էիր համեստ եւ զգաստ ,
Եւ հարսնացար կարմիր յարեան յառագաստ ,
Ըզսէր , ըզգեղ քո լացցեն մարք եւ կուսանք ,
Եւ ողբասցեն ըզմահ քո ծերք եւ գուսանք .
Յարիւն , յարտօսըր փոփոեսցին գետք պայծառք ,
Եւ հեծեսցեն յողբ մեծ հողմունք եւ անտառք ,
Հնչեացեն միշտ բամբուռնք՝ ցաւոց սփոփանք ,
Եւ թնդասցեն թմբուկք , սգոյ արձագանգք :

Յայսկայր միայն գուսանն երգեաց դիւրաւաչ,
Զի գայր Անոյշ տարտամ գնացիւք եւ դանդաւ,
Աչք երկապիշ եւ հերարձակ, դէմք գունատ,
Յնորայոյզ եւ վիշտք դրօշմեալ ի ճակատ.
Եւ էր չքնաղ պատկեր ցաւոց՝ տրտմութեան,
Իբրեւ լռիկ եւ սպիտակ ուրուական:
Իսկ մեկուսի, ծածկեալ ըզդէմս՝ վեհ սկայն,
Յոտին անշարժ, լռիկ դիտէր զամենայն:
Եւ անդ նստէր Անոյշ այսպէս երգելով.
« Թէ մեռելոց, դու հոգմիկ, շունչ իցես զով,
Ե՛կ զիս գգուել, եւ ա՛րկ զինեւ թմբիր հեշտ:
Փառք եւ հաճոյք աշխարհի, տամ ձեզ հրաժեշտ.
Մի՛ հեծեծէք, անտառք... գուսանք, լուռ լերուք.
Փախեան ժպիտք իմ եւ հատան արտասուք.
Եհաս մրրիկ եւ խորտակեաց զհոգւոյս լար,
Եհար խորշակ, տերեւաթափ զիս արար.
Եւ թառամեալ են իմ ծաղկունք ցօղասուն,
Զոյգ շառաւիղք վիշապազանց ազազուն.
Եւ արդ հրճուին ի սիրտ իւրեանց ոսոխք մեր:
Գայցէ պանդուխտ խնդրել ըզմեզ անհամբեր,
Եւ գտցէ լոկ խոնաւ հովտին անդ ի խոր
Յուրտ գերեզմանս ընդ տերեւօք ծածկեալ չոր...
Թէ մեռելոց, դու հոգմ, իցես շունչ թեթեւ,
Ե՛կ զիս գգուել, եւ ա՛րկ թմբիր հեշտ զինեւ: »
Յայնժամ Արմոգ յանձն իւր խռովեալ եւ հոգին,
Փութայր հիքին խնամ տանել ցաւագին.

Եւ ամբարձեալ ասլա զբազուկս իւր ի վեր,
 Աղաղակեալ սլաղատելով արտասուէր,
 « Եւ մինչեւ ցերթ գոյժ հնչեսցէ, անմահ Դիք,
 Եւ մինչեւ ցերթ բարձրասցին ողբք եւ լալիք.
 Ճիչ յուսահատ եւ հառաչանք աղէկէզ
 Ի խոր քնոյ զարթուցանեն ոչ զձեզ.
 Անմեղ ձեռաց ահա որդւոց հնազանդ,
 Զուլել կամին ըստրկութեան շարաւանդ.
 Եւ տեսանէ՞ք զայս եւ ժուժայք, Դիք հզօր.
 Ո՞ւր են շանթիք ձեր բարկութեան ահաւոր.
 Եւ հանապազ վըշտասալ ի դաւ մտադիւր,
 Ընդ կոտորած մեր սլարծեսցի՞ ի սիրտ իւր.
 Մի՛ Պարսկին մի՛ յաջողեսցի որոգայթ,
 Օ՛ն ծագեցէ՞ք ի մեզ սիրոյ ճառագայթ.
 Ծաւալեցէ՞ք, ո՛վ Դիք, ակնարկ գթութեան,
 Ի հաշտութիւն յորդորելով ըզՏիգրան.
 Բաւական, Դիք, այսքան արտօսը եւ արիւն,
 Շնորհեցէ՞ք մեզ հաշտութիւն, հաշտութիւն.»
 Ընդ զառ ի վայր լերին, հովիւ խաշնարած
 Իջանէ՛ ցուպ ի ձեռին, դէմք փոշեզգած.
 Տեւտէոս է որ Մերովեայ ի խնդիր
 Այսպէս ծպտեալ ճեպէ դնոյ անձանձիր,
 Փութան խռնին Մարք ըզնովաւ միահոյլ,
 Ուրախութեան ծագեալ ի դէմսըն նշոյլ.
 Աճապարեալ վազէ Անոյշ եւ դուչէ.

« Տեւտէոս , ո՞ղջ է , ասա՛ , դուստր իմ ո՞ղջ է : »
 Իսկ սեւազգեստ քաջն ի հեռուստ , լռեւեայն ,
 Յեց ի նիզակ , անշարժ դիտէ զամենայն ,
 « Բազում , ասէ Տեւտէոս , ժամըս բազում ,
 Ընդ ձոր՝ անտառ ընթացեալ խոնջ եւ տրտում ,
 Եւ Սեւանայ ծովուն հասեալ իմ յեզերս ,
 Տեսի նժոյգ սրանալով ընդ այերս ,
 Ի նուս տարեալ ըզմերովէ , սփռեալ շուրջ
 Լոյս եւ ճաճանչ , եւ պատէի ես յանուրջ :
 Գօտի ածէր խոնաւ ամիանց թանձր չամբ ,
 Ուր հեծեծէր հողմ ներդաշնակ շառաչմամբ :
 Իբր աչք ծաւի ընդ կամարօք յօնից թաւ ,
 Ժպտէր ծովակն ընդ եղեգանց հովանեաւ :
 Թաւալէին կապոյտ ալիք ման ի ման ,
 Մռնչելով ի հեշտ նուագ անսահման :
 Շողայր սողայր կայծակն յերկնից մութ կամար :
 Եւ Մերովէ արձանացեալ յերկաւար ,
 Դիտէր , պակնոյր , ծփայր յերկիւղ եւ հաճոյս :
 Ընդ փայլակունս ի սիրտ նորա ծագեալ լոյս ,
 Իսկ յանդնդոց բարձրանալով ձայն անհուն ,
 Զարթուցանէր տիեզերաց զոգի՝ քուն :
 Եւ մերթ ընդ մերթ ցրուեալ գիշեր սեւայօն ,
 Լոյս ընդ ստուեր մրցեալ՝ պարզէր հորիզոն :
 Յայնժամ յուզեալ երկնէր երկին եւ երկիր ,
 Երկնէր եւ ծով ծիրանածայր ի բիւր ծիր :
 Երկն ի ծովուն զեղեգն ունէր կարմրորակ ,

Ընդ եղեգան ծուխ ելանէր կապուտակ,
Եւ կապուտակ փող ելանէր ի ծխոյն.
Ընդ եղեգան բոց ելանէր գունագոյն,
Եւ ի բոցոյն պատանեկիկըն վազէր,
Նա բոցերանգ ունէր մօրուս եւ հուր հեր.
Աչկունքն էին արեգակունք սիրավառ,
Աչկունքն էին աստեղունք մեծ եւ պայծառ,
Եւ էր ծնունդ երկանց երկնից եւ ծովուն,
Վահագն անմահ, գեղահասակ դիւցազուն.
Եւ ի բոցոյն յայտնէր ի փառս երկնային,
Զէնք եւ զրահքն արփիահրաշ ցոլային.
Եւ Մերովէ ծփայր յերկիւղ եւ հաճոյս
Եւ ի ճակատ նորա ծագէր շող եւ լոյս,
Ծախրէր Վահագն, հոլաթեւէր երկնաչու,
Երգէր ի սէր, երգն էր անոյշ եւ ազդու.
Եւ ի բոցոյն իբրեւ հրեշտակ երեւէր,
Աջ կարկառէր կուսին, կարգայր հըրաւէր,
Քողարկելով ըզնա յամպոց հովանի.
Եւ հաշտ երկին, եւ հաշտ էր ծով ծիրանի : »

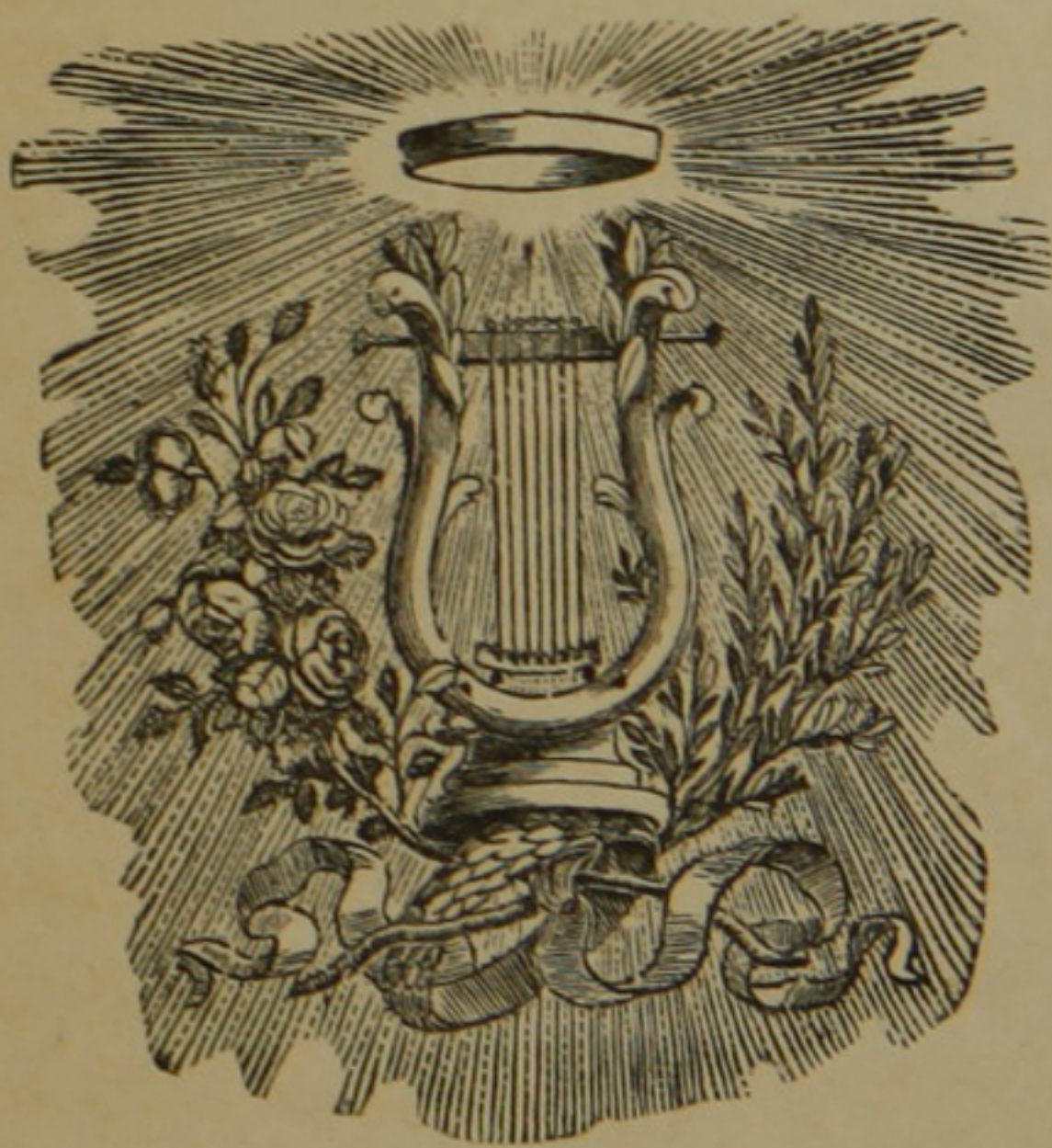
Սեւազգեստ քաջն յառաջ անցեալ նոյն ժամայն,
Բացեալ ըզդէմս՝ ասէ. « Լուայ զամենայն :
Հաշտութիւն, Մարք, հաշտութիւն, ես Տիգրան եմ.
Երդնում ի Դիս անմահ, երդնում յարիււոյն դէմ,
Զըրաւամահ քաջաց արեան փոխարէն՝
Հատուցանել Պարսկին զարժանն եւ զօրէն : »

Որ զչարու թիւնն առաջաստեալ ի ներքոյ
 Դաւել խորհէր Կիւրոս՝ ի ձեռն սիրոյ,
 Ոչ ի բազուկ եւ ոչ ի տէգ ապաստան,
 Մի՛ յանգ հանցէ զխորհրդոյն նիւթ կատարման,
 Հաշտութիւն, Մարք, վկայ երկինք, վկայ Դիք,
 Հաշտութիւն. ես ձեր պաշտպան, դուք ինձ որդիք.
 Օ՛ն անդր ի մէնջ հալածեացի հեռ նախանձ.
 Քաջք ձեր՝ ընկերք լիցին քաջաց Հայկազանց.
 Արեւ Հայոց եւ երկին ձեզ լիցին հաշտք.
 Մեծի լերին արեւելեան թիկանց՝ դաշտք
 Որ առ եզերք գետոյն, այգիք արգաւանդք,
 Ձեզ տուեալ Մարք, ջուրք, բուրաստանք եւ մար-
 [մանդք,
 եւ դաստակերութն Ոսկիողայ եւ Տամբատ,
 Իշխան կարգեմ զԱրբակ՝ արեաց պայազատ.
 եւ Վահագնի հարազատիս կրտսերոյ,
 Ի նշան այս ուխտի դաշանց եւ սիրոյ,
 Ըզմերովէ կոյսն աչագեղ՝ հարսն ածել
 Արքունական փառօք որպէս է վայել,
 Այս կամք սրտիս եւ այս երկնից է պատգամ.»
 Ընդարմացեալ Մարք եւ Արմոգ ձերն անգամ,
 Յերկիր խոնարհ՝ փարեալ զոտիւք արքային,
 եւ ջերմ մաղթանա բղխեալ՝ զուարթ կարդային.
 « Կեցցէ՛ արքայ, կեցցէ՛ արեւ քս յամայր: »
 եւ զինակրին դարձեալ՝ Տիգրան հրաման տայր.

« Զայն տո՛ւր աղէ՛ քաջաց իմոց դալ առ իս,
 Զայն տո՛ւր Հայոց եւ հաշտութեան աւետիս »

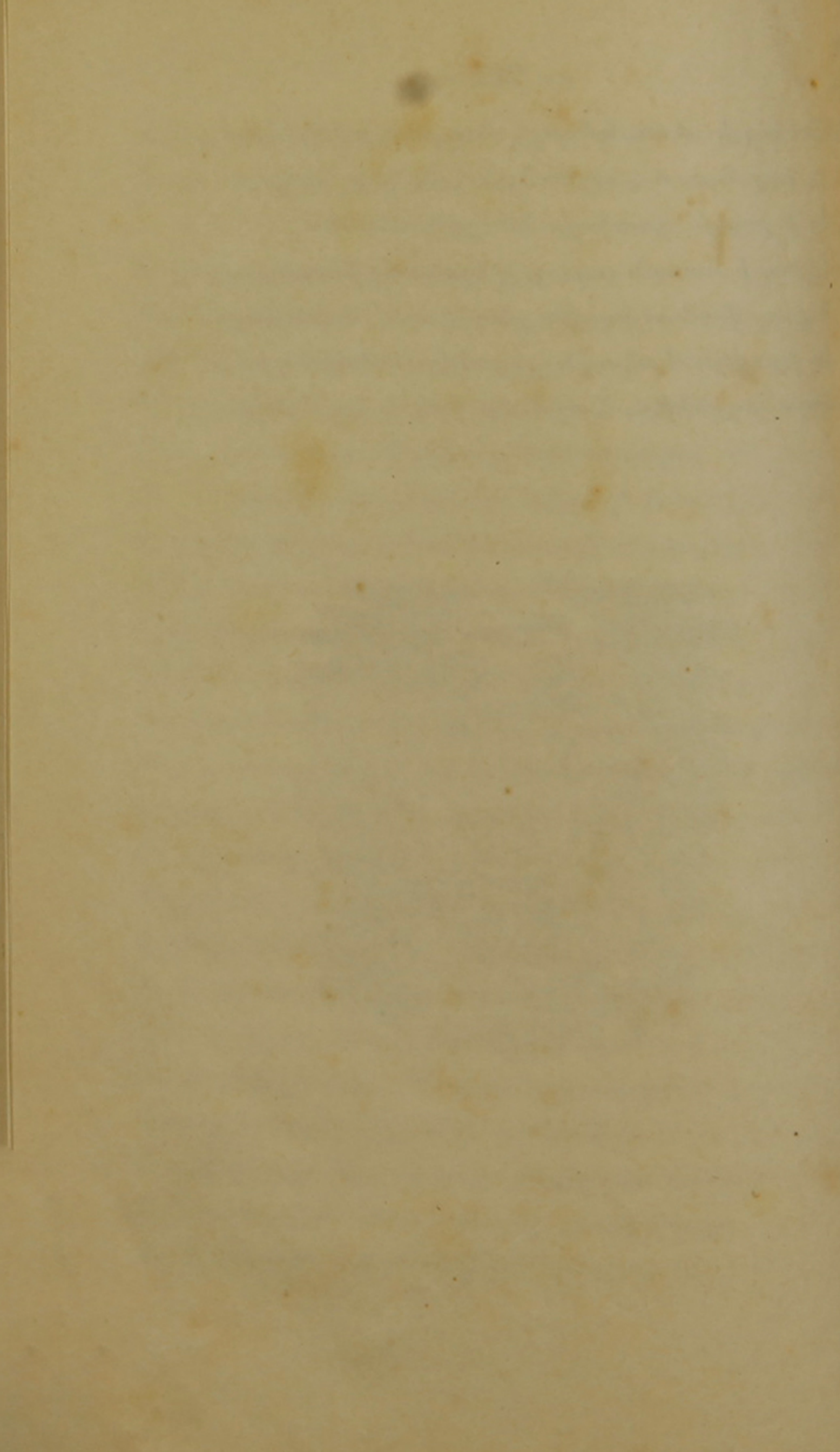
Ի փորձաւ փողոյն հրաւէր հաշտարար,
 Սուռն ամբոխիւ ճեպէր Հայոց քաջորեար,
 Զինազարդեալ եւ դրօշ սլարդեալ լուսաթոյր,
 Գրկախառնէր ընդ Մարազունս ի համբոյր,
 Ուրախ բարբառ հնչեցուցեալ մեծագոչ .
 Եւ մանկուհիք խայտալով՝ սիրտ ի թնդոջ,
 Ի գլուխ քաջաց ախռէին իռնջըս վարդից .
 Ծերք՝ օրհնութիւն նուագէին անմահ Դից .
 Արք փայտակոյտս յօրինէին բարձրադէզ,
 Սեղանս կազմեալ՝ զեզինս ածեալ ողջակէզ,
 Եւ վառէին խարոյկք մեծաւ ճարճատմամբ,
 Բոց բարձրացեալ, ծուխ տարածեալ իբրեւ ամբ,
 Նիզակ ճօճեալ՝ քաջք կայթէին ոտն ի սլար,
 Եւ սիրաձայն երգէին կոյսք թմբեհաճար,
 Յայնժամ կրկին երկնէր երկին եւ երկիր,
 Երկնէր անտառն եւ արձակէր բոց կարմիր .
 Երկն ի բոցոյն զեղեգն ունէր ըսսիտակ,
 Ընդ եղեգան ծուխ ելանէր կապուտակ .
 Եւ ի բոցոյն կոյս Մերովէ՝ աջք պայծառ,
 Հոլաթեւէր եւ ծիրանի ունէր վառ .
 Ի վարդ շրթանց տեղայր ժպիտ եւ համբոյր,
 Ի համբուրիցն հոտ ծաւալէր քաղցրաբոյր,
 Եւ ի բոցոյն սլառանեկիկըն վաղէր,

Հեծեալ ի սեաւ նժոյգ , նա բոց ունէր հեր՝
եւ բոց մօրուս , աչկունքն էին իբր արեւ :
եւ ի բոցոյն դառնայր նժոյգն օձաձեւ ,
Զգեալ ի տուտն ագւոյ զՎշտասալ խաբեբայ ,
ի քարշ վարեալ ըզդին ընդ ժայռ՝ աւիաւիայ .
եւ ի բոցոյն Վահագն յայտնէր վրէժխնդիր ,
Հաշտ հայրենիք , հաշտ էր երկին եւ երկիր :

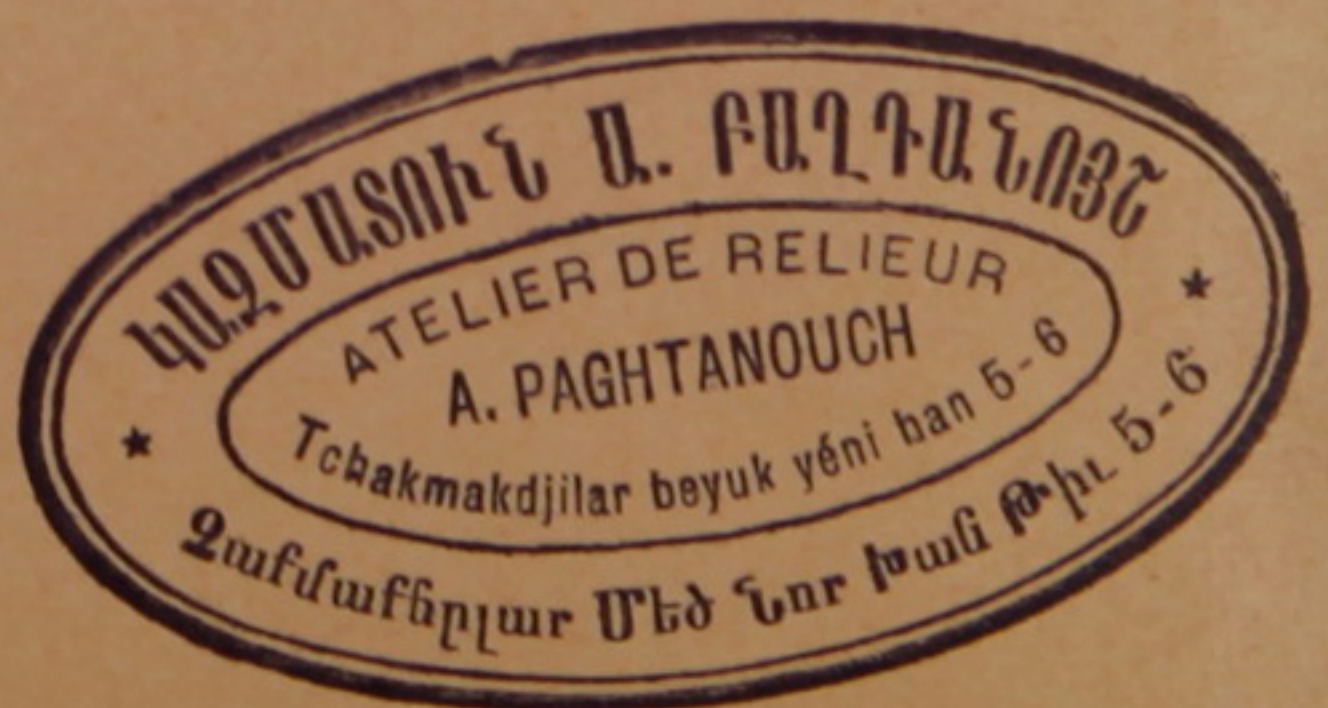

դիմացն անցնելու արդարեւ, իսկ անցնելու ժամ,
այնպէս ինքեան ինքեան, որպէս ինքեան ինքեան,
այնպէս ինքեան ինքեան, որպէս ինքեան ինքեան,
այնպէս ինքեան ինքեան, որպէս ինքեան ինքեան,
այնպէս ինքեան ինքեան, որպէս ինքեան ինքեան,
այնպէս ինքեան ինքեան, որպէս ինքեան ինքեան,

5746

5747

5748

5749

5750

5751

2013

